

РЦСТЯМ КАМАЛ

**СЮЗЦ ИШЫЪА
ДАНЫШДЫМ**

МВМ

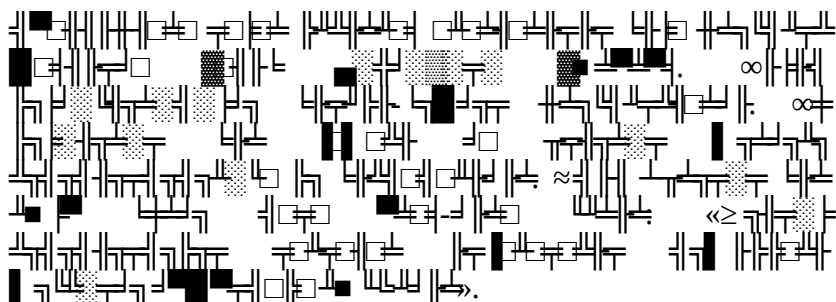
1

[illegible]

МЦЯЛЛИФДЯН

in Imă am. ≥ c «
olub yazāma ē ≥ n
kitabda onlarē parak nd halda tapāb
kompüter verilm si laq dardē.

izhara qāna
ñ
«
. . . ~.
n kimi
r m,
fikir
yir m.
ēya, «
(

Axə zaman d yılır, b dii m tnin enerjisi d d yılır.
B lk d haqladılar?
«~»: «~» yava!

Bundan balqa «M na d rinliyini» yalnəz Dostoyevskid axtarmamaləyəq, ist nil n ciddi s r, klassik m tn t dqiqaçənə yeni í rhl r v yozumlara, kulturoloji araıldəmalara sövq etm lidir.

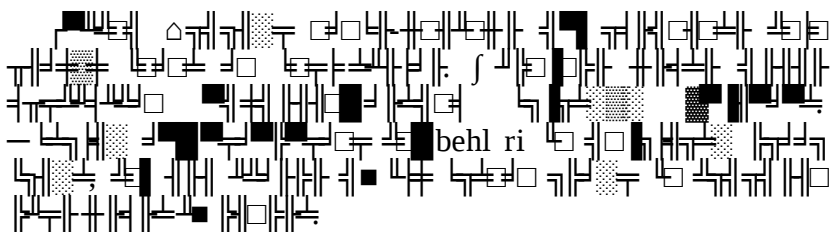
Axə zaman d yılır, b dii m tnin enerjisi d d yılır.
B lk d haqladılar?
«~»: «~» yava!

B lk poeziya tarixini bel t s vvür ed k?
Filoloji e m qal , resenziya ön sözü
t hkiy t l b
edir. Bel çəx ki, h m kimi çəx edirs n,
mümkündürə

Kitaba m yi keçmíl bütün insanlara: - mill timin d y rli qəçə istedadlě yazar Salatən xanən hm dliy , m tb nin müdiri, ıqlar Tamoyev , yazđarəməs brl oxuyub, kompüterd yəđan Ruhiyy xanəna v Günel xanəna «çox sađ ol»un, «var olun» deyir m.

Kitaba ön sözü yazmıŧ d biyyatənəŧən canlėklassiki, böyük
İairimiz N rıman H s nzad y ür kd n t İ kkür edir m, m ni
n q d r sevindirdiyini bildirm k ist yir m.

НЦФУЗЛУ СЮЗ САЩИБИ

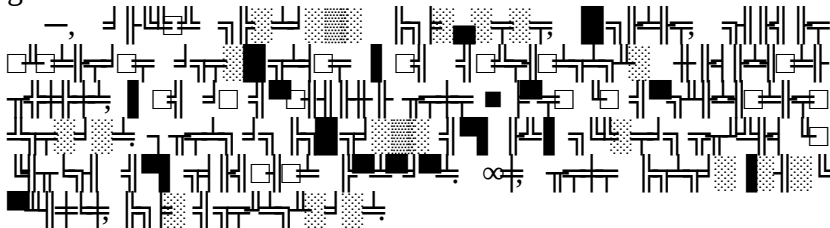

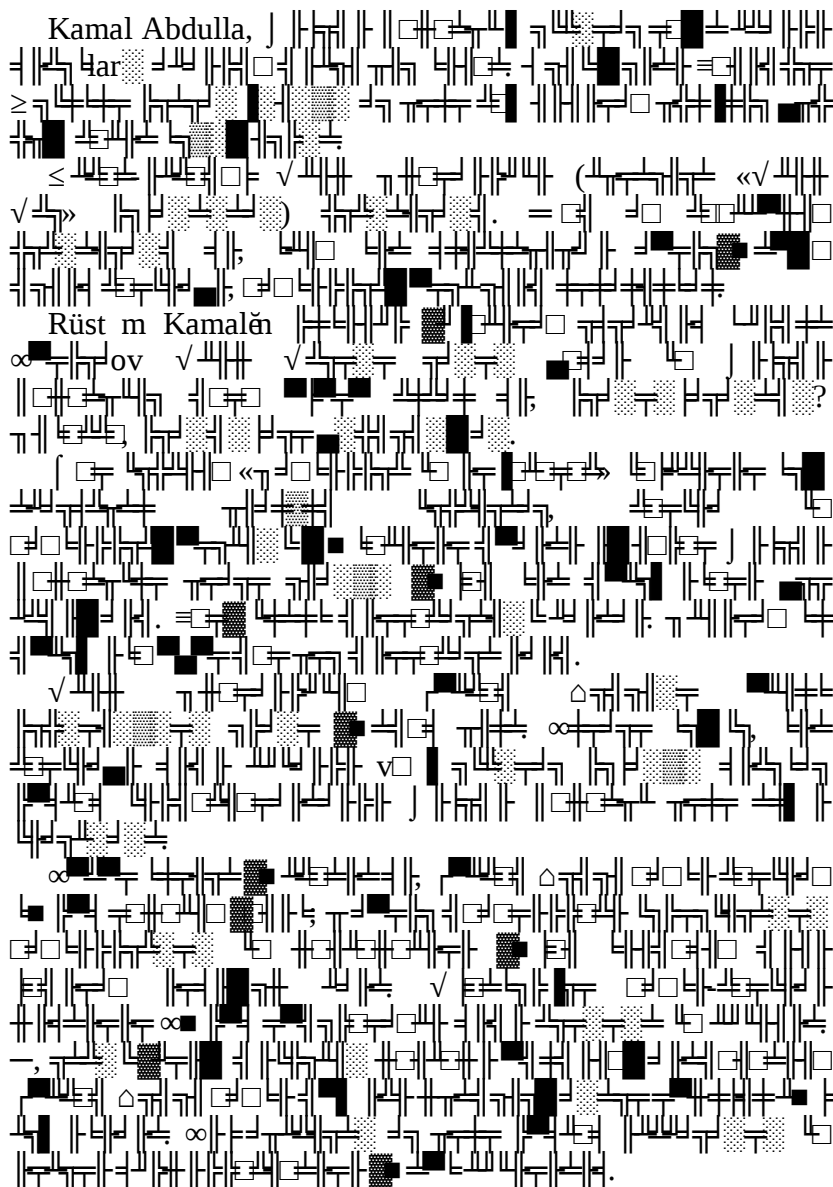
Paleontoloqlar dalə torpağə r ngind n tanəđqlarə kimi, R.Kamal da sözün alt qatənə (s tiraltə fikri d dem k olar) üst qatəndan oxuyur v onun çalarlarənə mü yy n edir. Bizim yaxlė tanəđkənəz bir mü llifi b z n o yenid n k íf etm k iddiasənda olur v bu, onda çox göz l aləñ.

Rüst m Kamala inanmamaq mümkün deyil, çünki o t kc elmi m ntiql yox, h m d v hyl danəđ. Onu bel m qamlarda görmü m v sevinmi m.

Haqqənda danəđdəğ íeird n qabaq özünü k íf edir. Genil miqyaslė dü lünür v dü lündürür. Sözün sehrin doğru ç kir. Sözd d xalədarənəzdakə r ngl ri, boyalarə axtarə. Söz g r k yazəmasəñ deyir, toxunsun. Sözü mü llif yox, qoy mü llifi söz t qdim etsin. Íaird heyk ltara lə görür. Söz yonulmaləđ ki, heyk ll ísin, söz-v t n olsun. d biyyat mill tin xidm ti pasportu rolunu oynayə. Yazəğə yoxdur, s r var; s r yoxdursa, yazəğəda yoxdur.

Rüst m Kamal d biyyatdan danəđanda boyundan çox uca görünür.

*Няриман Щясянзадя,
Халг шаири
Бакы, 08.07.2012*

«БАГДИ ЭЮРДИ...» («Китаби-Дядя Горгуд»да эюрмя коду)

óKitabi-D d Qorqudôda göz (baxǎ) yalnǝ fizioloji orqan deyil, h m d ontoloji obrazdǎ. Görm kodu «o dünya» - «bu dünya», real-mifoloji, oyaq - yuxulu, ölü - diri v s. kimi antitezalarda gerç kl íir, el c d demonoloji personajlarǎ s ciyy l ndirm üsullarǎndan biri olub, real personajlarla özg mifoloji dünyanın nümay nd l ri arasǎnda qarlıǎqlǎ t mas (görünülü) ks etdirir.

Müxt lif etnik n n l rd gözl il baqlǎ inanclar, sǎnamalar, t s vvürl r mövcuddur. «Xalq inancǎna gör , göz vasit sil bir insan balqa bir insanǎn taleyin t sir ed bilir. inanclarda göz ad t n n z r yetirm k, canlǎ varlǎğa ziyan verm k imkanǎ il baqlǎǎ» (Толстой Н.И. Глаза // **Славянские древности т.1. М.1995, с. 500**). «Kitabi-D d Qorqud» da gözl baqlǎinanca rast g lirik: sol gözün s yirm si b d x b r ílar dirs , sol gözün yaǎlmasǎ qorxuyla laq l ndirilir.

B d x b r gözl ntisi gözl baqlǎ olub, mifoloji semantikalǎ «s yrim k» predikatǎnǎt l b edir. «Cǎqsǎn b nim kor gözüm, a Dirs xan, yaman s grir» - dey n ana oqlunun balǎna n s b db xt hadis nin g ldiyini hiss edir.

Bir çox rituallarda qǎza «baxma», óg lingörm ô xüsusi m rasim elementi kimi f rql ndirilir. Buraya, toyda g lin «baxma», yaxud doqum m rasimind hamil qadǎnǎ «görm k»

aktlarə aiddir. H r iki halda bilgi, tanəma mövzusu göz l (g lin v hamil qadən gör nl r üçün «yaddərlar») baqlədə.

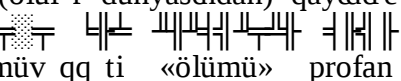
Oquz eposu bütün hadis l ri, yalantdarə v h tta müc rr d anlayədlarə gözün trafənda birl İdirir. Söyl yici n d n danəřsa danəřsən, bilavasit vizual aspektd hadis l ri görümlü, plastik t qdim edir.

«Bamsə Beyr k boyu»nda görm yaddal-xatəlama aktə il laq l ndirilir. Banəçik ozandan ll rini gizl ts d : **(«Əllərin yeninə çəkdi. Görükməsin deyü oyuna girdi»)**, Beyr k nılanlənən barmağəndakə üzükd n ona keç n günl ri xatələdə.

Toy m rasimind r ged n qəžən «gizl dilm si» d□ vizual kodda gerç kl İir. **(«Gördi göğ çayırın üzərinə bir qırmızı otağ dikilmiş... xəbəri yox ki, alacağı ala gözli qızın otağı olsa gərək...»)**. Yasağa gör , r varan qəž toy-düyün q d r «göz görünm m lidir». **«Qız aydır: «Ya nə məsləhətə gəldin, yigit?» - dedi. Beyrək aydır: «Baybican bəgün bir qızı varmış, anı görməgə gəldim!» - dedi. Qız aydır: «Ol öylə adam degildir kim, sana görinə! – dedi».**

K.Abdullayevin fikrinc , «Q dim Oquz al mind , bel bir yasağən olmasə bu al min daxili bütövlüyün d lal t ed n c h tdir v bu c h t Beyr kl Banəçik yin görülü zamanə Banəçik yin Beyr y dediyi «Ol qəž el adam deyil ki, s n görük » sözl rind özünü göst rir. Banəçik özü d bilir ki, Beyr y görünm k yasaqdə, etik normanən pozulmasədə» **(Abdullayev K. Gizli Dədə Qorqud. B., 1991, 58).**

Görünm zlik mifoloji dülünc d özg liyin, yoxluğun lam tidir, iki dünya sakinl rini bir-birind n ayəran simvolik s rh ddir.

Beyr yin profan m kandan (ölül r dünyasəndan) qayədəə mü yy n m nada yas rituale Q hr manən müv qq ti «ölümü» profan m kanda n periferiyada, «dirilm si» is sakral dünyanən m rk zind n Qalən Oquzda bal tutur.

Görm motivi üçün tanəna/tanənəma situasiyasə ümumiyy t l , s l adaxlənən tanənəmazləğə motivi arxaik sujetl rd (m s l n, yakut olonxolarənda) genil yer tapəddə. Olonxo q hr manə r ged n qəžən evind yazəğ, miskin görk md bir yetim çevrilir. G lind n balqa, hamə bu yetim gülür. «Yetimi» çimizdirib bir gec lik «xappaçəğ»da yatmasəna icaz verilir. G lin gec yuxusunda göz l bir oqlanla yatdəğənə görür, s h r yuxudan aydanda is yanənda heç kimi görmür). Beyr k mifoloji «özg »nin görünm zliyini, tanənəmazləğənə imitasiya edir. «Bu» dünyanən sakinl ri ad t n «o» dünyadan g l nl ri tanənəlar. Banəçiç k sirlikd n (alt dünyadan) qayəmə nilən ləşə Beyr yi d tanənə.

«Kitabi-D d Qorqud» m kanə göz mimikasənən z nginliyi il seçilir. Q hr manlarən qeyri-verbal davranəğə sas n «baqdə-gördi» formulu il t qdim olunur. M tnd n g tiril n diqq t yetir k:

«Qazanın üzərinə alğar yetdi. Baqdılar gördilər altı bölük toz endi»;

«Ulu qız qarındaşları yanına gəldi, Baqdı-gördi qız qardaşları qaralu-göglü oturarlar»;

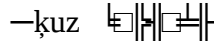
«Baqdı – gördi bir ozan gedər...»;

«Kafərlə aydır: «Hay, nə uymaq, qoltıqı altından baqar, qalqar, bizə gen yazuyu tar göstərər» - dedilər»;

«Qıya tikübən Baybarə bəgin yüzinə baqdı»;

«Qarşısından ol əri çanctum vəqt dikdim göz ucilə ol ərə baqdim. Dayım Əmən imiş, anı bildim. Döndüm ol ərə səlam verdim. Oğuz ellərində kimsən dedim. Qapaqların qaldırıb yüzimə baqdı»;

«Qazana qarşı gəldi. Qabaq qaldırdı. Qazanın yüzinə toğrı baqdı. Sağlan solına göz gəzdirdi. Oğlancuğımı – Urızı görmədi».

—kuz insanə yalnəz kafirl ri, demonoloji persojnalarə (T p göz, zrayə) deyil, h m d yuxularda düldükl ri

m kanə görürl r. Qazan xan qardağ Qaragün y yuxusunda n gördüyünü danə «Bilirmisən, qarındaşım Qaragünə, duşumda nə görindi? Qara qayğulu vəqə gördüm, yumruğumda talbınan şahin bənim qışımı alır gördüm, düm qara pusarıq ordumun üzərinə tökilür gördüm...».

Yegnəyin «yuxu mətni» də görmə kodu üstündə qurulur: «Вя́льєр qafilicə qara başım-gözüm uyxıda ikən düş gördü. Ala gözüm açuban dünya gördüm. Ağ-boz atlar çapdırır alpanlar gördüm... «...» Qarşusunda ol-əri sanctum vəqti dikdim göz ucilə ol ərə baqdım...»

Epik metonimiya üçün göz (baxə) demonoloji personajlarə s ciyy l ndirm üsullarəndan biridir. R vay t l rd , naqəlarda epik q hr manən demonoloji personajla qarlaşmasə görülm si situasiyanən d yılm sini bildirir. Real personajlar «özg » dünya varləqlarə il laq si, personajlarən bir-birini görm si q fild n, gözl nilm d n bal verir.

Özg dünya varləqlarəzahir n, görk mc qeyri-mü yy nliy malikdir. Onlar ya tanənməlar, ya da göz görünmürl r. «Balqa dünya varləqlarənən mahiyy ti insana görünm z olmasə, onlarən görünm si, yaxud bu v ya dig r görk m malik olmasə mü yy n l raitd daha çox zaman v m kan hüdudlarənda insana görünm k qabiliyy ti il birl lır» (Левкиевская Е.Е. Невидимый// Славянские древности т.3, М., 2004, с.388). Arxaik dülünc üçün hadis nin bir anda, gözl nilm d n bal tutmasə ön mlidir. «Kitabi-D d Qorqud»un xronotop t l kilind «nagahan», «nagah», «bird n» z rfl rind n f al istifad olunmasəda bu üzndir.

Demonoloji olan zrayə D li Domrulun gözün görünm kl özünün gerç k varləqənə ona hiss etdirir. «Dəli Domrul qır yigit ilən yeyub – içub oturarkən nagahandan Əzrayıl çıqa gəldi. Əzrayılı nə çavuş gördi, nə qapuçı. Dəli Domrulun görər gözi görməz oldu, tutar ələri tutmaz oldu. Dünya-ələm dəli Domrulun gözinə qarannu oldu».

*Yedi başlu əjdərhaya yetüb vardım,
Heybətindən sol gözüm yaşardı.
Hey gözüm, namərd gözüm, müxənnət gözüm,
Bir yilandan nə var ki, qorxdun.*

Epik q hr manəm hv etm k, öldürm k üsullarəndan biri =□
onun kor edilm si, gözl rin oqurlanmasə (çəxərđmasədě) ||□
□■||= Altay eposu «Altay Bunçay»da q hr manən iki
gözünü çəxardəlar, özünü is d rin quyuya atəlar (Суразаков
C.C. Героическое сказание о богатыре Алтай-Буучае.
Горно – Алтайск, 1916, с.96). «Kara-Maas» oyrot dastanənda
q hr man niłanlěšəñ ata-anasəñ h yata qaytarmaq üçün ilk
növb d onların oqurlanmə gözl rini axtarmaqa gedir
(Ойротские народные сказки. Л., 1969, с.252-253). ∞|||
Beyr k □■||□■||□■||□■||□■||□■||□■||□■|| atasəñ kor
gözl rin□■||□■||□■||□■|| onu yenid n h yata qaytarə.

«Bu məhəldə bəglər Beyrəgi gətürdilər. Qazan bəg aydır: «Muştuluq, Baybira öəğ! Oğlan gəldi» - dedi. Baybirə bəg aydır: «Oğlım igidin andan biləyim, sırça barmağını qanatsun, qanını dəsmala durtsun, gözümə sürəyin: acılacaq olursa. Oğlım Beyrəkdir!» - dedi.

Zira ağlamaqdan gözləri görməz olmuş idi. Dəsmalı gözinə silcək, Allah-təalanın qüdrəti ilə gözi açıldı».

Basat Təpəgözün gözünü məhv etməklə bütün Oğuzu xilas edir: «Mərə qocalar munın ölümü nədəndir?» Ayıtdılar: «bilməziz, amma gözündən qeyri yerdə ət yoqdur» - dedilər. Basat dəpəgözün başı uçına gəldi. Qapaq qaldırdı. Baqdı gördi kim, gözi ətdir. Aydır: «Mərə qocalar sügiligi ocağa qoyun, qızsın!» - dedi. Sügiligi ocağa bıraqdılar, qızdırdılar.

Basat əlinə aldı. Adı görklü Məhəmmədə salavat gəturdi. Sügüligi Dəpəgözün gözüne eylə basdı kim, Dəpəgözün gözü həlak oldı”.

Görmənin dünyə modelində korluq, görünməzlik yoxluğun elementlərindən biridir. Altayda alt dünyanənəyi si Erlik ósokor görmösə epiteti ilə çaçağlar (Анохин А.В. **Материалы по шаманству у алтайцев. Л., 1924, с.136.** Bir xakas naçağında q hr man orman qəğədən sorulur: «S n gün İ adamşan, yoxsa görünməz dünyələrdən gəlmisən?» Orman qəğə bel cavab verir: «**Mən bir vaxtlar günəşli dünyədən idim. İndisə sanki tamən görünməz oluram**» (y nı t d r i c n ölür m, ruha çevrilir m) (Анохин А.В. **Материалы по шаманству у алтайцев. Л., 1924, с.140.**

Ó d d Qorqudó oқuznam l rinin çöyl yicisi görmə kodunun m na çəlid l rini gücləndirmək üçün yüksəklikdən, yuxarıdan baxma motivini epik t hkiy y , kommunikativ situasiyalara, personajların jest sisteminə daxil edir. Oқuz b y l r i bir qayda olaraq trafə saval v ya taməla meydanənə yüksəklikdən (t p balədən, kölkədən, çardaqdan) baxə mülahid edirlər. Yüksək yerdən «yuxarıdan» baxma (taməla etmə, seyr etmə) epik m kanən t r k i b elementidir.

Kölk, çardaq yüksək mövqeli m kan obyekt l ridir, q hr manlara trafəgörmə y , uzaqlarəseyr etmə y imkan verir.

«**Atına mahmuz urdu. Bir yüksək yerə çıqdı, göz l d i, gördü kim, bir dərən i ç i ndə toz gah dər i lür, gah tağ l ur.**»

«**Məğər ol gün kafərlərin ağır günləriydi. Hər biri yeməkdə – içməkdə idi. Beyrəyi dəxi götürüb, qopuz çaldırırlardı. Beyrək yuca çartağdan baqdı, bazırğanları gördü. Bunları gördiyində xəbərləşdi.**»

«Qanturalə niqabən s r p d i. Qəz kölkədən baqardə Taraqləğə bolaldə kedisi mavəddə.

Qazan xan oқluna yüksəkliyə qalxə saval meydanənə seyr etmə y i, pusquda durmağənət l b edir.

«**Köksi gözəl qava tağlar başına çıqqıl
Mən i m savaşdığım, mən i m qılınclaşdığım
Gorgic, ögrəndil!**»

Və mən bizə pusu oldıl, oğul, oğul» - dedi».

Uruz babasının sözün sənədə qaydla geri dırdı. Yer d n
yuca taqlar balına yoldaqların alba dırdı

**Beyrək Banıçıçəkdən tərə başına çıxıb dörd tərəfə baxıb
onun yolunu gözlədiyini xəbər alır:**

«Beyr k ged li Bambam d r bal'na çəqdənməqəz?

Qatəlatəb dört yanəna baqdənməqəz?»

«Nibelunq haqqənda n kım »d ≡ qaladan baxəb
g l n qonaqə von Ksanten kimi tanəyə. Kremhilda g l c k
rin on b r nc r d n baxə v Brünhilda yuxarədan
rl rinin yarə döyüll rini izl yirl r.

Etsel yalnız yuxarıdan baxılın, dinc l raitd keç n c ngav r oyununu görür.

görm kodu óKitabi-D d -Qorqudôun m kanēn
t Íkilind , kommunikatív münasib t l rin qurulmasında mühüm
rol oynayə, ()

МИРЗЯ ФЯТЯЛИ АХУНДЗАДЯ: ÖMÜR NİTQ AKTY KİMİ

Nitq aktlarə n z riyy si analitik f ls f d 1940-cə ilin axə-larənda Oksford analitiki C.Ostinin yaratdəğə istiqam t l rd n biridir. Nitq aktlarə bizi sözün köm kliyi İyalarla nec manipulyasiya etm yi öyr dir (Bu, C.Ostinin kitabəñ adənda ksini tapəbdə. óHow to do things with wordsô) [Bax: 1] Nitq aktlarə n z riyy sin gör , dilin gerç klikl proektiv laq si yoxdur, yalnəz bir nöqt d ona toxunur v özü gerç kliyin bir hiss si olur.

Nitq aktəñ t rkib elementl rind n biri illokutiv aktdə. İlokutiv akt kommunikativ m qs din ifad sidir.

Danə an m qs di, yaxud deyimin intensional aspekti, C.Serlin t biri il des k, deyimin illokutiv m qs didir. İlokutiv m qs d ñ adresatəñ deyimd bildiril n mü yy n cavab reaksiyasəđ [2]

İlokutiv akt adi deyiml r kimi gerç kliyi t svir etmir, özü gerç kliyin bir hiss sidir v söyl m aktə olaraq h r k t yaradə. C.Ostin nitq aktlarə üçün yalan v h qiq t anlayəlarəñ uqurlu/uqursuz anlayəlarəil v z edir:

M s l n, g r nitq aktə n tic sind iclas açəđsa, kils d nigah baqlanəsa, professor m nim salaməna cavab verirs v m kt bli söz baxəb daha d c llik etmirs , onda h min nitq aktlarəñ uqurlu adlandəmaq olar.

g r m n deyirims : óM n sizi salamlayəram, c nab professor!ô, professor salama cavab verm k v zin küç nin o biri t r fin keçir, g r ulaq bir d etm y c yin söz verir, ancaq m lind n l ç kmirs , nigah zamanə keíliln rütb si lind n aləñsa v iclas s dri fit basəsa h min nitq aktlarə uqursuzdur.

Mirz F t li Axundzad nin yaradəđəğ f aliyy tin uqur-lu/uqursuz nitq aktlarəñ v zl nm si kimi n z rd n keçirm k

olar. Mirz F t li Axundzad poetikasının s ciyy vi c h ti uqursuz nitq aktlarının intensivliyidir.

Mirz F t linin ilk illokutiv uqursuzluğu 12 yaından atasından ayrılməsə v bir daha onunla laq saxlamamasından baılayır.

Mirz F t linin h yatında ilk uqurlu nitq aktı is Mirz S fi il söhb td baı verir:

ó-Mirz F t li, elml ri öyr nm kd n m qs din n dir?

Cavab verdim ki, ruhani olmaq ist yir m.

Dedi: - Dem k, riyakar v Íarlatan olmaq ist yirs n?

T ccüb edib çaıd qaldım ki, gör s n, bu n sözdür? Mirz S fi m nim v ziyy tim n z sald dedi:

- Mirz F t li! Öz ömrünü bu iyr nc camaatın səalarında zay etm ! Baıqa bir peı dalınca get!ó [6, 217] Bu dioloq performativ aktla Í rtl nir: óBu hvalatdan sonra ruhaniliy nifr t etdim v vv lki niyy timi d yıldırdımó [6, 217].

Mirz F t li lifba layl sini, óAldanmı k vakibô i Mirz Kazanb y gönd rir, ancaq ondan cavab g lmir.

Vyana, Parisd , Londonda Í rqlünaslq m rk zl rin (h min ölk l rd ki diplomatik nümay nd likl r vasit si il) müraci tl ri d cavabsız qalır.

ıstanbulda gedir, ıranın ıstanbuldakı konsulu Mirz Hüseyin xanın kini, dav ti n tic sind Osmanlı C miyy ti nı Elmiyy sinin toplantısında bigan likl üzl ír:

ó... ıran s r f txanasında m nim fikirl rim güldül r v n hay t ıran s firi m ni töhm tl ndirdi d !

ıstanbuldan m n k d r v t ssüfl qayadım. Bununla bel , yen d öz fikrimd n l ç k bilm dim... z h rd n acəbir h yat keçirir mó [4, 225]

Bu mücadil d Mirz F t li, n hay t, yorulub ld n düür, lifba sevdasından tamam lini üzür.

Mirz Melkum xana yazdığı m ktubda bu ümitsizlik aqrşə daha çox hiss olunur: ó... M nim q ml r mübt la olan qardam! Yadədadım ki, lifba m s l sini n m n h yata

keçir bildim, n d siz... M nim bu m ktubumun sur tini bir kitabçaya saxlayñ! Barəqoy g l c k n sil bilsin ki, m n v siz bu xüsusda n q d r z hm tl r ç kmilik, lakin s yimiz heç bir n tic verm miđdirô [3, 389]

Nitq aktlarəñ uqursuzluğu óHekay ti-müsyö Jordan h kimi-n batat v d rvıl M st li Ílah caduküni-m Íhurô pye-sinin mahiyy tini mü yy nl Ídirir.

Mirz F t linin h yatəñ v yaradəcəđəñ sasəñ t Íkil ed n din-elm arxetipik qarlıđurma t Íkil edir. Müsyö Jordana (Avropa, t bab t, elm) qarlıđ M st li Ílah (Í rq, c hal t, qid - inanc) çəxarəđ. Bu qarlıđurmada M st li Ílahñperformansəbal tutur ñ óParis dağəđ: óYa M lixa, ya S lixa, ya B lixa! Qaldəñ Pariji yerind n, vurun yer , bu saatda nec ki, m n bu heyk li vurub zirü z b r ed r m. (Bir q d r geri ç kilir, d y n k il cəđə üz qoyub içind ki taxtaparalardan yapəmə balaca evl rin v otaqlarəñ Íkaləñ çəpə darbadağəñ dağəđ, sonra bir l mh dayanəb üzün Í rr banə xanəma tutur) Xanəñ, gözünüz aydəñ olsun, Parij dağəđ! Razəoldunuzmu?ô (4, 65)

H min vaxt qapə arxasədan Müsyö Jordanəñ s si elidilir: óS yatəñ r, cinn l r, divl r, ifrit l r, b d m ll r. Haməşəñ deyim! Aman, Hat mxan aqa, at hazə edin, dayanmaq mümkün deyil! Dimaj Parij! Tülyeri! Mon diyö, seterri!ô Ílahbaz b y Avropaya getm k ñ xoľb xt olmaq Íansə bitir. (óBaləna dönüm, mican, rüsx t verin, müsyö Jordan il gedim, g r m nim xoľb xt olmağəñ ist yirsiniz, heç vaxt bel fürs t l dülm zô [4,54])

Molla xbrahimx lilin ókimya qayəmağəna, k l kl rin inanan ónuxulularô Hacə Nurunun doqru sözünü elitm k ist mir, onu m clisd n qovurlar. óHacə k rim Z rg r ñ Bu n q l t edir, n yava danəđ? S ni kim bu m clis çağəđ? N sih t ver n vaqe oldu? Gör s n, haradan bu bel filosof olubdur?. Çəx get, s nin n sih tin biz lazəñ deyil!.

Daha bir uqursuz illokutiv akt K malüddövl m ktublarēñ n ĩri il baqlāñ. óK malüddövl m ktublarēññ n ĩri üçün müxt lif nalırl r , Adolf Berjey müraci tlr edir, Fransa ĩ rqlünasē Nikolaıy m ktub (1872) yazā: óFilosofluq üslubunda yazdēññ óK malüddövl ô s rimi d siz gönd rm yi arzu edir m. ıst yir m ki, Fransada çap etdirm k v bütün Avropa dill rin t rcüm etdirm yin hüquqlarēñ tamamil siz verib, kitabē yaymaq v satmaq yolu il ld edil c k qazancē da bütünlükl siz h val edimô [2, 342] Mirz Yusif xandan g l n m ktub bütün ümidl rini alt-üst edir: óN üçün m nim ümid dünyamē m yusluq dünyasē il v z etdiniz? N üçün siz m n bu sonuncu m ktubunuzu yazdññ? N üçün m n bildirdiniz ki, dünyada sizin üçün Hüseynd n daha ziz olan bir nüsx çap etdir c ksiniz ki, h m ĩi , h m sünni, h m fransēz, h m büdp r st, h m y hudi onun m zmununa gör siz sonsuz hörm t b sl y c kdir?.. [6, 91-92]. M.Melkumxan óK malüddövl m ktublarēññ çapña söz vers d , ıstanbulda çap etdir bilmir. Burda da onu illokutiv uqursuzluq gözl yir. Bel likl , bu s rin n ĩrini öz saqlāññda görmür.

Dostu Manukçi Sahib ölümünd n iki il qabaq gönd rdiyi 18 may 1876-cē il tarixli m ktubunda M.F.Axundzad yazāñdē óHaqq taaladan yalnēz bunu xahıl edir m ki, ölümünd n qabaq bizim bir-birimizl görülm yimiz imkan versin. Amma bilmir m, m nim bu arzum h yata keç c k, ya yox? Çünki qocalmēñam, artēñ 65 yaĺñ var. Saçñ-saqqalñ aqarēñ, amma b d nimin taq tini v saqlamlāñññ h l saxlamēñam, gözl rim yaxıē görür. Daha 11 il yaĺamaq ist yir m ki, yegan oqlum Mirz R ĩidin hazēda Universitetind müh ndislik elmini öyr ndiyi Belçikanēñ paytaxtē Brüsseld n qayāmasēñ görüb, onun toyunu ed ydim, sonra x l fl rim óK malüddövl ô v daha iyirmi balqa s rimi yadigar qoyaraq bu fani v tühaf dünyanēt rk ed ydim...ô [6, 200].

UŞAQLIQ MİF KİMİ: M.H.ŞƏHRİYAR VƏ O.SARIVƏLLİ

Bəxtiyar Vahabzadənin əziz xatirəsinə

Uşaqləşən, ləşən, «Heyd rbabaya salam» v «G tir oklum, g tir» s r, f ls fi fak-asənə, ovqat düzümün mü yy nl lırir.

«Heyd rbaba» mifoloji cıdad adəđ. «Heyd rbabaya salam» t cıdadlarla ritual ünsiyy t aktəđ, ruh il mistik t masa girm k imkanəđ.

Ş hriyar xatir qaləqlarəndan uşaqləşən «mifini» yaradə. «Heyd rbaba»nən müq dd s adənə dön -dön t l ffüz edir, t krarlayə, arzu-dil kl rini, niyy tini ovsun-dua nitqin çevirir. «Heyd rbabaya salam» slind ovsun n dualardan ibar t bütövlükdür: t sehr-magik t bi tlidir. Ovsun özünd sözü v m li n mif v ritualə birl i dirir. «Heyd rbabaya salam» mahiyy tc «dua formalə ovsunlardə» (N.Poznanski). Ş hriyar bir ovsunçudur, l amandə.

*Heydərbaba, ildırımlar çaxanda,
Sellər, sular şaqquldayıb axanda,
Qızlar ona səf bağlayıb baxanda,
Salam olsun şövkətüzə, elüzə
Mənim də bir adım gəlsün dilüzə.*

*Heydərbaba, gün dalıvı dağlasın,
Üzün gülsün, bulaqların ağlasın,
Uşaqların bir dəstə gül bağlasın
Yel gələndə, ver gətirsin bu yana,
Bəlkə mənim yatmış bəxtim oyana.*

*Birdən işıq düşdü o tay bağçaya.
Eyyvah, - dedik, - qurddu». Qayıtdıq qaçdıq,
Heç bilmədik, nə vaxt küllükdən aşdıq.*

«Heyd rbaba»da í xs adə h r bir «tale m tnidir». Mirqafar, Mirsaleh, Mir ziz, Mirm mm d, Mirheyd r, Mir bdül, Mo||la
 ʁbrahimə bu dünyadan köç eyl mií adamlarəñ adlarədə. Bu
 adlar sadalama ||| dinl yicini, oxucunu mistik, tanatoloji al m
 daxil edir. ʁki m zmunlu ritorik sualə da bu üzd ndir:
 «Seyidlərdən kim qırılıb, kim qalıb?» ▢ ▣ ▤ ▥ ▦ ▧ ▨ ▩ insan
 ömrü ▪ ▫ ▬ ▭ ▮ ▯ ▰ ▱ ▲ △ ▴ ▵ ▶ ▷ ▸ ▹ ► ▻ ▼ ▽ ▾ ▿ ▽ ▿ ▽ ▿
 «karvan» ▸ ▹ ► ▻ ▼ ▽ ▾ ▿ ▽ ▿ ▽ ▿ kodunda t qdim
 olunur.

*Heydərbaba, qarlı dağlar aşanda,
Gecə karvan yolun azıb çaşanda...*

v ya:

*Mən gördüyüm karvan çatıb köçübdü.
Ayrılığın şərbətini içibdi,
Ömrümüzün köçü burdan keçibdi
Keçib gedib gedər-gəlməz yollara,
Tozu qonub bu daşlara, kollara*

Yaxud

*Zaman keçir, üfüqlərdə toz qalır,
Karvan kimi uşaqlarda toz salır...*

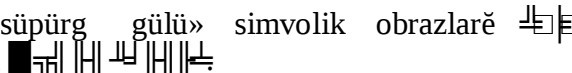
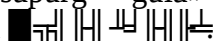
«Heyd rəbəyaya salam»-ın mənə antroposentrik, «Gəl tir, oğlum, gəl tir» isə natur-sentrik (təbii) yüklüdür.

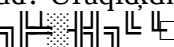
O.Sarəv llid insan ömrü vegetativ (bitki) kodda m na qazanə. Litalin, aqacə böyüm si il ulaqə boy atmasə eyni m nanəbildirir. «Tutakacə İeirind yozumu verilir:

*Hər gün boy atıram... Tarix dünyada
Ömrümdən bir anda kəsib atmayır.
Lakin budaqlara boyum çatsa da,
Uşaqlıq çağına əlim çatmayır!*

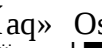
Yadəna Altay türklərinin ulaq ilahəsi Humaya müraciəti təşkil edir.

*Hamudan pislikləri qov getsin,
Hamıya yaxşıqlar payla.
Arpalar sünbüllənsin,
Süpürgə gülü kök atsın.*

«Arpa» və «süpürgə gülü» simvolik obrazları doqulmuş ulaqalara .

İl hriyar üçün ulaqqla görüş ayrılığı məqamıdır. Ulaqla yeganə İlahidi Heydərbabə ilə görüşmək arzusu unudulma üçündür.

II

«Ulaq» Osman Sarəvlinin mifologiyasındakı əsas obrazıdır. əqlə pozitiv bələdçi simvolizədir. Ulaqlıqda «aqləqaralə günləri keçirəndə», xüsusən qanadlarında ulaqqla qayətə onda sevinc hissi oyadığı, ona könül rahatlığı təsir.

«Gəl, oğlum, gəl» İlahi balaca Babı itfah olunub. Gəl «Heydərbabəyə salam» da İl hriyarın ulaqqla görüşü özünü gətirir, O. Sarəvlinin öz yerində Babı «göndərir». Axı oğul atanın özüdür («Kitabi Dədə Qorqud»də deyilir: «Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir»). **«Elə sənin kimi uşaq idik biz»** - avtobiografiya kodunda gerçəkliklə ilahin ulaqqla görüşü

O.Sarəv lild h r (insanən, ağacən, gülün) körp liyi, balacaləxə maraqləddə. Müraci t formalarənda körp zizl m si v oxlamasə yer alə: «M l m , a körp , m l yet r»; «**Bitmədim, ey körpəm, mənası nədir?**», «**Quzum, bu misaldır, başa düş məni**» və s.

L hriyarda is ksin dir. Onun «uıaqləq» baxəđəancaq yalə iri adamlarəgörür: «Mirmustafa dayə ucaboy babae »

varləqlarən yaradəcəşə onlara ad ver ndir («H r kiçik böc yin adəvar, quzum»). s rd otlarən, çiç kl rin, ağaclarən adlarənə sevgi il bir-bir sadalayə. L.Vitqenıteyn deyir ki, adlandəma sözl predmetin sirli laq si kimi çəxə edir.

*Bir gün bu yerlərə dönüb gələrkən
Topla xumar gözlü bənövşələrdən!
Bir az gecikdinmi, nanə, üzərrik
Özəkli baldırğan, çiçəkli yemlik,
Kişniş, kəklikotu, çobanəppəyi,
Lalə, xoruzgülü, qaynaqçiçəyi,
Qulançar, quzqulaq, tərə – göbələk.
Albalı, qarağat, moruq, çiyələk.
Bunlar şirin nemət, şirin diləkdir,
Sevməyən sevməsin, mənə gərəkdir!*

Balıqa bir leirind h min ritorik sadalanma üsulu il Bakənən c nn tm kan obrazənəyaradə.

*Bakını bir yandan bürümüş meşə,
Qərənfil, yasəmən, nərgiz, bənövşə
Akasiya, yasəmən, söyüd ağacı
Sərvlər evlərin başının tacı*

Adlarən t qdimatë biz mövcudluğun aurasənë hiss etdirir.
«Mövcudluq auraya malik olmaqda» (F.Ankersmitt).

*Qara qoç, boz qoyun, göy təpəl quzu
Ağ ceyran dırnağı, maral buynuzu
Qırqovul quyruğu, tovuz lələyi.
Bir aslan pəncəsi, bir şir biləyi,
İti qırğı gözü, tər lan qanadı,
Min bir çiçək adı, min bir gül adı...*

bu adlarən n obrazlarən yaddaıda b di
inanə. L hriyar üçün ulaqleq artəq h mıl lik
itirilmil dünyadəsa, O.Sarəv lli üçün ulaqleqda n varsa, n yi
görüb s v sevibs , mövcud, xahil edi k
oqlundan xahil edi k
«G tir, çox sevdiyim n varsa, g tir!» - deyirə

РЯСУЛ РЗА: ИШЫБЫН ХАТИРЯСИ

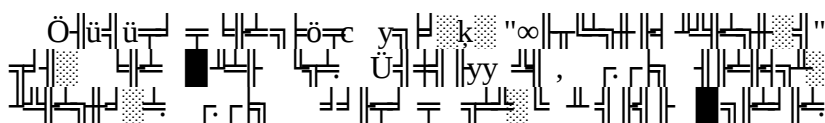
Ы

*Нансы шерим,
нансы сөзум
уашауасаг мэндэн сонра,
мэн билмирәм, елдэн соруш.*

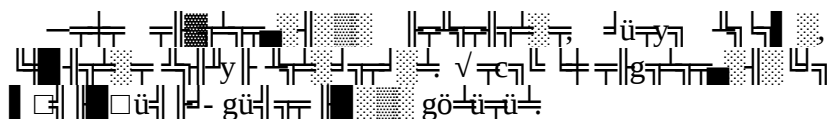
*Аудындыр шерин дили –
истәуирсэн севинсдән,
истәуирсэн гәмдән уаз.
Елә аудындыр бу дил
надан үйз јол охусун
уенә бир шеу анламаз.
һәр долауын,
һәр сығырын
Азәрбаусан — Вәтән дадыр.*

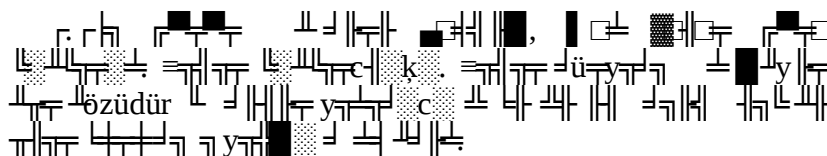
сиб дэфтәrimi.

*Үххуда ауылдым уухудан
беунимдә дйнуанын никаранчылыгы!
Милуон ишыг илинин
бир анлыг пәришанлыгы!*

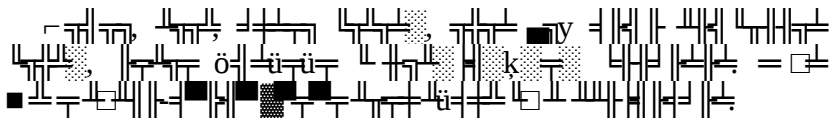

*Инсан уаҗауыр.
Вир дә бахырсан,
ау кечди, ил кечди.
Гүнләрин нә әввәли,
нә сону вар.
Нәр гүн өлмәкчйн нә тез,
нә гесди.*

*Амансыздыр тәбиәтин һөкмй,
Нәр санлынын бир гүн гәлир уарпаг төкймй;
буну унутмасам, унутмаса,
унутмасан,*

daha хошбэхт уашауар инсан!

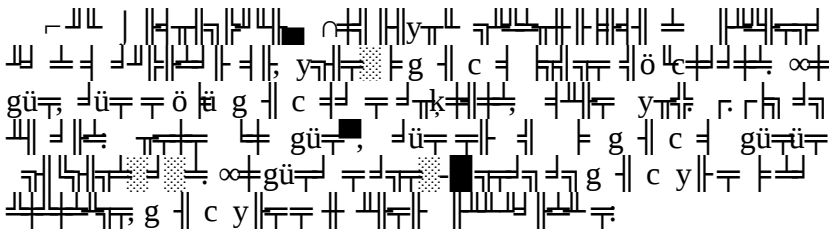
Тез уа ges

билирәм ки, гэләсәк

саатымла урәуимин аурылығы.

Нә гәдәр ки, вурур урәк

саатымы өз вахтында гурам гәрәк.

Гөрәсэн, Абшерон алтындакы

нефт гуртаранда

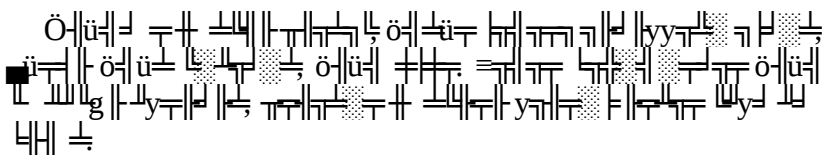
уериндә нә галасаг,

ким уандырасаг

уени чыраглары Хәзәр саһилиндә?

Гөрәсэн ким деүәсәк

уени нәғмәни, нә дилиндә?

Дунуа уухусуздор,

анлауа билмирам.

Өлйм өмру нусур,

анлауа билмирам.

Пәнсәрәмдән ахды кечди

сары бир думан.

Бәлкә бир метеоритди бу,

гызыл нөгтә илә уазылди

өмрүйн сону.

Бәлкә кйчәдә гаровулчу гоча

уандырды папиросу.

Бәлкә гочанын бу сон папиросу,

сон кибрити иди.

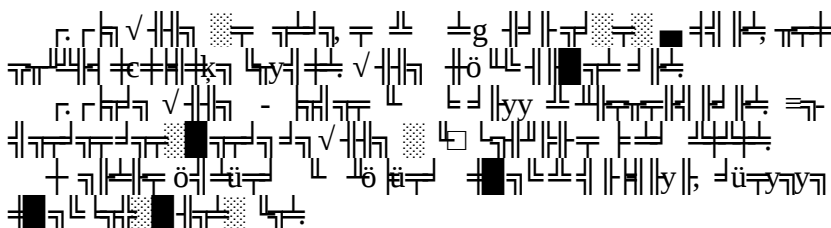

Бәлкә, бүйтйн өтйб кечән гүйнләр

ән гөзәл гүйнйн мугәддимәси имиш.

Бәлкә дә бу никаранчылыг, бу инчимәләр

мәһәббәтин сынағы, сәдагәтин сәси имиш.

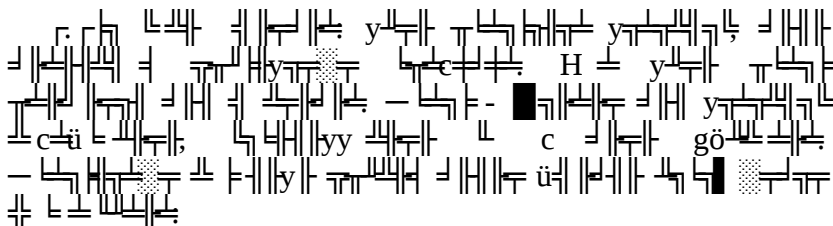

Күләкләр һарда уатыр гөрәсэн,

Булудлар һардан уығыр гөз уашыны

Нава ауаз оlanda?

Чаулар һарда динсәлир, гөрәсэн?

Тәшбехләр дйшмәүәндә уеринә,

Қафиуәләр тоууг уумуртасы кими

Охшауанда бир-биринә

мәтбәхә гәлирәм.

"Гауадан бир шәләлә дйшдй".

"Гауалара чилик-чилик төкйлдй
бир илдырым нәрә".

"Сары-сары уарпаглар

будагларда титрәшир,

онлары уаваш-уаваш уууур уағыш тйрдәшир"

┌ утптт:

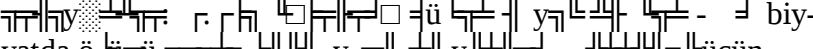
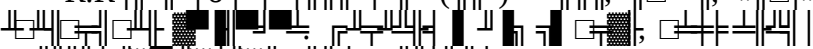
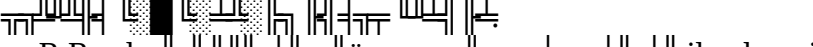
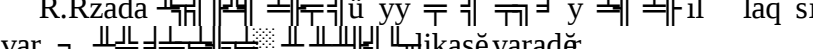
"Ишә сусуз бармагларын

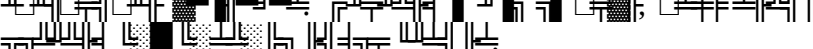
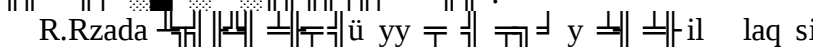
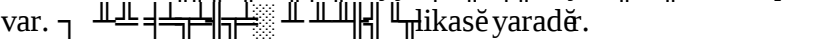
кәдәрини инсан билир".

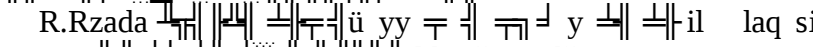
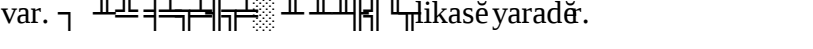
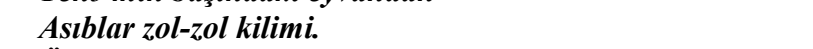
"Бир өмйр галаудым белә,

әлләринин бу нурлу гаранлығында

улфәтинин сәрхош гурбанлығында".

R.R. - √ d - H -
yatda ö ü y üçün.

- R.R. ö () ; « »

R.Rzada ü yy d y il laq si
var. likasə yaradər.

Yenə min başındakı eyvandan

Asıblar zol-zol kilimi.

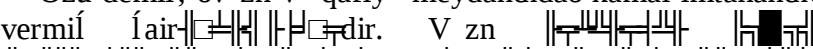
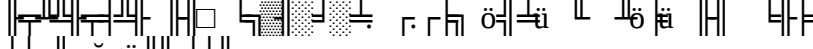
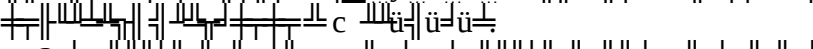
Üstündə yeni-yeni şəkillər.

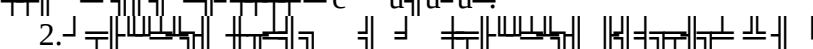
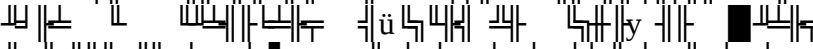
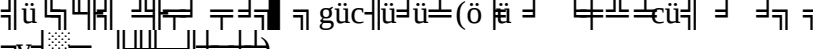
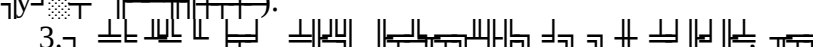
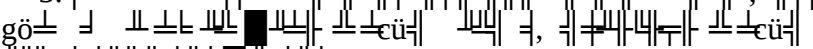
Bir yaş qoçalmış fotoqraflar,

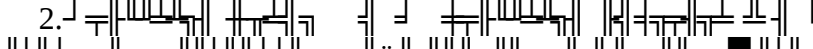
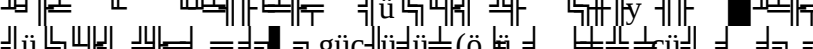
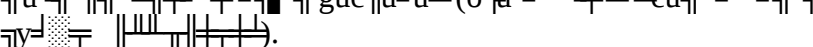
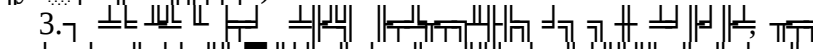
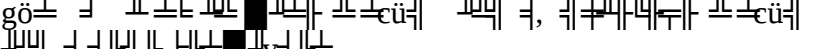
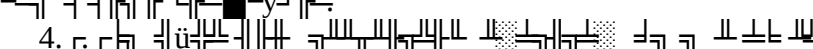
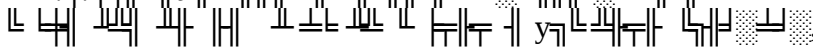
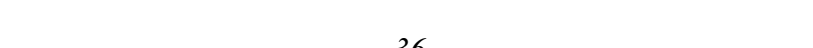
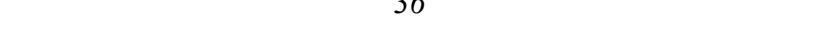
Yenə şəkil çəkirlər,

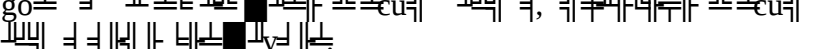
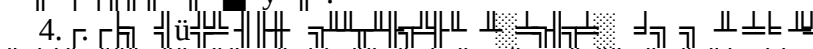
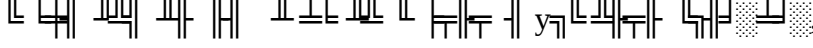
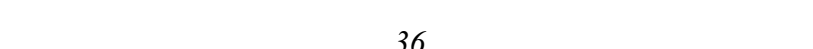
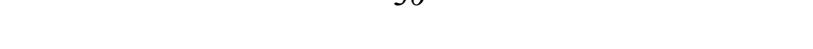
Keçən ilki, keçən keçən ilki

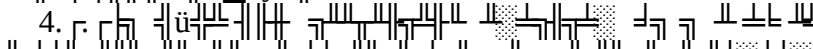
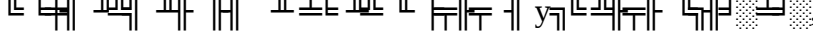
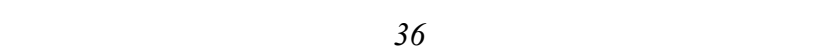
Keçən, keçən, keçən ilki kimi.

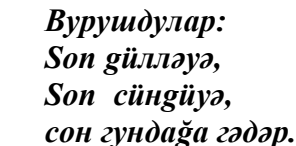
Özü demil, óv zn v qafiy meydanəndaô kamal imtahanəñə
vermil Íair dir. V zn ö ü arəgö .

1. , () - y c ü ü ü

2.   ü y   güc ü ü (ö   cü)

3. gö cü cü cü y

4.

R. Rza

37

tarixd (Subyektiv d bi t snifatən bel dir: óKitabi-D d Qorqudô, N simi, X tai, Vaqif, H.Cavid, S.Vurğun, R.Rza...) R sul Rza da sözünün intonasiasəəl idil ndir!

R.Rza poeziyasə Dao qanunlarəndan birini yadəna salə: óB rk v möhk mō - m hv olandə: o léy ki, yałaməka baállayə, - óz rifdir.ô Poeziyada (d biyyatda) ómōhk m v b rkō olanə m nims m k, öyr nm k olar. ÓZ rifō olanda üslubun fiziki müqavim ti güclü olur.

R sul Rza léirind sözün q rib bir azadlǎǎ var. Söz azadlǎǎ yuxu azadlǎǎ kimi baáll verir. Onun léirimiz g tirdiyi effekt iç nitqinin s sl nm möcüz sidir.

Biz duyǎularə dil (söz , deyim) çevrilm sini, onlarə plastikasənə özün m xsus harmoniyasənə görürük. Sözl r d rkolunmaz m ntiql bir-birini v z edir. Sözl rin səalanma m ntiqi imitasiyaya yer qoymur.

Onun poeziyasında az qala bel duyǎunun bel i d il yir: h m ulduzlarə görür, h m küç d n keç n arabanə s sini el idir, h m d yamacda çiç yin trini duyur...

R sul Rza metafizikasəsözl r ngin v hd ti üstünd qurulur. S.B hlulzad il baǎlǎ dedikl ri bilavasit özü haqqəndadə: óB hlulzad nin n göz l lövh l ri r ngl rin ah ngind n, Í f ql rin oyanmasəndan, kölg l rin titr m sind n doǎan n km l rdir.ô

Sözd v r ngd ifad sini tapmayan h yat, slind , poeziyadan (léiriyi td n) m hrumdur.

Ömrün m nasə görünm zl ri ógörümlüô etm kl ld edir. Yaǎantǎar y ni ilǎǎn hesabəna v ilǎǎn adəna söyl nilir.

***Qamçıladı yənə işıq
göz qapaqlarını.
Pəncərəmdən axdı, keçdi
sarı bir duman.***

Onun simvolik düünc si kılqla bakıldır. Sanki İair ikona fizikasından yararlanır; ilql sad c ilql deyil, h m d m n viruhi enerji m nb yidir. O, ömrü boyu ilqlın ómac rasıl seyr etm kl , ól f qi pusqudaô izl m kl m İqlul olub. R sul Rzanıl óilql diliôni bilm kl onun ömür kitabıl oxumaq olar.

*Şüşəbənddən düşən
qürub işığı
yavaş-yavaş
döşəmədən qalxdı divara.*

Ancaq iləq filosofu gör bil r ki:

*Pəncərə şüşəsində
Nəm işıqlar titrəyir.*

v ya:

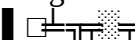
*Şəfəq bir an parladı
sarı sabun parçası kimi
sürüşdü, düşdü
pəncərəmdən.
Qaranlıq uddu onu
zil qara bir pişik
sarı bir pərvanəni udan kimi.*

M hz iləq dülünc si imkan verir ki, predmetd n, cismd n
(b d nd n) ayrđan, dül n kölg ni gör s n, ruhlar al mi il
baqləolasan g r k.

*Durnalar keçir qatar - qatar.
Kölgələri düşür suya,
Şəttülərəb!*

yaxud

*Günəş günortadan çoxdan ayilib
Kölgələr uzanıb minarələrdən.*

R.Rza yaxlě bilirdi ki, r ngl ri d yıldı r n
zamandě. Ömürd h r günün, öz r ngi var.

İləird h r bir r ngin m nasə kontekstd n asəddə, h r bir r ng çalarəbaıqa tonun qonıluğunda yaradə.

Yaləndan (yaləndə) ■ □ günün ovqatənda h r r ngin öz yeri var.

İlairin ümumi baxə strategiyasənda ósarəonə yeri o q d r ön mlidir ki, sarə h m peyzaj elementidir, h m d f al poetik fiqur (■, ■, ■, ■) kimi çəđ edir.

Az rbaycan İeirind R sul Rza ■□ yegan İairdir ki, sarə r ng t ht İüürda üstün v f rqlı mövqey (m nalara) malikdir, y ni ósarəonə ayrəca hipnoz - magik t siri var.

Bütün ■□ r ng ■□ - ósarəndan tör m dir.

*Söylə, Mayakovski,
O qaynar qəlbində
bu köhnə,
sarı günlərin,
sarı xəzan axşamı kimi xəstə,
bir fikri necə bəslədin?*

Ósarə funksional detal kimi müxt lif simvollara çevril bil r. H r bir simvol ■□ bizd inamə ■ artə.

*Evimizdə bir kitab vardı
köhnə,
vərəqləri sapsarı*

∞ ■□ heyva qoxusun ■□ metonimik olaraq ■□ ósarə ■□:

*Payız vaxtı hər kəs bağına getsə,
heyva qoxusundan tez sərxoş olar.*

Yaxud

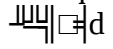
*Bu bahar axşamı
mavi qaranlıqda
üfünqə yayılıb
Tənhalıqdan gələn
ışığı sarısı.*

Q ti inanır (v inandır) ki, tənhalığın, qəm-kədərli rəng çalarlarında sarıdır:

*Tənhalığın, qüssənin
rəngi varsa,
sarıdır.*

Böyük İlahin təbii təfəlsüfündə panteizmlə, fransız impresionizmi, yapon hokkusu ilə yaxınlıqda gərsəniz, təccüblənməyin. Belə düşüncə və yazı tərzində təsvir edilən təfəlsüf, mövsümlər illərinin (söz) olmasıdır.

*Göylərində at oynadır şimşəklər,
Bir an olur gür yağışı, dolusu.
Əlvan çiçək xalıları yamacda,
Baş qaldırır nərgiz, gözü dolu su.*

Uzaq - R. Rzanın (üfünqə, qürub ilə dəniz sonsuzluğu, kərkəş...) sevdini məkan obrazıdır. Onun baxışları uzaqlara yönəlir. Hər günün rəqəmsal uzaqlarə seyr dən bəlləyir.

*Hərdən buludlar axır
durna qatarı kimi.
sallanırlar üfünqdən.*

*geniş, mavi göylərin
gümüş hasarı kimi.*

B lk bu léirl rin vizual m qs di uzaqda olanlarə yaxəna
g tirm ist yil baklə olub? Uzaqləq h sr tin, ayrədəkən
 adələ. K rkük m lhur yazşənda (óUzaq ell rin yaxən töhf l riô) ilk cüml ni
xatəlayən: óraq sözü n d ns h míl f raq sözünü m nim
yadəna saləô.

6Uzaqlıq sonsuzluğu, heçliyi R.Rzada
 sonsuzluğu formasına malikdir. Ma

*Pəncərəmdən görünən
bir dənizdir
kvadrat içində
bir də... göylərin sonsuzluğu.*

Onun t h t İüurunda göyl rin sonsuzluğu il d nizin sonsuzluğu eynidir, çünkü göyl d niz mifoloji dülünc d kizdir.

*Üstündə göygöz səma
ulduz-ulduz çiçəkli
Ətəyində göy dəniz
dalğalarla bəzəkli.*

ustasāđā. sinekdoxa v sinesteziyanē birl ídirm yin

M s l n, s s v tir qəçqılanmasın qarlđqıl t siri n ti-
c sind r ng obrazē ortaya çəx. Y ni bir r ngd n, s sd n,
yaxud tird n, daddan balqasēna ötürülm ĩ keçid (bu hadis ni
fransēz simvolistl ri ōkorrespondensiyaō adlandāxlar) hadis si
bal verir.

*Çöldə yağış yağır,
mən onu görmürəm,
ancaq duyuram;
küçədən keçən maşınların
təkar səmindən,
bir də pəncərəmin sol çəkisindəki
sarı nərgizin
əsəbi insan kimi diksinib titrəməsindən.*

El bu parça da kifayətdir ki, Rüstəm Rza İrəvanın sonosferasına xüsusi fikir verək: Ömrü nə günü səslərlə doludur. Gün iləq və səssiz peyzajəndən başlayır. Səssiz obrazlar poetik assosiasiyalar oyadan ovsunlu təsir gücünə malikdir. Yuxuda da səsi eləitmək olarmı!

*Bu gecə yuxu gördüm.
Gördüm,
Çörək dadı kimi tanış bir otaq.
Nənnidə bir uşaq.
Nənnidə uşaq mən idim.
Layla səsi gəlirdi...*

Rüstəm Rza üçün həmişə ötən günün səsi kədərli nəqəm yə dönür. Hər səssizliyi təbəssüsləndirir. Rüstəm Rza bir İrəvan yazanda ki, oqullar nəqəmlə nərğiz (oqullar oxuyurdu yerində) nə bu, daha dürüstdür.

Onu da qeyd edək ki, dünyanın qavramanına bəlkə zahiri formalarından fərqli olaraq, iy-qoxu - təbii maddəni təmiz müstəqil semantikaya (simvolikaya) malik deyil.   torpağın qoxusunu, çörəyin trini xətləməyə gücündədir.

İndi də torpağın qoxusu

hər bir oxucu (tənqidçi, dəbiyyatşünas...) onun dünyasında öz obrazı ilə rastlaşa bilər və bu, onun özü ilə həmişəliyə gətirdiyi yalantən obrazəolacaq.

MİRZƏ İBRAHİMOVUN TƏBRİZ ИЛЫМЫ

Mirzə İbrahimovdan yazmaq həvəsimiz onun öcünü hekayəli rəonin səmimi, doqma emosionalıq ilə ləqə dardə. Bu sərləri oxuyarkən biz yeni bir təcrübəyə əldə edirik. Təşşüf ki, son vaxtlar söyləməsinin təti, xatirə-hekayədən təmələməsinin tətinin zəzül uqrayə. Təhkiyəsinin tətinin içində müdriklik yoxa çəxmaqdadə.

İstəhsal qüvvələrinin, virtual texnologiyaların inkilafının təticində nəqəd- söyləməcənə nitq sferasından çəxət dricən öl ziyor.

Atirə- cənə təcrübə mübadiləsinə xasdə. Təcrübənin verilməsi və ötürülməsi müdrik-   yəxəməşədə. Müdriklik hekayənin həyat situasiyası ilə bir bütövlük təşkil edir.

Mirzə İbrahimovun otəbriz mətninə daxil olan sərləri yazmış təcrübəsinin və öncə görüliyinin örnəklərindəndir.

Çox maraqlı və təccüblüdür   erkən yaılardan Cənubi Azərbaycanın Evkənindənin Limali Azərbaycanı gəlmiş, bütün həyatını Bakədə keçirmiş bir insanın yaddaşında Təbriz bu qədər cənə və parlaq necə qalardı? Taleyini,   İləhrini Bakədə tapsa da, dünyagörülü, dəbi zövqü və estetikası Bakədə formalılsa da, yaradıcılıqda otəbəkə mətninə, demək olar ki, zəifdir. Belə   Təbriz mifini Bakə mifini yaratmağa imkan verməyib?

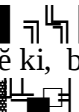
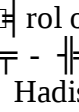
otəbriz mətninə (ötən hekayəli rəon, ofərtənə quluon, otəgül bətinon, otəgələcək günon) Mirzə İbrahimovu Azərbaycan tarixinin müəlliflərindən birini çevirir... Bu sərlərin bədii-estetik dəyəri ilə tarixi dəyəri iç-içədir, etnik-tarixi mahiyyətli estetik funksiyadan ayrıldı.

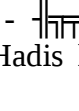
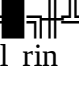
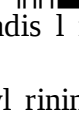
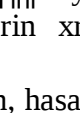
ókki gün sonra ağaclar v divarlarən kölg si uzanəb axlam s rinliyi dül nd Q m rbanunun qapşə döyüldü.ô (óG l c k günô)

Onun poetik t f kürü insan ovqatəñ mimikasəñ da T briz havasəil laq l ndirir.

óGün í batandan sonra göy üzünd ki qəzartəlarə görmülsünüzümü? Bax, el c onun da üzünd , dodaqlarənda bir t b ssüm, bir h yat xatir si qalmə dē (óTonqal baləndaô) .

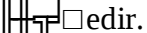
Hava durumu Mirz xbrahimov üçün T brizi xatəlama, T brizl assosiativ laq yaratma imkanəđ. Keçmilin xatir si T briz havasəil birg ayrət s vvür olunur: óBir T briz daxil olanda gün í çoxdan çəxmə, buludlarə dağəlaraq iləq v xol ziyasəñ daqlara, küç l r v evl r yaymə dē..ô (óOn iki dekabrô).

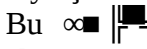
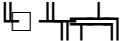
Xatir l rin nisgilli peyzaj yałantəşə üst kökl nir. M.Prust yazə dē ki, bizim gözl rimiz xatir adlanan keçmilin rol oynayə.

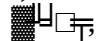
Mirz xbrahimovun - yaddalə bilavasit evl rin t sviri il bəkləđ. Hadis l rin xronotopu ev- in t svirind n balılayə.

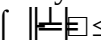
Onun vizual yaddalə T briz evl rinin, hasarlarən divarlarənən r ngini unuda bilmir: óqəməžə k rpicd n tikilmil ikim rt b evl ri vardē Hündür hasarlarə da qəməžə k rpicd n idiô (óLairin yadigarə) óGül b tin, T brizin yayda tozu, qəda palçəğə diz çəxan küç l rind n birind , boz palçəq divarlarə sökölüb dağəmə bir evd anadan olmuđdurô (óGül b tinô).

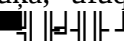
óKüç nin h r iki li birm rt b li evl r idi. Ara-səra ikim rt b lil r rast g lm k olurdu. Evl rin çoxu çiy k rpicd n v ya saman qarəğq boz palçəqdan tikilmildi. ks riyy tinin dal t r fi küç y çəxə dē v bir d n d p nc r si yox idi. Buna gör d küç uzunlu baxanda adama el g lirdi ki, h r iki l boz palçəq divardan ibar tdirô (óGül b tinô) .

óT briz m tniônd yol yalnəz iki m kan nöqt si arasənda laq obrazə deyil. Yolun mahiyy tini azadləq mücadil si, qarlıəya çəxan ç tinlikl r, itkil r, ölüml r edir.

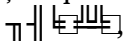
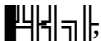
Bu Yolun vv li d , sonu da T brizdir. Mirz xbrahimovun q hr manlarə T brizd n çəxanda balıq görk md v statusda T briz qayəmağəarzulayərlar. Fridun v Südab óT brizd n çəxanda inanərlar ki, qaranləq v k d rli bir al mô arxada qalə, óqabaqda is íləqlə v n hay tsiz bir yol açəđ. Bu yol parlaq sabaha, xolb xt g l c y gedirdiô (óG l c k günô). Gül b tin d evd n çəxanda inanə ki, qabaqda óBilm diyi, görm diyi yollar onu gözl yirô (óGül b tinô).

T briz yol tale simvoludur. Etnik taleyimizin obrazə varləğənəzən bütövlüyü T briz yolundan balılayə. M hz Yol mill tin tale obrazənən bütövlüyünü formalaldəa bil r.

 ölül r í h ridir. Küç nin bir balənda q biristanləq, o biri balənda h bsxana yerl ír (mifik dülünc d türm - qazamat ölül r dünyasə kimi simvoliz olunur). Ölül ri í h rin qoynunda, ağaclarən dibind basdərlar. Q hr manlar yenid n dirilm k üçün ya ölürl r, ya da í h rd n çəxərlar n üfüql r doqru!

T brizd n çəxan yol sonsuzluğa, üfüql r istiqam tlır. Üfüq obrazə g l c yin, m kan substansiyasə çəxə edir:

óBird n-bir ona el g ldi ki, üfüql r al r ng boyanmédə. Oradan göz l bir s h r, pak v t miz bir g l c k doqmaqdadə.ô

 gün l rd gün l in batmasəv doqulmasə ideoloji simvolikanə ifad ed bil r. óG l c k günô romanə üfüql rd simvolik gün l in batmasə s hn si il balılayə: óBütün günü h r t r f od l y n gün l t z c batmédə Onun

İüalarənə ks ed n üfüql r yatmǎ ala-tala buludlar pul kimi qəzarmǎ ocaq daılarınəxatǎladǎdǎ.

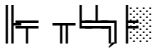
Mirz ıbrahimovun m kan f ls f sind üfüq - genılıyi, nginliyi v n hay tsizliyi bildirir. Azadǎ el 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 yer 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 basdǎǎlar ki, ordan üfüql r, bütöv Az rbaycan görünü: óBu yer T brizl Z ncanǎ birl İdir n böyük yolu qoynuna almǎ T briz g diyidir... Onun n uca t p sind ki t nha q brin üstünd duran adamǎ n z rl rind genıl üfüql r açǎǎ, oradan Az rbaycana h m c nub, h m d İimal sah l ri açǎǎrô (óAzadǎ).

T brizd sanki hamǎ Göyl baıǎǎǎ, 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 óGül b tin göyl r baxmaǎǎ sev rdi. Uıaqlǎqdan sakit gec l rd h y td yatdǎǎlarǎ zaman onun fikrini, x yalǎǎ göyl r ç k n anasǎ olub...ô, yaxud: óGül b tin hovuzun yanǎnda durub açǎǎ mavi göyl r baxark n sin sind mür kk b duyǎkular baı qaldǎǎdǎ.

B lk d ona gör yazǎǎ ıuçmaqô feilinin metaforik imkanlarǎndan çox istifad edir. 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 görm k 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 Gül b tin göy rçinl r baxǎ könlünd n quı olmaq arzusu keçir. Fridun sevincind n quı kimi uçmaq ist yir.

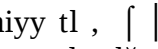
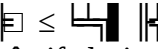
Azadǎǎ ehtirasǎ romantik colqu 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 mifoloji metaforik m nalar qazandǎǎ. M s l n, óbuludô metaforasǎ ódüım nô, óf lak tô, óölümô m nalarǎ 𐤀𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁𐤁 romantik üslubu üçün s ciyy vidir: óOnlar İ rçin üstünü bir bulud kimi k smıl l r...ô (óOn iki dekabrô); óF lak t T brizin üstünü bird n almǎdǎ Üfüql rd n aıǎ g l n qara buludlar, bütün göyüzünü ört n kimi, T brizin d üstünd ölüm öz qanadlarǎǎ g rmiıdıô (ókıztirabǎn sonuô).

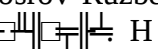
Q hr manlar T briz göyl rin , ulduzlara baxaraq V t nin, insanlarǎ taleyi haqqǎnda düıünürl r. óKimin ki, b xti var, ulduzu ilǎǎǎǎ, kimin ki, b xti yoxdur ulduzu nöyüt lampasǎ kimi sönükdürô (óGül b tinô).

T briz x yallarda, gözlərdə canlandırdı. Fridunun uzaqdan elitdiyi bir bayatəsi si olının bir ana laylasə kimi, öbir x yal kimiô T brizi gözündə canlandırdı: ôT briz üstü Marağa...ô

Tonqal balında s sl n n bir bayatədə K rim dayənə x yal n T briz aparır:

*Təbrizin küçələri,
Banlamaz beçələri.
Girəydim yar qoynuna
Payızın gecələri. ("Tonqal başında")*

Ümumiyyətlə, ≤ ôT briz m tniônd ögözündə canlandırmaqô ifadəsi çox təkrarlanan psixoloji durum aktıdır. Mifoloji düüncdə xatirədirilmə ontoloji baxəndan eynidir. T brizi xatərləmaq slind, yenidən dirilməkdir. Onların dilində ôT brizô adədua - ovsun m tni kimi sl nır: öki gündən sonra T briz! T briz!.. T briz bilirsənmi nədir? X yal, ümid və gləkdir.ô (ôG l c k günô)

Fridunun, Azadə, Xosrov Ruzbehin hər sözü, and - performativ akt kimi H r söz olacaq, gləyin layihəsidir. ôT briz m tniônin ritorikəsə tamamilə proqnostik mahiyyətli olub   Azərbaycanın sabahına inamə proqramlaşdırır.

ôQardaşlarım, gələn səhərlərimizə yimiz basən onun pak ruhu qarışanda and içək... And içək ki, ölüm bizi Azərbaycan səadət yolundan, böyük amaləməz yolundan döndər bilməz! (ôAzadô); ôGör nələ nəqəd edirdilər ki, Azərbaycan ağacının altında da: ôYaləsən azadlıq! ôdey qəqəddə. Kəndiri boğazın atanda: ôYoldaşlarım bizim intiqaməmizə alarlar!ô deyibdir.ô Saqqaləmənin bu ağ vaxtında tufəngi bihud yer çiyinim salmamışam, mənə zizlərimô (ôTonqal balındaô); ôFridun inanmış ki, qaldırılmış bayraq bir d

gün).ô

[illegible]
$$\leq \text{[diagram 1]} = \text{[diagram 2]}, \quad \text{[diagram 3]} (\approx \text{[diagram 4]}) \text{ [diagram 5]} \text{ [diagram 6]} \dots$$

ЩЦСЕЙН АРИФ ЕКОСОФИЙАСЫ: ЕВИН ДЯРКИ

Низами Ёяфярова

Hüseyn Arif poetik l hc mizin-İiv mizin qoruyucusu. Türk (t r k m , elatë) insanëñ söz d , l hc d möhürl nmil ruhudur. Xalq İairi Hüseyn Arifin f ls f sini eksofiya adlandëa bil rik. Eksofiya yurd, ev sevgisidir, evin d rkidir. İkinliy , sliliy , yaddaİa qayăİ sevgisidir. Evin, n slin v t bi tin d rki ömrün d y rini anlamaq imkanăİ. Ev Hüseyn Arif f ls f sinin balİca simvoludur.

Hüseyn Arif poeziyasëa t bi t varİqlarë il m nl birliyi, qohumluq duyİusu hakimdir. H.Arif t bi tin h m sultanëİdë h m d qulu. Özünü daİ k li il , qartalla dost saymaq heİ d colqun İair t x yyölünün m hsulu deyil, poetik statusunun v davranİ aktëidi.

Bu f ls f nin, bu dünyagörölün (poetik inancë) sasë ñ qohumluq, soykök axtarăİİ. Hüseyn Arif adamlar içind t nhaydë(óDaİlarëinsansë qoymaq olarmë?ö).

H.Arif güclü İ c r - n sil t f kkürünün dalİyăİİİdi. Onun epik t f kkürü qohumluq obrazë qohum- qr balİ münasib tİ rini yaİadăİ Öz cdadlarëİ(yeddi arxa dön nini) axtaran İair bütün traf dünyanë da bu münasib tİ rin konkestind d rk edirdi. Bu t f kkür tipi üçün abstrakt kateqoriyalarë, anlayİlarë el bir h miyy ti yox idi. Biz essemizd Hüseyn Arifin obraz m ntiqini b rpaetm y çalăİİİ.

* * *

Yaradăİİİ psixologiyasëndan m lumdur ki, İairl r ömrün, yaİë eyni bir fazasëİ f rqli qavrayİlar v d rk edirl r. B zi yazăİlarë (m s l n, XX srin ünlü fransë yazăİlarë Marsel

Prustun və ya Jan Koktonun) yaləmənə, taleyin , qism tin h mıl lı k ıuıaqlıq möhürü vurulurô (Andre Morua): onlara böyükl rin dünyasê daxil n h mıl yad olmul, onlar isti ana qucaqênê heç vaxt unuda bilmir. Ömrüboyu daim yeniyetm havasêil yalayanlar da var. B. Pasternak İeirl rinin birind öz yalênê göst rmiıdir: ôMne çetênadüatq let...ô Ona gör d A. Voznesenski onu ó b di yeniyetm ô adlandırdê

H.Arıfd sanki ömrün iki çaqê - iki yal fazasê mövcuddur: ıuıaqlıq v qocalıq. Cavanlıq daha çox ruhun ılıqlêöt ri - keçid fazasêkimi çêđ edir. Cavanlıq ıuıaqlıqên davamêolsa da, qocacavan durmasêna getmir. (**“Mên nə deyim görürsünüz, özünüz, //Qocaldıqca cavanlaşan şairəm”; “Qocalan deyiləm ki, //Cavan olam bir də mən”**).

H.Arif is bizim üçün lli yallê olaraq qalê. Ömür v söz yaradêđêđênda lli yalên z hmi çox aqêdê. Ümumiyy tı , XX sr Az rbaycan İairi üçün ömrün xronoloji d rki lli yaldan balılayê. lli yal n ömrün müdriklik f hmidir, İair ömrünün zirv si sayêđ.

Hüseyn Arif ó lliôsının t ht llüur tarixç si, b lk S.Vurğunun lli yalênda ölümünd n sonra balılayê?

H m n mistik yal hüdudu C f r X ndana h sr etdiyi İeirind d xatêlanê:

*Çoxunu yandırıb, yaxdı ayrılıq,
Zaman nələr etdi,vaxt nələr etdi.
Yaşımız əllini aşmışdır artıq,
O isə əlliyə yetmədi getdi.*

Cavanlaımaq, cavan qalmaq ist yi folklor - epos t f kküründ n g lir.

Altıđ, yetmiı, s ks n yal ... llid n sonra İairin t lalıla, h y canla gözl diyi ■||■||r q ml r||dir.

Yollar, izlər buz bağlayır,

*Vaxt çilləyə yetişməmiş.
Həştad bizi yaxalayır
Yaş əlliyə çatmamış.*

Yaxud:

*Vədə tanış, vaxt tanış
Pəncərən açılmamış.
Həştad döyür qapını,
Şair, həştaddan danış
Yaş əllini aşanda.*

Ömrün müyyən yaşı həddin (əlli yaşı) yetməsi, yalnız əllini almasa, qocalıqla bəklənən tələ-nigarançılıq hisslərinin ayrılma fəlsifəduygusal ovqat gətirir.

*Getdi uşaqlığım, getdi gəncliyim,
Bircə mənə qalan qocalığımdır.*

Öx bəxt tutdumu? Ələirində həmişə nənə ovqat təkrarlanır.

*Getdi uşaqlığım, getdi gəncliyim,
İllər o illərdən xəbər tutdumu?
Getdi rahatlığım, getdi dincliyim,
Dostlar bu xəbərdən xəbər tutdumu?*

Həmişə nənə rahatlığına ritorik suallar ələirində fəlsifəduygusal zəhmətini

*Ey Hüseyn Arif, daha nə deyim?
Həmişə rahatlığım, həmişə dincliyim?*

Yaşadığımız dünyada, insanın rahatlığı və əli yalın dincliyi pozulur.

Qocalıq ömür kosmosunun təcridi pozulması ilə (nizamsızlıq-sahmansızlıq), rəfisi $\frac{1}{2}||\frac{1}{2}||-\frac{1}{2}||\frac{1}{2}||-\frac{1}{2}||\frac{1}{2}||$ Yalın sabitliyi, könül rahatlığı ilə təciliyi - insan varlığını arzulanan ideal imkanlardır. Bu ilə təciliyi könül təciliyini ancaq kənd (övd) tapır. Bu, fizikadan, statikadan anlaşılan mütləq hərəkət deyil. Kənd, hərəkət mifoloji düşüncə ölüm bərabərdir.

Xatirələr (xatirə - ruh ləqəsi) onu o yerlərdə (övi) gəzib dolalıdır.

Hər xatirənin öz obrazı öz hərəkətləri (qocalar, uşaqlar, aləmlər...) var. Hüseyn Arif qocaları uşaqları və aləmlərinin qəbul olunmuş mövcud normalardan və davranış qaydalarından kənara çıxardır ki, bu da mifopoetik düşüncədir.

Qoca-müdrəklik, məsləhətçilik İm yeridir.

***Bir dağlı qocanın müdrək sözləri
Şeyrənə süzülüb, dilinə gəlir.***

(Maraqlıdır, tanınmış ingilis etnoqrafı V.Terner nəyi toplumlarda, nəyi mədəniyyət qocaların sosial rolundan bəhs edərək nə bir sıra magik kulturları sahəsinə öksperit olmayan yalın adam tapmaq mümkün olmadığını qeyd edir... Qoca obrazında, qoca statusunda profan və sakrallıq (adilik və müqəddəslik) birləşir...)

Əlir üçün adqoyan babalar mənalı dünyasını yaradırlar. Babaların adverməsi dünyadakı elementlər heçlikdən varlıq, Xaosdan Kosmosa çevrilir.

***Yaxşı ki, çox şeyə ad qoymuşuq biz,
Yaxşı ki, babalar varmış dünyada...***

*Bənövşə, qərənfil, nərgiz, yasəmən,
Bu reyhan, bu yarpız, bu quzqulaqdır.
Qaynar bulaqların içib gözündən,
Dedilər: bu “Turşsu”, o “Buzbulaqdır”.*

Qocaların, ata-babaların cədlər dünyasına, cədlər kultuna baxıldığında türk etnik-mədəni sistemində həmişə dərinləşdirilmişdir.

Yakutlar öbəbəvə onun sözləri ilə hər bir tanrının hər bir dağda çayda böyük çölə çağırlar. Əslində həmin adlarla ifadə edilir. Qadın rindən cavan olsa, ona hörmət etmək istəyirsə, onu oqoca adlandırırlar.

H.Arif öz dostu ısmayıl Ləyləyə oqoca deyərən çağırmasından həmin etnik yaddaşın təzahürüdür?

Qoca (Hüseyn Arifdə: babalar) ölümləndirilən, insanlar-ruhlar arasında bir aralığın mərhələsidir, nəsil arasında vasitəçilik funksiyasına yerini yetirir. Qoca varislərin rifahının təminatçısıdır.

Qocaya, qocalığa hörmət türk epik-estetik təfəkküründən gələn bir şeydir, cədlər arxetipi ilə baxıldığında.

*Mən yox idim,
Atam vardı,
Babam vardı.
Əcdadlarım yaşayırdı,
Məndən sonrakı dünyada.*

oqoca H.Arifin poetik sözündə konkret mədəniyyət-estetik mənası bəzən, oqocalıq sözünün fərqli mənası tutumu var.

oqoca sözündən yaranmış oqocalıq sözünün mənası dəyişir. oqoca insanın sosial statusudursa, oqocalıq onun ontoloji durumudur. Zamanın başqa bir adıdır.

*Dayan, vədə, tələsmə, vaxt,
Qara saçə tez ağ düşər.
Yaxınlaşma, ay qocalıq,
Dağlar məndən uzaq düşər.*

Qocaləq ömrün ovqat havasənən v yałam ritminin
d yılm sidir. Ömür payəzənən ilin bahar mövsümünd q mli,
hüzünlü xatəlanmasəilə.

*Baxar qocalara fikirləşərdim,
Baharda nə üçün onlar qəmlənir?*

Qocaləq ömrün yuxu olmasəfikrinin t sdiqidir.

Qocaləq İair üçün q fil onu haqlamə itki qorxusudur,
yaxənlarən - doqmalarən, xüsüs n oqlunun vaxsəz itirilm si
t hlük sidir.

Hüseynin d qocaləq vaxtnda n «yalənən llini alən çaqənda»
itirdiyi oqlu Arifin nakam ölümün bir İair q lbi el aqlayə; bir
ata bel yas saxlayə:

*Hüseyn xəstədir qəm yatağında,
Buludlar toqquşur qaş-qabağında,
Yaşımın əllini aşan çağında
Arxamın da kimi, arxası getdi.*

«D d Qorqud»da Salur Qazanən qoca vaxtənda sir dülmül
oqlu Uruzu aqlamasənəxatəlayən.

*Qara tağım yüksəgi oğul!
Qanlı suyun taşqunu oğul!
Qocalığım vaxti aldırtdığım yalnız oğul!*

«Baba-n v », «n n -n v » münasib tli ri böyük İairin
inanc dünyasənən, qutsal d y rli r sisteminin sasənət İkil edir.

Bu həmd bu dünyada insanın öz yerini, öz ölçüsünü dərk etmə üsuludur. Ləal Zal qəzə Gülnazın nənəsinə daim xətləməsəylə slindən slinlərlə tarixini və bu tarix içində öz taleyini dərk etmə dölümünəsi imkan əldə edirdi.

*Fikrimdə, duyğumda Zal qızı Gülnaz,
O, müqəddəs südüm, təmiz qeyrətim...*

Hüseyn Arifin irrasional dölüncəsi, colğun intuisiasə mütləq, konkret tarixi xronologiyaya və faktlara o qədər də etibar edib, çox belə başlamədə «Baba (nənə)nin vətəni» qarılarması gerçək qanqohumluğunu, soy köklərinin poetik yadda təsbitləməsi idi.

Ləal Ana obrazı Ata (Kifli) adları ilə bir yerdə, bir səradə çəkmiş milli-mənəvi dəyərin, göstəricisidir: Zal qəzə Gülnaz, Xan qəzə Natvan («Anamın Xan qəzə Natvan yatdığı») Aləmin Həccinə. Ancaq köhnə kəli kontekstində Analar Anasına Nənə statusu ləalrin hərsözündən boylandı görümlü olur.

Zal qəzə Gülnaz, xan qəzə Natvan, Həccinə obrazları sakral informasiyanın qoruyucusu «müdrək qarış» arxetipinə bağlandı.

Hüseyn Arif üçün Babaları və Nənələri dölümünəki xətləmənin toplusunun sakral keçməlini anmaq inancıdır («Yaşınmı, vaxtınmı hökmüdür belə // **Daha çox dünəni anıram bu gün...**»), insanların bu hökmün, bu inancın təsiri altında yaşamağa çağırışı. Milli təməninəvi güc, kosmik enerji verməkdir onun bu dünyada varlığının özünəməxsusluğunu təsdiq edir.

*Allaha çox şükür bənddə, bərədə
Köhnə kişilərdən qalanlar da var.*

Hüseyn Arifin vələrin «üzünü», «bəxşən» həmişə babalara tərif «yönəldir». Ata-anasından, ilk müllimlərdən tutmuş

ustad İairl r ñ alǣqlara, gerç k-mifik q hr manlara (Koroqlu, S m d Vurğunə) q d r ñ özünü cdad ilǣǣñ bir z rr si hesab edir. (**«Babamız Abbasın nəvəsi Abbas...»**). Q ti inanǣram: Türk İeirinin sas m qs diniñ bu gün d , sabah da - cdad kultunu, Atalara sayǣñə unutmamalǣdǣ, kök baǣlǣǣ ruhunu t bliǣ (v sf) etm lidir!

İairl rinin birind diqq timizi ç k n «d d -baba daǣlar» epiteti sad c (yaxud: **«Bizim dǣdǣ-baba Ceyran çölündǣ...»**) dilin genetik yaddalǣndan qopmul bu «meteorit» - söz qǣntǣǣ deyil, daǣlar-||a d rin doǣmalǣǣñ, qan qohumluluǣn ||||-sübutudur:

*Ürək yorulanda, can darıxanda
Dǣdǣ-baba daǣlar yaxşı ki, varmıŝ...*

Xakaslar bu gün d |||| «aǣalarǣn, analarǣn» - dey üz tutarlar. Baıqa Sibir türkl ri (İorlular) bahar mövsümü il laq dar böyük daǣa «anamǣ» - dey dua edirl r. n n vi obrazlarǣn d rin semantikasǣ İairin seirl rini xalq t s vvvürl rinin, inanslarǣñ v ideyalarǣñ mür kk b universumuna qatmaǣa imkan verir.

Hüseyn Arif yaradǣǣǣnda n n obrazǣ ñ «epik qarǣ» |||| |||| mü yy n m nada «müdrük qoca» obrazǣñ v z edir. N n gerç k m nada xalq m |||| n n, folklor dilinin canlǣ dalǣǣǣǣdǣ. (cdadlarǣñ m rasim h yatǣnda qadǣn baılanǣǣñ itkinliyi v bir çox hallarda üstünlüyü m s l si maraqlǣ etnoqrafik-filoloji aralǣdǣma mövzusu ola bil r).

*Nǣnǣm keçǣnlǣrdǣn yetirir soraq,
Nǣsildǣn-nǣsilǣ sözü var kimi...*

g r t bi tin yaradəcə funksiyasə - ömür verm k v
yalatmaqda'sa, insanə t bi t yaxnılkə is onunla qohumluq,

doğmaləq aktə kimi d r k olunur. Ləiri is h mıl qohum-
qr baləq, qonluluq, eloqluluq nur-iləq m nb yi, könül
baqləđə kimi maraqlandəđ. M hz istiqanləđə duyqusu
toplumda özg l l m nin, yadlaımanə qarlıəñəalə.

ınsan yalamət bi t prosesl rin b rab r tutulur, ömrün ritmi
t bi tin ritmi il uyğunlaıdəđə, eynil l dirilir.

Daqlarəñ ç n-duman ovqatə meı l rin yaqə hvalə nec
d yıl rs , qə yazəñ, yaz da qəñ «sözün baxməsa», ləirin d
hvalə taleyi el d yilir:

*Bir palıd yıxıldı çay qırağında,
Bir durna üzüldü öz qatarından,
Bir qartal qıy vurub qayadan endi,
Bir pələng uzandı yorğun, yarımcan.
Nə yaman üşüdüm, bu nə soyuqdur...*

Hüseyn Arifin inancə da davranəđə da dünyasə h qiq t
axtarəđə da slind t bi tin özünd n g lirdi. T bi t xlaqi
sözünün mayasə içinin havasəidi.

Bu xlaqda ön mli m s l - iləđə d rk etm k, iləđə görm k
v iləđə doqru getm k idi.

«Obaıdan oyanmaq» bir çox dill rd d y r çalarəna
malikdir. Obaı, sübh çaqə rus n n sind müalic suyunun
içilm si, götürülm si vaxtəđə. S h r - h r ləyi dirild n baharəñ
metaforasəđə. (A.N.Afanasyev). «Obaıdan oyanmaq» -
Hüseyn Arifin xlaq idealəñə aspektl rind n biridir.

*Oyandım obaşdan, göylər tərtəmiş,
Təzə yarpaqları şəfəq bəzədi.*

Hüseyn Arif ekosofiyasənda ódoqum - dan yeri [sübh] - ilk
baharə müs b t, pozitiv potensiala, axə (son) - ölüm, axlam

(qürub) - payəz (son bahar) neqativ, m nfi potensiala malikdir.
Bunu bir-iki örk nd d sezm k olar:

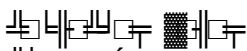
*Hanı sübhün şəh qoxulu meh nəfəsi,
Belə vaxtda qol boşalır, göz qamaşır...*

*Oyan günəş, açıl səhər, çağla həyat,
Mən dünyanı yatmış görmək istəmirəm.*

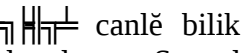
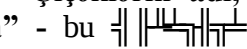
Sübh çaķē dan yell ri, dan yell ri, dan ilēķē- qutsal zamanla
baķlē deyiml rdir. S h ri, sabahēn açēmasēnē gün lın
doķmasēnē mifik yaradēķ zamanē kimi d rk edir.

Altay - Sibir lıman dualarēnda, «Kitabi-D d Qorqud»da
olduķu kimi! Bu, «D d Qorqud»dandē:

*«Salqum-salqum tan yelləri əsdigində,
Saqqalı bozac turqay sayraduqda,
Saqqalı uzun tat əri banladuqda,
Bədəvi atlar issini görüb oğraduqda,
Ağlı-qaralı seçilən çağda,
Köksü gözəl qaba dağlara gün dəyəndə,
Bəy yigitlər, cilasunlar bir-birinə qoyulan çağda...*

Canlē bilik bilavasit t bi td n alēnan, biliy deyilir. Müdriklik m qamē da ba lılayē. O,
ruhun qurtulu lunu insanēn canlē biliy baķlanmasında
 görürdü.

Canlē bilik t bi tl , h qiq tl ünsiyy td mümkündür.

Hüseyn Arifin seçdiyi (sevdiyi!) canlē bilik
yiy l ridir: Y hya b y Dilq m, Alēķ Alē D d l sg r, S m d
Vurķun, Hümm t lizad , V li Xuluflu... **“Çiçəklərin adı,
otların adı//Axdı qulağına ötən baharda”** - bu
folklor lı unas V li Xuluflu haqqında deyilib.

lb tt , H.Arif kitab - yazə m d niyy tini, kitabdan g l n biliyi q tiyy n ||||| |||||. Onun üzd niraq aliml rin ósiroplanmē sitatalarēndan q liz, anlaġmaz fikirl rd n, insanēçaldēran müc rr d ||||| ideyalardan xoġu g lmirdi. M hz canlē biliyin enerjisi (**“Hanı o istilik, o mehribanlıq//Dünyaya nə yaman soyuqluq çökür”**).

*Göylərin hikməti yerlərə tanış,
Maralla söhbət aç, ceyranla danış,
İldırım nə zaman gurlayacaqmış,
Quşların verdiyi xəbərdən bildim.*

Dilimizd ó yan olmaqō deyimi canlē biliyin ifad formasēdē. Baharēn g liġi aqaclara, yaz gün ġinin h nirtisi torpaqa ||||| yan olur, qartala öz ölümü qabaqcadan yan olur (**“Mən indi anladım qartal ölümü// Daha tez qartala əyan olurmuş”**), el c d : **“Hüseyn Arifə əyandı nələr// Harda nur ələnər, hara qar gələr”**.

T bi t obyektl rin (meġ , daq, çayē) v t bi t varlēqlarēna h yan olmaġ onlarēn nazēñ qayqēsēñ ç km = insanē ġ r fli varlēqēñ ġ rtl ndirir: **“Gözlərim yaşarıb axanda bildim// Hardasa bir maral üşüyür indi”**.

G r k suya, aqaca, daqa h yan olasan, onđarēn hayēna hay ver s n ki, onlardan da m h bb t, ülf t umasan. Hüseyn Arifd óm h bb t, m rh m tō sözl ri óqayqēñ sözünün sinonimidir, ilēqla, istilikl baqlē m nalardē: **“Ağac da məhəbbət, mərhəmət istər, // Su istər, gün istər, hərərət istər”**.

H.Arif gör , bir yaġa aqaca, bir körp ġitil h yan olmaq sevgi, m rh m t aktēdē, canlē biliyin t zahürüdür. Özünü baġqasēnda,baġqasēñ özünd (özünü t bi td) tapmaq v Tanrē ver n ömrün d y rini anlamaq üsuludur.

H yan olmaq iman kamilliyinin göstəricisi, ömrün ögenilənmə instinktidir (O. Ləpənglər), Tanrə övladları arasında dökməli, duyğusunun mənli təsəvvürüdür.

Canlı bilək həqiqət tənbi tələ ünsiyyətə nə yaranır (**“Biz kimik ünsiyyət olmayan yerdə”**). Hüseyn Arifin qənaəti budur: **“Ağacdı insanın dostu, həmdəmi, // Axşamlar hayına hay da vermişəm”**.

İlahi cərmənin gövdəsidir ki: ağac gözə aydın dənəyə yarasənə yaxud adənə yazmaq üçün bir nədənən bəşəqlə yaraladək ağacın aqrənə (**“Ağac yaralanır” // Yara ağrıdır**) h min t crübəndə gəlir.

Ölüm sənə tamamilə batmışdır. Yaranən də səsi (iniltisi, fəryad) olur. Yara zədələnməli bədənin səsidir, aqrənə fəryadlıdır. H. Arifin yaralı varlıqlar həmişə inildəyir, fəryad edir: **“İnləyir sənəmdə bu yaralı saz”**.

Yara bədəni (gövdəni) ilahəyə çevirir. lümün ilində nə (M. Fəko) xəbərləyir. Yara cismində bədənin tarixi və tale haqqında bilgi verir, canlı (ağacın, qartalın, dağ kəlinin) taleyini hiss etdirir. Yara ölüm - həyat çarpma rəvəsidir.

*Küləyin ağzında, yelin önündə
Atılır sağ - sola qopmuş bir qanad.
Qaya köşüsündə, selin önündə
Yaralı bir qartal qoparır fəryad.*

Əlbəttə ki yaraladən zirvədə İlahinin fatalist yönü ödəvranəməniyyətdir müəyyənliyədir: **“Ey Hüseyn, müxtəsərət sözünü // Bu qan səni tutardı, tutdu da”**. Bir dağ kəlin qəyməsilə oğlu Arifin nakam ölümü arasında səbəb axtarədə Axəskit səvvərlər, inancları görə, durnaya, qartal, dağ kəlin atdın gülləni insana mütləq bir zərər toxunur. Ona Tanrənin həqiqətli cəzası qaçılmazdır. Günah-peçmanlıq duyğusu İlahi rind metafizik ovqatə gücləndirir.

*Amandı, durnaya güllə atmayın,
Tapar öz yerini haqdan gələn söz.*

*Günaha batmayın, qana batmayın,
Əbəs deyilməyib bu deyilən söz.*

Yaxud:

*Sevinc yarı yolda gəlməzdi bada,
Ağrını, acını salmazdım yada.
Alagöz ceyranım bir dar məqamda
Ömrünü yarıda bitirməsəydim.*

*Elə peşimanam öz əməlimdən
Əbəs ələnməyib saçlarıma dən.
Xəlvəti açılan bir gülləyə mən
Məğrur dağ kəlinin qəddini əydim.*

Günah və peşimanlıq hissi təbii - insanın ünsiyyət pozulması insanın suclu edirdi:

*Yuvada turacın üstünü kəsib
Havada qartalın xətrinə dəydim.*

Qohumluq - insanın həyat-təbii fəlsəfinin (etika və ünsiyyət fəlsəfinin) mühüm mövzudur. Qohumluq eldə gündən, nə sildiyər arxıyasında böyük-küçük, aqsıqal-aqbirçək yerini müəyyən edir. Ailə-qohumluq münasibətləri insanın mifoloji təfəkkür strukturunu ərmaturə kimi birləşdirən, möhkəmləndirən amildir. Cəmiyyətdə yadlaşma, ayrılmaq - ölüm kimi məsələlər, qarlıqların və borcların, öhdəliklərin

Kırdan fərqli olaraq, İslam qohumların dialoqu təcridən monoloqa keçir. Monoloq bütöv bir nəslin, elin tarixini ömüfoloji məhvərdən nəmişləndirir. Ona görə də kənd pozitiv, İslam neqativ bələlən simvoldur.

Axı şəhərdə “Qonşu bilmir kimdir onun qonşusu”.

Bir-birindən çox kənardı qohumlar.

Qəlbinin istisini qəlbinə qatar sənin.

69

İ h r - qadın, k nd (t bi t) is kili bələnçənət msil edir. K nd peyzajə k nd yeri onun varlaxən, ruhunun t sdiqidir.

Hüseyn Arifin ruh m kanə iki obrazın - óevl ô óbağôın arasındadır. óEvô - m hdud, qapalə óbağô - açıl, geni m kandə.

óEvô sad c bir t |||| - nümun si, yaxud insanın ya adəxə yer deyil. —, üç ||, l h r□ ölk || d metoforik óevô adlandırıl r: “Sıxılmayın, əzizlərim, köçkünlük” - deyə// **Evinizdən evinizə xoş gəlibsiniz”.**

Bunların sərəsində ók nd eviô (yaxud k ndd ki ev) İairin unuda bilm diyi yerdir. Bel bir inanc var: óinsan hara gets , evin ruhu onunla bir yerd olur (Rus folklorunda adamlar bir yerd n bəla yer ged nd ev ruhlarə - óodomovoylarô onun dalınca gedirl r). Dem li, insan h mıl , h r yerd öz óeviô il qalə, çünki bu kainatda h r k sin öz bucağə öz küncü varô.

Hüseyn Arifin óevô rin t kc Aqstafadakə ata-baba evi, qartal yuvasə koma, t l b yataqxanasə çoban yatağə neftçi m nzili... daxildir:

Qartala bax, yuvasında tutmuş qərar.

Hər yuvanın öz istisi, öz şəkli var.

Mən - Aç! Dəmə qapısını o da açar

Torpaq əsil, qartal əsil, yuva əsil.

Belə olanda

Necə deyim yuva mənim evim deyil?!

Kür qırağı, Ceyran çölü, neçə yataq,

Çoban dostum, qaynar baxış - qaynar bulaq.

Sürüldən, naxırlardan verdi soraq,

Təzə işıq, təzə dirək, təzə mənzil,

Belə olanda,

Necə deyim bu ev mənim evim deyil?!

Bütün övl rinô coğrafi yeri m lum olsa da, slind gerç k xatir topoqrafiyasənəifad edir:

***Kişi vardı kəndimizdə ilk işıq çəkən,
Evi vardı düz vağzalın girəcəyində.***

Ata evi, qonlu evi (óBizl qonlu evin t k arasənda // óKiçik arxô adlanan bir çay keç rdi...ô), Aqstafadakə Qazaxdakə Bakəlakə evl r... onun t rcümeysi-haləna, ömrün yazədmə m kanlardə. Balıyar yazə: óXatir l r vasit si il valideyn evinin bizd fiziki r smi ç kilmilədir. O, bir sürü v rdil rd n ibar tdir... Bütövlükd götürüldükd valideyn evi h yatənəz boyu bizd müxt lif yaıayə funksiyalarənə mü yy nl ldirir. Biz h min yaıayə funksiyalarənən diaqraməyəq: ev v balqa evl rin haməşə bir fundamental mövzunun yalnəz variasiyalarəldə.

Kəndin əvvəlində kiçik daş bina

Bütün evl rin ilkin modeli - arxetipi - d d -baba ocaqəldə, ókiçik dal binaô bütün evl r h min obrazdan tör m dir:

Bu óevôin lam tı ri: ókönüld geniilik, süfr d bolluqôdur, n n n vazılı, ulaq rköyünlüyü, ata-ana t nbehi v sələlə haqqənda xatir dir. Bu óevôin çəraqə iləşəsonm m lidir, çünki evd m rhumlarən, cdadlarən ruhlarə yaıayə. óEvô - halal xatir l rin qorunduğu m n vi-ruhi maddi yaddal m kanəldə, x yal-fikir dünyasəldə.

***Nələr xəyalımın keçir önündən,
Xatirə həm şirin, həm də ki, acı.
Köhnə həyatimizin həyatində mən
Bir ağac əkmışdim, armud ağacı...***

Hüseyn Arif yaradıcılığında óevô (ata yurdu) ata ilar si altındadəsa, óh y tô (óbağô) ana il bəklə dünyanə t msil edir (óAna h rar tli, bala tirlı // Ağaclar içind bir ağacən var...ô).

Ümumi m nada óh y tô duyğusu h m maddi dünyanən t zahürü, h\m d t bi tdir, varlıqın simvolik n vegetativ formasıdır. Ona gör d óbağôın, óh y tóin m kan sərəsəna meı ni, tarlanəçölü d aid etm k olar. ÓBağôın mühüm lam ti onun t biliyi, açqıllıq qayqə t l b etm si, müdafi siz olmasə v ana obrazəil laq l ndirilm sidir.

ÓH y tô n ulıqlıqın c nn t m kanə traf mühitl ilk anlaıma, ódil tapmaô t crüb sidir. Psixoloji planda is ruhun infantil (cocuq) durumu il bəklədir.

Hüseyn Arifd m kan obrazəın strukturuna d rind n diqq t yetirils , vertikalən üst nöqt sinin psixi bütövlüyün «yuxarəsəna», alt nöqt sinin is «aləqəsəna» uyğun g ldiyini gör rik.

K.Q.Yunq insan psixakəsənın strukturunu t svir ed rk n «ev» metaforasəndan yararlanə: böyük filosof-psixoloq yazər ki, obrazəndan: «bizim m qs dimiz üst m rt b si XIX srd tikilmı, yalnəz birinci m rt b si XVI sr aid olan bir binanə t svir etm k v onu izah etm kdir; ancaq divarə d rind n araldəark n bu binanən X srin ski yalayđ qüll sind n tikilm si aydən olur. Zirz mid Roma ilqallarə zamanəna aid olan özül divarə alkar edirik, zirz minin altında is içi doldurulmuı maqara, üst layənda daı silahlar, daha d rin layda - o dövrün fontan qaləqlarənə tapəəq. Ruhumuzun strukturu t xmin n bel görs nir».

K.Yunqa gör , «yuxarəaləqə» qarlıđurmasə slind energetik bazadə, bel bir bazanən olduđu yerd hadis í raiti v inkilaf imkanə yaranə, çünki qarlıđurmalar arasənda g rginlik tarazlıq v balanslaımaya meyillidir.

Psixi sferalar bir-birind n arasənda s rh d «m rt b l r»l ayrđə, «aləqədan» «yuxarəya» qalxma «psixi binanən» müxt lif

m r t b l rini birl ídir n pill l r vasit sil balı verir: H.Arif üçün «pill », «m r t b » obrazlarə ruh m kanəññ metaforik t svirin yarayə.

*Daş evlər, daş divarlar
Bir-birinə çataqlı,
Daş örgüklər, hasarlar
Neçə yerdən suvaqlı,
Neçə yerdən yamaqlı,
Yeyilmiş daş pillələr ...*

«Pill l rl qalxmaq» h yatda yüks l m , arzuya çatma metaforasəđ.

óYüks klikô («yuxarə») etik anlam olmaqla yanaıđ h m d estetik d y r malikdir. H.Arif estetikasında zirv d olan, q rar tutan n varsa, göz ldir: Koroğlu qalasə («**O qarlı zirvədə görünən qala//Koroğlu qalası adlanır, oğul**»), qayada qartal yuvasə Łula da ə dağ k linin ölümü d ə

*Elə ki, vaxtını bilir dağ kəli,
Dərəyə, tərəyə, döşə burulmur.*

*Zirvədə buz üstə ölür dağ kəli,
Torpağa yük olmur, daşa yük olmur...*

Łairin ç sevib t svir etdiyi k nd yuxarədə yerl íir ñ dağ k ndi deyilmi? («**Dağ kəndi... kiçik daxma//üç qardaş, // bir də ana...**»).

Yurdun yuxarədarə ñ Murov, Gülgül, Łula, Qolqarə zirv il alaqədar ñ Ceyrançöl, Borçalə («**Borçalı çökəyi uludan ulu**») çökəkliklə bağı məkanlarıdır.

Gün Í n yaxən t bi t (mifoloji) obyekt dağdə. «H s n Qaranəñ nağdə»nda Gün Í xatun dağ zirv sin qalxə).

«Yuxarəya» - dağlara qalxmaq cavanlıq, gənclik
həvəsinin simvolik ifadəsidir:

*Qalxmaq istəyirəm dağlara bir də,
Həvəs o həvəsdə, yaş o yaş deyil.*

Sifr - uqura çəmaq alaqədan yuxarəya (və ya yuxarədan
aləqəya - enmə) hərəkət istiqaməti kimi qavranılır.

Dilimizdə «yuxarə» nə bildirir, otalemlə ilə bağlı olan
«böyümək» sözü var. Böyümək, boy atmaq - insanın və ağacın
ontoloji ləmətidir. (**«Ağac tək böyümək istəyənləri // Paya
tək çəpərdə saxlamaq olmaz»**). Ömür, gənclik yuxarəya,
iləqədoğru məni və boyatma prosesi kimi dölünölür.

*Yaşa dolub boy atmağı,
Çox sevərdim uşaq ikən.
İstəyərdim az zamanda
Böyükələrə çatmağı mən.*

Yaxud:

*Ürək-dirək verib bir-birimizə,
Duyub düşünərdik boy atmaq üçün.*

H¹¹¹¹||₁₁ Arifin etnik-bədii dölüncə sind yer almə at obrazə
göylə, yüksəkliklə «yuxarə»ylə bağlı obrazdər. Deyilənlər
gör, «at» və «qul» obrazlarə qədim dillərdə eyni mənanə
bildirməlidir. Məsələn, M.Y.Marr göstərir ki, «at» tarix
qədrki zamanda «qul» mənasənə bildirib, «qul» isə məna
göylə bağlıdır. Lərin uləqləq xatirələrində səx-səx keçən «qəqə
at» obrazə ruhun ||₁₁₁₁||₁₁ yüksəkliyini, ruhun uçulunu
(böyüməyi) simvolizə etmirdimi?

ÖYölə obrazə inanc mətlərində dini-fəlsəfi, xlaqi-hüquqi
təsvirlərin bədii ifadə vasitəsi kimi, insanın məni və

yüks lîlinin simvolik obrazə kimi çəǵ edir. Türkün m kan n̄ relyef duyumu, m kan f ls f si óyolôdan baǵlayǵ.

Hüseyn Arif «yol»u ömrün, taleyin sinonimii kimi anlayǵdǵ (Böyük S.Vurğunun adǵna baǵladǵǵ dastan adlanǵ «Yolda» K.Y.Yunq s yyah, yolçu obrazǵnǵ gün Íl müqayis edirdi. Q hr man haqqǵnda mif gün Í mifin||= transformudur. Gün Í öz yolçuluǵuna Doǵudan baǵlayǵ Batǵya (Í rǵd n q rb) nec davam etdirirs , insanǵn da ömür yolu n̄ doǵulandan üzü qüruba (ölüm) doǵrudur (**«Hüseyn, dalma dǵrinə, // Könlün gözü dan yerinə, // Ömrün üzü qürubadır»**).

« lind ydi köhn d rvil sasǵ h m s yyahdǵ h m Íairdi, h m ozan» (Barat Vüsal).

Yol onun ikinci sevdasǵ idi. (**«Yollar vurǵunuyam, ellər vurǵunu, // Ruhuma doǵmadır, daǵ, aran yolu»**). Yol onun ömür f ls f si, tale perspektividir. Hüseyn Arif h r bir görüǵ, h r düǵlunc , h r xatir yol obrazǵil baǵlaǵǵ.

Yol Íairin ilkin statusunu d yil di=||: ya ovçu ||=||=||= olu=||=||=||=|| q rib, qonaq, yolçu, ovçu.

Hüseyn Arif Íeiri baǵdan-baǵa íǵǵ s lt n tidir. Onun ekosofiyasǵnda h r Íey, h r bir t bi t hadis si íǵǵdan tör m dir. Yaradǵǵ, t r qqı-tn zzül, m n viyyat odla (íǵǵla) laq l ndirilir.

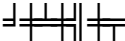
«Íǵǵ» adǵlǵ bir Íeiri d var - íǵǵǵn poetik «portreti» Hüseyn Arif dilinin ilk sözüdür. İlk anlamǵ ilk m nasǵǵǵ.

Íǵǵ n̄ arifl rin sözünd , göz ll rin üzünd n̄ gözünd olur. Íǵǵ m rif t-ımanǵn mayasǵǵǵ, xlaǵǵn cövh ridir. Sözün emosional energetikasǵda bilavasit íǵǵla baǵlaǵǵ.

*İnsanın qədrini insan biləndə,
Fərahdən alışıan üz də işıqdır.
Söhbət könül açib xoşa gələndə,
Nəğməyə çevrilən söz də işıqdır.*

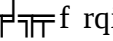
«Xatələməq», «yada salmaq» fell ri bir çox hallarda «dülünm k» sözünün sinonimi olur, kimis , n yis dülünm k el xatələməq dem kdir.

Łairin t bi tcə kövr k da xatir l rin payəz x z ll rinin trini, yaz çiç kl rinin łehini g tirmil dir.   ir aķac  n susuzluqdan yanmas  («**Yanan bir ađaca su verdim bu d  n, / Bu gec   n   rahat yuxuladım m  n  **»), bir maral  n g  m łib   l  m si   n m  tl q ona yan olur («**K  sib ke  idl  r, batıb cıđırlar, // Hardasa g  m  şib bir c  y  r indi**»), m  tl q onu k  vr ldir.

«Q ribs m k» H.Arif     n emosional-psixoloji   «Q ribs m k» s  z  nd «q rib, q  rub, q  rb t» m nalar   gizl ns d , «ribs m k»     hn yurdla, k  hn ki  il rl , dađklarla bađl   bir ovqat xatir sidir, bir g  yn rti yadda     , evin xatir d rkidir.

***Dađlarsız n   yaman q  ribs  mi  ş  m,
G  r  n dađlar m  nsiz q  ribs  yirmi?***

Xatir   m  r mifi Xatir   k  n  l t cr  b sidir.

Ev qay        laql  q xatir sinin s  yl nilm si, yaz  mas   n tic sind m  mk  n say    . Buna «anamnesiz» d (Platon   termindir: «yada salma, xat  lama») deyilir v mistik   n qnoseoloji s ciyy lidir. Anamnesizin ad g  nd lik   f r  i ondad   ki, ke  mi   daha d rin, daha z rif l kild n  fuz edir. Bu, hardasa simvolik yadda     .     n g  nl rin quru faktlar   v   detallar   deyil, h min faktlar     yaradan ab-hava, ovqat  n     n mlidir maraqland    . (Marsel Prustda «madlen» pe  enyesi il , Tomas Mann  n «Sehrli dađ» roman  nda Xippe adl   ođklan  n karanda    il bađl  epizodlar).

Xatir naqəd v yuxu dünyasəddə, nit 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 , söz𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 m qamdə. («Hüseyn Arif də bil ki, ömürdən // Gəlib gedən bir yuxuymuş o günlər»).

H.Arif dün n , keçmiş daha çox inanə𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 v daha çox etibar edir𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍. Bir beytin içində «dün n» sözünün t k-rarlanma𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 effekt 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍

*...Bizim tarix dolu o dünənki gün,
dünənlə köhnəlib dünənləşməsin.*

𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 Evin d rki soy-kökü𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 babalarə atalarə arayəb axtarmaq xlaqəddə.

*Gecəli, gündüzlü fikrim, niyyətim,
Soyumu, kökümü öyrənmək oldu.*

Ona gör d H.Arifdə «dün n» mütl q keçmişdir. «Dün n» etnosun v Hüseyn Arifin canləxatir sidir, canləbiliyidir.

Dün n ev qayəddəddə. óDün nô baállanqəcə zamandə. 𐤎𐤒𐤓𐤕𐤌𐤍 mü llim (ilk mü llimi olmuł mirxan mü llimin xatir sin poema h sr edib), ilk d rslıy, ilk íeiri («Bir d f ilk íerim çəddə q zətd ə ») xatəlməqdə. «Baállanqəcə» («ilk») d y r kateqoriyasəddə, «Baállanqəcə», óilkô mifoloji dülünc d h mıl müsbt m nadadə.

Zal qəzə Gülnaz, Y hya b y Dilq m, S m d Vurğun, C f r Cabbarlə Xan qəzə Nat van ə gerç k insanlarə tarixi yox, gerç k mifl rin tarixç sidir. Mütl q keçmişin obrazəddə.

Hüseny Arifin söyl diyi h r bir tarixi hadis , hvalat mifoloji toxumada verilir. M s l n, söhb t tamam baálqa bir m kanda, baálqa bir zamanda daqəddəmmə körpünün («İbrahim körpüsü») yenid n b rpaşəndan gedir. İkinci dünya savalənda Az rbaycan sg ri İbrahim fəlistl rin hücumunun qarlışənə almaq üçün körpünü partladə v V t n yolunda qurban gedir, ancaq öz v t nind (Az rbaycanda) yeni körpünün tikilm sin

«s b b olur». Bel likl , olmuł gerç k bir hadis mifoloji m kana yerl İdirilir. Körpü tikm k arzusu da m hz bu m kanda ñ ana x yallarənda, yenid n «tikilir».

*Oğul məhəbbəti yaşar dərinə,
Onun məzarıdır ürəyim mənim, -
Dedikcə ananın nəzərlərində
Bir körpü canlandı, bir də İbrahim...*

Evin (ata yurdun) tarixi ruhun tarixidir. Hüseyin Arif gör , tarix: yaddaı ruhun yaddaıəñə (xatir l r) nitqin yaddaıəna köçürm k üçün g r kdir.

Hüseyin Arif adə v sözü ódün ninô «b tnind n» doqulur. Qobustanə tapəmasə Aıəq Aləñə, Y hya b y Dilq min, Hümm t lizad nin, V li Xuluf lunun adlarəñəñ üz çəxardəñ n sill r tanəđəmasə il mill tin obrazə yaranə. ks halda - n sill r arasənda, cdadla varis arasənda laq itm lidir.

İSMAYİL ŞIXLI: YUXULARIN YOZUMU

Bu essenin adı Z.Freydin 1900-cü ildə nəşr olunmuş və psixoanalizin öncülü hesab olunan monoqrafiyasının adına («Yuxugörmənin ləğvi») oxşayır. Freydin kitabında söhbət ilk növbədə pasientlərin yuxularından gedir. Biz isə İsmayıl Ələkbərin təhtəliklərinə şəxsiyyətlərin obrazları «görmək» və oxumaq istəyirik. Yuxuların mifoloji arxetipləri bəzəyən kimi imkanlıdır.

Bəzəyən mifoloji dünyəvi yuxugörmə fenomeninin vacibliyi qətiyyətlə inkar olunmur. Bəzəyən sənətin poetikasında yuxu motivinin rolundan çox danışmış, yuxuların yuxugörməni təsvir edən hekayə tipləri də mövcuddur: yuxu nəzər və tər, yuxu nəzər və tər, yuxu nəzər və tər. Dahi argentinalı X.L.Borxesi də bəzəyən yuxugörmənin bəzi hesab etmişlər. Onun bir sıra hekayələri slend yuxu nəzər və tər alleqoriyalardan yuxu nəzər və tər keçiddir (**Bu haqda bax: Книга сновидений // Сост. Х.Л.Борхес. СПб., 2000**). Bəzəyən bir kitabada yuxu nəzər və tər diqqətə yönəltmişdir: U.Berrouzun «Mənə təhsilim. Yuxular kitabı». Bu sənədə yazılan yuxuların təsvirini «sadəcə fraqmentlər» təqdim edir, yuxuda gördüklərinin pafosu «sadəcə fraqmentləri» ümumi kontekst daxil edir.

«İsmayıl yuxular yazmaq və yozmaq sevirdi. Çünki yuxulara inanırdı»

Yuxu İsmayılın təbii sinin vacib komponenti, yuxu onun üçün bir inanc gerçəkliyi idi.

Yuxu bəzəyən («o») dünyanın «bu» dünyaya sirli replikasıdır. Gündəlik formasında yazılan «Cəbhə yolları» sənətin povestində cəbhə yuxuları mətn kimi daxil edilir. «Yuxu mətni» fraqmentlərin ümumi emosional, məntiqin uyğun verilir, yuxu simvolikası və yuxu yozumu müharibənin real

epizodlarə il , mü llifin (q hr manən) ya lantədarə il sə ĩ kild laq l ndirilir. O, yuxu yozumu il hadis l r arasənda m na uyarlıǵə axtarə: **«Gecə yuxumda Zeynəbi və Zəkəriyyəni gördüm. Nədənsə hər dəfə yuxu görəndə bir hadisə baş verəcəyini gözləyirəm. Elə də oldu. Almanlar bizdən iki kilometr aralı olan kəndi şiddətli bombardmana başladılar...»**. Bu, 28 may 1943-cü ild c bh günd liyin yaz-dəqlarəǵə.

Ata κĹēlənən c bh yuxularənən f al «q hr manəǵə», Ata tanatoloji obrazdə. **«Bu gecə yuxumda atamı gördüm. Güya müharibə qurtarıb, mən evə gəlmişəm. Atam ölüb (Allah eləməsin). Mən ağlayıram və deyirəm ki, nə üçün müharibənin sonunu görmədi? Nə üçün mən onunla görüşə bilmədim? Gecə öz səsime özüm oyandım»** (16.I.44, Edükünnen). Fransə psixoanalitiki J.Lakan deyirdi ki, «m hz ata adənda daləyəcənen simvolik funksiyasənə görm k lazəndəə ». K.Q.Yunqa gör , «ata ulaqən ruhunda ya layan qüdr tli arxetipdir». (Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. М., 1994, с. 141).

«Nədənsə çox darıxdım. Atam iki dəfə yuxuma girib. Görürəm ki, dəniz dalğalanır, fırtınadır. Sahilə köhnə tanış katerlər gəlir. Mən sahildəyəm. Anam isə ləpələrin islatmasına baxmayaraq xəyal kimi sahildə dayanıb. Hətta katerlərdən kəndiri açmaq istəyir. Mən ona yaxınlaşıb kömək etdim. Bilmirəm bu nə yuxulardır? Yoxsa taleyim yeni bir oyun açacaq? Ya da bir hadisə olub, mənim xəbərim yoxdur?» (9.I.45-ci il). **«Atamı yuxuda gördüm. Səhəri çox fikir elədim. Xeyli vaxt idi «Qafqazı müdafiəyə» medalını gözləyirdik. Nəhayət, bu gün mənə və Yaşkaya (İskəndərə) həmin medalı verdilər»**. (1.I.45).

«D li Kür»d atalarən zamanə slind Yuxu zamanəǵə. [T sadüfə deyil ki, Avstraliya aborigenl ri üçün cdadlar zamanə «the Dream Time» yuxu zamanəadlanə].

Cahandar ağa, Lahnigar, Rus hmd, İr fə sad c personajlarən adlarə deyil, ruhlarən adlarədə. «D li Kürün» epik toxumasında yuxu mtni yad ünsür, yazğə uydurmasə yaxud motiv-detal deyil. Cahandar ağanın yuxu mtnində s b b-n tic laq l rinin pozulmasə epizodun metonimikliyi, kompozisiyasının açqləğə hadis l rin ümumi fls f sin uyğundur.

Cahandar ağa yaylağa köç r f sind bacəsə Lahnigarə yuxuda görür: «Kişinin bədənini tər basdı. Papirosu tez-tez sümürüb kötüyünü atdı və yorğanı başına bürüdü. Orada xeyli çevrildi, yalnız səhərə yaxın gözünə çimir getdi. Bacısı yuxuda da ondan əl çəkmədi...

Şahnigar qapını açıb astanada dayandı. Boynunu büküb məlul-məlul qardaşının üzünə baxdı. «Qabağında ölüm, ay qardaş, nə yaman fikirlisən», – dedi. Sonra astaca, sanki kimisə oyadacağından qorxurmuş kimi, barmaqlarının ucunda içəri girdi. Gəlib taxtın aşağı tərəfində dayandı. Yazıq-yazıq dilləndi «Dağa havaxt köçürsünüz, dərdin alım? Bə məni aranda qoyursunuz? Demirsənmi bacım aranda istidən bişər? Yoxsa elə bilirsən qara torpaq sərin olur?»

Cahandar ağa dillənə bilmədi. Daş kimi dayanıb bacısının üzünə baxdı. Birdən Şahnigarın gözlərində həyacan göründü. Arvad diqqətlə qardaşını süzdü. Onun səsi titrədi. «Ömrüm-günüm, nə yaman sınıxmısan? Niyə belə qaş-qabaqlısan? Allah mənciyəzi yerə soxsun, səni də dərdə saldım. Deyəsən, yuxusuz qalıbsan, rəngin-rufun qaçıb. Gözün də yaman qızarıb. Bilirəm, Şamxal düz iş tutmadı. Amma acığına gəlməsin, ay qardaş, səndə də bir az taqsır oldu. Adam da doğma balasını yad qızından öləri ayağının altına salıb çığnayırdımı? Arvad-uşağını evindən didərgin salardımı? Vallah, Zərnigarda günah yoxdur. Onun yerinə kim olsa, elə lap mən özüm də olsam, evə dava-dalaş salardım. Adamın üstünə günü gəlməyi sənə

asanmı görünür, ay qardaş? Axı sən onunla neçə ildir bir yastığa baş qoyurdun! Sən onun gözünün ilk ovu, qəlbinin ilk çiçəyi idin. İndi nə eləmək olar? Olan olub, keçən keçib. Ancaq özünü üzmə, ay qardaş. Allah sənə insaf versin, acığın tutub gözün qızıışanda heç irəlini-gerini fikirləşmirsən. Yoxsa mənim sözlərimdən inciyirsən? İncimə, mən sənə heç ayağına da daş dəyməsini istəmirəm. Bacın ölsün, ay qardaş, üzüm ayaqlarının altına, özünü üzmə. Bilirəm məndən də yanıqlısan. Elə hey fikirləşirsən ki, görəsən Şahnigarın taqsırı varmı, müridlərdən ona əl-ayağı dəyən olubmu? Mənim namusumu ləkələməyiblər ki? O bircə canına And olsun ki, mən gül kimi tərtəmizəm, ay qardaş, heç elə şey olarmı? Heç sənə kimi bir kişinin bacısı da pis yola düşərmə? Özünü üzmə, dərdin alım, məndə heç nə yoxdur. Sən xasiyyətimi bilmirdinmi, elə uşaqlıqdan deyib-gülməyi sevmirdinmi? Başım batsın, bir az lateyr danışmağı, şit-şit zarafat etməyi tərgidə bilmirdim. Nə eləyim, allah verən xasiyyət idi. Bir də görüm tanrının gözü tökülsün, pis-yaxşı bir kişiye ərə getmişdim. Onu vaxtsız əlimdən almasaydı, bəlkə bu işlər başıma gəlməzdi. Yoxsa sözlərimdən incidin, ay qardaş, niyə qaşqabağını turşaltdın? Mən sənə dərdini artırmağa gəlməmişəm. İstəyirəm hər şeyi bilib bir az yüngülləşsən. Yoxsa peşmançılıq çəkirsən, mənim ölümü-mə dözmürsən? Heç elə şeyi ağına da gətirmə, ay qardaş, mənim səndən başqa kimim var? Heç səndən inciyərəmmi? Lap xəncərlə tikə-tikə doğrasan da uf deməzdim, o handa da güllə ola. Dərdin alım, elə şey nədir ki, ondan ötəri fikir eləyirsən, bir bacı bir qardaşa qurbandır. Mənim min canım olsaydı, təzədən sənə qurban deyərdim. Ürəyinə heç nə gəlməsin, ay qardaş, mən səndən zərrə qədər incimirəm. Amma yaman insafsızsan. Qanqallar dizimə dolanda, mən ufuldayıb ağlayanda, atını saxlayıb bircə kərə halımı da soruşmadın».

özü yaza bilmirdi, yuxudan ayədəndə evdəlin kim keçsəydi, onu çaçağın romanına diqtə edərdi). Deməli sonuncu roman (Ölənin dünyam) yuxugörmə ilə bağlıdır.

«Ölənin dünyam» əsmayə Ləylənin bələdçisi olan mistik sənətkar sonuncu «böyük» yuxusu idi. Burada bəzi faciəli tarixi, ruhlar dünyasının kölgələri silinən kimi yalana və təqdim olunur. Əslində - bu, bir qədər ədalətli və sadə bir təmas girməkdir sonuncu imkan idi?!

YUSİF SƏMƏDOĞLU: QEYB ALƏMİNİN SƏSİNİ EŞİDƏN ADAM

Yusif S m doqlunun s rl rini yenid n oxudum. S mimi deyir m: el bildim ki, «Tibet ölül r» kitabənə varaqalayram. H r ikisind ruhun óbu dünyaôdan óo dünyaôya "marlru-tundan", insanən son m nzilind n danēđđ. "Tibet (el c d Misir) ölül r kitab'nda v Yusif S m doqlunda ölüm v yuxu insan h yatēda n real hadis l rdir.

Y.S m doqlu n srind "ölüm" v "yuxu" özün m xsus metaforalardē. O, q hr manlarənē "sür kli v narahat yuxuya" hazēlayē. M hz yuxular ömür-ölüm m kanēnē s rh dl rini í ffaflaldē.

Hadis l rin b dii d rkind yuxu bir struktur elementi kimi personajlarēn mistik-irrasional plana daxil olmasēdē. Bu m nada, s rl rin süjeti "yuxu (ölüm) - h yat - ölüm" sxemi üzr qurulur.

Yusif S m doqlu n sri bütövlükd ölüm r f si, ölümün mistik-vahim li ov-qatē haqqēdadē-ona gör d b dii m tnin mistik energetikasēnēhiss edirs n.

Ölüm v yuxu ömrün bütün yałam-yałantēm rh l l rini bir anlēka, bir göz-qāpēmēnda n z rd n keçirm y , xatēlamaqa imkan verir. Ölüm - yazarēn (t hkiy çinin) biz h yat haqqēnda gerç k söyl m k ist dikl rinin t sdiqidir. Ölüm v yuxu - q hr manlarēn son imkanēdē (d biyyatdē). Epiqraflarbu müdhıl h qiq ti b yan edir: "ölüm var, ölümdü, ölüm d var zülümdü"; "yolun haradē, qardał/son m nzil dir, bacēn."

Y.S m doqlu n srimizd .Haqverdiyev kimi metafizik łairl rimizd n biridir, çünki qaldēdēğ t svir etdiyi m s l metafizika insan-ölüm problemidir. Ölüm (alē yazēğ yuxu, q zavü-q d r) bu metafizikanēn mühüm kateqoriyasēdē.

Y.S m dogluda yuxu insanēn öz ölül rini görm imkanēdē. Yuxu aktēq hr manlara ömrü v ölümün m nasēnē v obrazēnē

anlamaq üçündür. Yuxu - ruh yaddaşıdır. Zülfüqar yuxuda vaxtilə öldürdüyü Peykanlənən uryadniki Sarəca oğlu Məhəmmədi görür.

"Son beş ildə bir cür də yadənə salmadığa haçan öldüyünü belə unutduğu dayəşə Mustafa kəlini yuxusunda görmüdü."

Yuxu mifoloji dülüncədən kiçik ölümdür. Yusif Səməndəkli qəhrəmanların gündəlik məhsulunu, hadisələrini, profan həyatdan ayırır, onları mistik - simvolik gerçəklik üçün atır. Qəhrəmanlar daim spiritual atmosfer içindədir, bir-birilərinə varlıqları yuxu (ölüm) ilə dərk edirlər.

Bu nəsrin "mifoloji sütunu" iki dünyanın - ölümlə və dirilən dünyasının ünsiyyətində ibarətdir. "O" dünyanın sakinləri ("ölümə yuxuya girmə, ağıllıdır?") daim "bu" dünyanın içindədir. Dirilənin (xəstələrin, ləkələrin) bir ayağa "ordadır", həmişə "Ölümün mübarək!", "Ölümün qənləri!" deməyə hazırdırlar. Ona görə onun qəhrəmanları (gər belə demək mümkündürsə), iki dünyanın arasındadırlar. Tatar Temir, Səməndər, canavar iki dünya arasında vasitəçilik statusuna malik marginal, sosial varlıqlardır.

Yusif Səməndəkli üçün iki cür baxış tipi seçilə bilər: uzaq və yaxın yer üstündə və göy üzündə olanları eyni vaxtda görə bilər.

Yusif Səməndəkli demonik baxışa malikdir, ancaq uzağa baxır, uzaq görür. Bu baxış uzaqdan gələnləri ələ almaq, üfqləri, ulduzları görməyi imkan verir: **"...canavar tez-tez uzaqdakı vələsin kəlləsinə qorxa-qorxa baxırdı..."**

Personajlar bir-birinin üzünü ancaq qaranlıqda görə bilirlər, zülmət əlində və görə bilirlər, çünki ruhlardır. Barəkən axşam qaranlıqda Səbzəli dayə sulanan gözlərini onun ağızda papiros kimi közlərin qəzəbindən çəkmir.

"Tatar Temirin ayaqları altında yanan fənin işığında Mahmud, Moşunun dünyənlənmiş qaşlarını və yarıyuxulu

gözlərini gördü." ("Qətl günü"). Ancaq Y.Səmədoğlu kimi demonikbaxışlı yazıçı "iki qaraltının əl-ələ verib, daşların üstü ilə, Kürün quruyub cadar olmuş vadisi boyu şimala tərəf. uzaqlardakı dağlara doğru addımladığını görə bilər". ("Qətl günü"). Xalq inanclarında, mifoloji təsəvvürlərdə suda, çay üstündə qaraltı, kölgə ruhların obrazıdır.

Y.S m doqlu kosmosunda iki stixiya var: kül k v iləq - zülm t.

"Q t l günü" kül k daşəddəcəstixiyadə, S di f ndinin "ul'kol d ft rind " d yavur. "Külək kəsmirdi ki, kəsmirdi, qapı-pəncərəni yerindən oynadırdı, deyirdin axır - əl - zamandı gəlib çıxıb"; Hökmdar da Xacə Ənvərə küləkdən şikayətlənir: "Uzaqda ey, bilmirəm hansı cəhənnəmdə. Əsir, Ənvər, əsir. Bir uğultu küləkdi, bu səmtə gəlir." Xaosa, uzağa, dağlardakı mağaraya, Baba Kahaya mənsubdur. Küiəyin dağıdıcı qüvvəsi Xaosun daşıyıcısı olan insanlara yönəlib.

"Q t l günü" "dünyanə q z bini canəna hopdurmuş" kül yin t sviri il ba llayə. Xaosun vahim li g lili kül k uqltususu il t qdim olunur: "burada kim vardisa bilirdi ki, çox-çox uzaqlarda, hardasa dünyanın o başında bir külək ya-tağından baş qaldırır, Baba Kahanın zülmətində gərnəşir, ordan çıxıb, ağır-ağır, sürünə-sürünə, batman ləngəri ilə torpaqda dərin şırımlar açırdı, daş-qayanın gövdəsində uğultu sala-sala bu başibəlalı dünyaya meydan oxumağa hazırlayırdı".

Boqanaqlə qara kül k qiyam t ilər sidir, q t l gününün, zülm tin lam tidir:

"Arxadakı qapıda, qabaqdakı qapı kip bağı idi və yalnız telefon dəstəyindən gələn boğanaqlı küləyin səmindən nə qulağı eşidirdi, nə də göz gözü görürdü. Sonra Baba Kahanın oyumundan qopmuş qəfil külək, topa-topa qara buludları boğanaqlı axarına qatıb, adı küləklər şəhəri olan bir şəhərin göy üzünə yığdı."

Bu kosmosda b z n ulduz iləxişən emanasiyasə (n sn arxetipl ri, yaxud yadda obrazlarə) görünm z ola bilir. Bu, dem li, mahiyy td n ayrılma varlığı obrazdır.

Hal arvadə kimis çağaanda **"yerdə tanrının işıqları, göydə isə ulduzları yoxa çıxırdı..."** ("Deyilənlər gəldi başa")

Mahmud qarabasmalarda qaraltəyə çöl çəxə, göydə bir d n d ulduz görmür. Ulduz insan öl nd n sonra ruhunun obrazıdır. Temir yuxuda canavar gözlənd ulduz görür. **"Gördüm ki, bir qotur canavar, o kinolarda göstərən qalxanlar var ey, hə, onlardan birinin üstündə oturub, mənciyəyə baxır, gözlərində də, başın haqqı, yekə-yekə ulduzlar yanır..."**

Mahmud Zülfüqarın gözlərini qapayark n ölümün iləxişə görür - **"o gözlərin hər birində hərəsi alma boyda bir ulduz görmüşdü, buz qəlpəsi kimi işıldayırdılar."**

S di f ndinin ruh salnam sind ulduzlu göyün tsviri var:

"Mən yenə göyə baxdım, dəxi ayı görmədim, gördüm ki, göyün üzündə hərəsi alma boyda iri-iri ulduzlar yanır və bu ulduzlardan mənim başım üstünə əməlli soyuq axır, az qala donmuşdum..." ("Qətl günü")

Göydə ulduzun yoxluğu fəlakətdir, xaosdan xəbərləyir. Yusif S m doqlu kosmosunda ulduz və insan (insan ruhu) bir dünyaya bəkləyir. Onun inancına görə, insanın yuxuda gördüyü ulduz iləxişmətinə dəlalətdir.

Yusif S m doqlunun metafizik xronotopunda otaq personajların səhndəxişonuncu qaranlıq yeridir.

Krimin bülbül qəfəsində mifoloji semantika baxəndan qapaləmənin (otaqın, türmə kamerasının) ekvivalentidir.

220 0 -li otaq məni "ölümlərin" məskənidir. Yəni ölkədə, kefdə-damaqda olub milli dəyərlərdən uzaqlaşma, keçmişin arxa çevirilməsinə qara adamların yəqin dəxişəyidir.

Yusif S m doqlu kosmosunun bir-iki detalı var ki, alt dünyanın ilarıdır: pul və gümül. Pul və gümül alt dünyanın, axırıncı dünyasının atributlarıdır. Pul dünyalar arasında

simvolik mübadil vasitəsidir. "Bayatə-Lirazda" hardansa iki nam lum lı xsg lib S bz liy kontrabas çaldə pul verir.

"Q tı günü"nd Zülfüqarın misı qəəna d fn ged n qohumlardan biri il yüz rmanat gönd rilir.

mnc li Ç rk z son n f sd arvadə Sayalə il Bakədan g lmi l
"ölü dirild n" h kim pul gönd rilir:

"- Az, orda nə qədər pulumuz qalıb?

- Yetmiş manat.

- İyirmisini saxla. Əlisini götür, aparo həkimə (...)
Deyirsən tanıdı məni? (...) Sayalı arvad stolun altındakı
köhnə çamadanı açdı, içindəki mələflərin, döşəkağılarının
arasından pulları çıxardı, sayıb əlli manat götürdü..."
("İncə dərəsində yaz çağı").

Sarə hamam mifoloji semantik baxəndan yolayrəcəna, yol qəəşənda m zara, dağa b rab rdir. Cinl r-lı yatınl r hamama yəşəəriar. Hamam çevrilm üçün n lverilli yerdir. (M s l n, rus mifoloji hekay tı rind cavan oqlan hamamda ata çevrilir.) Hal arvadəSarəhamamda yaıayə.

Sarə hamamın gümülü mücrül rind n qeyri-adi s sl r elidilir. **"Hal arvadının cəzası belədir: kimi ki dünyadan vaxtsız aparıb qara torpaq altındakı Sarı hamama gətirir, qiyamət gününə qədər, göydəki günəşin son qızmar zərrəsinin soyuyub bu-za dönəcəyi ana qədər, bütün kainatın işığı çözülib sönənə qədər o bəndənin yaddaşını, xatirələrini yoxa çıxardıb xırda-xırda gümüş mücrülərə yığır, gecə-gündüz torpaq altından qalxan atəşlərin ətrafında saxlayır"** (**"Deyilənlər gəldi başa"**).

Yusif S m doqlu q hr manlarəne insanlarə otaqa, kameraya, hotel otaqəna yerl ldirir ki, y ni ölüm , yuxuya hazələlan personajlar önc "bu" dünyadakə "m nzilin " öyr lsinl r, önc yuxarəya baxə göyd ulduz iləəxtarsənar.

Ömründ ilk d f otaqda t k qalan balaca Elçinin d diqq tini c lb el y n ləy - **"başının üstündəki pəncərədən görünən ulduzlu göyün parıltısı olur"**. (**"Saat işləyir"**).

Çərkəzin yatdığı otaqda işıqla zülməti pərdə ayırır, çünki artıq onun yolu zülmətdir.

"Feldşer Mahmud gəldi. İçəri girən kimi yan-yörəsinə baxıb ucadan dedi:

- Aaz, otaq niyə belə qaranlıqdı?

Sayılı arvadın yerinə mürgüdən ayılmış Çərkəz cavab verdi:

- **İşıq olanda ağrılarım çoxalır, dərdin alım. Pəncərəyə pərdə çəkmişik.**" ("İncə dərəsində yaz çağı")

Bu kosmosda s sl r (t bi t s sl ri, musiqi s si) uzaqdan, qeyb dünyasından, gec nin, qaranlıqın içində g lir. **"Və o ulduzlu gecədə, şəhərdən çox-çox hündürdə udun səsi eşidilmişdi."** ("Astana") Hal arvadın sarayından kaman s si g lir. Sarə hamamda heç k s **"hal arvadının özünü görə bilməzdi, səsinə eşidərdi, hənirtisini duyardı."** ("Deyil n l r g ldi başa")

"Və Səməndər birdən başa düşdü ki, vədəsi çatıb, bu gecə o hal arvadının səsinə eşidəcək"; "Yenə qulağına ilq ahənginə çoxdan öyrəncəli olduğu bir səs gəldi. Səs pıçıldadı ki, Səməndər, daha bu gecə o sarııld dəftəri açma, özünü müsibətdən qoru, çünki müsibətli günlərin hələ qabaqdadır." ("Deyilənlər gəldi başa"). "Uıkol d ft rl ri"nd n S di f ndinin ruhunun s si éidilir.

"Q t l günü"nd Mahmud qarabasma içində **Í h rd x st** yatan qohumunun s sini éidir v bu s sin daləna dülüb bu fani dünyadan qeyb olur. **"Bakının müsəlman qəbiristanında qara torpaq altında kəfənə bürünmüş bir qarı elə ufuldadı ki, o biri meyitlər də eşitdi."** ("Astana")

Canavar t lál-qorxu içində uzaq kül yin qopardəxə nam lum, müdhıl h nirtini dinl yir v "yadəna salmaq ist yir ki, gör s n bu qarmaqarəğ, ancaq tanə s sl ri vv ll r harda v haçan éidib." Bu dünyadakəarən s sini Göyd kil r éitmir.

Yerd kil rin Göyl dialoqu sanki aləmə. "Sayalı arvadın müsibətli səsi vertolyotun uğultusuna qarışdı.

- Əylə, başına dönüm, əylə, ay doxtur! İncəli Çərkəz ölüm ayağındadı. Başına dönüm, ay doxtur. O da hökumət adamıdı, kolxoz qurub bandit turub! Əylə!..

Sayalarvad çox qaçdı, amma vertolyota çata bilmədi. Uzüqoyulu çəmənliyə yığıldı." ("İncə dərəsində yaz çağı")

Pill k n m rhumun o dünyaya yol haqqında t s vvürl rl bəkləobrazdər. Böyük folklorlünas V.Propp deyirdi ki, pill kan dünyalar arasında kommunikasiya vasitəsidir. Bundan başqa, pill k n tale-q d rd dönül yaradan kulminasiya öncəsi kimi düşünüülür. Yuxularda və nəqlərdə yuxarə qalxan pill k n dünyalarə birləşdirən "ağac" obrazının transformasiyasıdır. "S m nd r baxəllərənə pill k n kölgə sind əyədə pill k ni qalxəb harasa gedib qeyb olmaq fikrindəndirlər." ("Deyil nərgəldi bala")

"...uzun pilləkənin aşağısında dayanıb yuxarı baxırdın. Orada, yuxarıda işıq yanırdı. Hər adamın təkrarolunmaz nadir yuxu işığı var. Mənim işığım dumanlı gündə güclə, öləziyə-öləziyə yanan fənər işığına bənzər." ("Qətl günü")

Zülmün, qeybəlinin səsinə eləndən Yusif S m doqlu ölümündən və yuxulardan yazmaqla birlikdə biz ölməyi öyrətdirdi, yuxuya getməyin estetik üsulunu göstərdirdi?!

ANAR FƏZASI

"Anar" adə Azərbaycan yazıçı və tənqidçi olmağın çinliyinin dərəkidir.

"Təbiət-mədəniyyət" qarşıdurmasında Anar mədəniyyət, personajların geyimi, kosmetikası, pozası, intonasiası, danışma manerası - bütün bunlar mədəniyyətin və tarixin ilarıdır. "Tələmətinin" bayram xronotopuna salınması (bir may, ad günü, yeni il ...) yazıçının mədəniyyət instinktindən xəbərləyir.

Onların təbiətin övladı olsa da, mədəniyyətin övladı kimi çıxır, düşünür, trafik mühitdə balıq verən hadisələrə müstəqil fikirləri söyləyir. Vətənləşmə, memarlıq düşüncəsi və estetikası predmet-şəy dünyasında yaranan iki planı fəlaqədə: ekzistensial və transendental. Kənd, şəhər, aeroport, çoxmərtəbəli bina ruhunu və insan varlığını mənə göstərən çevrilir.

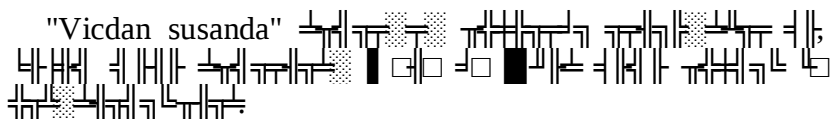
Memarlıq landşaftı süjetqurma vasitəsi (motiv, məcaz) olub Anarın sənətin ontoloji gerçəklidir, sosial-mənəvi dünyası sistemini müəyyənləşdirən amildir. Şəhər - memarlıq landşaftının elementləri simvol sistemi, qalxan, metaforik məzmun daşıyır.

Qapalı məhdud və kiçik məkan sosial avtonomluğun ilarıdır: "Onlar kəndi şəhərdə yaşayırdılar. Tez-tez gedirdilər. Köhnə pilləkənin altında iki göz kiçik otaq. Otaqların birinin pəncərəsi balaca, dairəvi, ağacdan ikinci otağın yerli-dibli pəncərəsi yox idi; (Yaxud: "Anası deyirdi ki, evdəki olsaydı bu otağın divarına dəlib küçük pəncərə açmaq olardı"; - "Bələməli evin altındakı pəncərəsi").

Anarda pəncərə bir simvol kimi başqa dünya ilə əlaqə vasitəsidir, "Dünya bir pəncərədir..."; "Qənd pəncərəsi".

ВИДАДИ БАБАНЛЫНЫН АИЛЯ САГАСЫ

Ы

Bu romanın təravli nədir? Klassik roman insan kimidir, yəni ilk baxışdan ona birmənalə yanaşmaq olmur. Düşünürəm ki, ələsə bəzi poetik təfəkkürün qanunları və prinsipləri ilə qurulmuşdur. Hətta romantik poeziya təfəkkürümüzdəngilən güclü bir poetik stixiya da hiss olunur (müqayisə et: **"Buradan təzə Bakı başlayırdı. O necə tamaşalı idi. Qol-boyun dayanmış uca binalar, dümdüz, yaşıl xiyabanlar, təmiz, səliqəli meydançalar, bağ-bağçalar elə bil nur gölünə düşüb üzürdü. Təzəcə sulanmış ayna parıltılı küçələrin, hamar şəkillərin nəhayəti görünmürdü..."**).

"Vicdan susanda" milli nəsrimizin poetik ölkələri rəndir. Nəsrin poeziyası ilk növbədə təhkiyəsinə və bədii detallarda yalayıb. Vidadi müllimin nəsrində gətirdiyi ucuz sentimentallıq, yaxud psevdopoetik ritorika deyil, təbii söyləmə stixiyasıdır, epos yaddaşının poeziyasıdır. V.Babanın milli landşaftı və peyzajı dərinliyəduyanıdır. Romandan bir parçanı sitatə gətirək: **"Adətən oktyabr ayının axırına yaxın aranda kəndlərində soyuqlar özünü yavaş-yavaş hiss etdirir, gecələr hava ayazıyır, dan ulduzu doğar doğmaz çöllərə, həyat-bacalara qırov düşür, boz torpağın rəngi bir az da bozarır. Amma indi günlər hələ də mülayim keçirdi. Sentyabr çıxandan bəri üfüqlərdə özünə daim məskən salıb, tez-tez bütün səmanı bürüyən, bəzən tam bir həftə gözünün qarasını sıxan ağır, zəhmli buludların növrəgi təzədən pozulmuşdur. Yaxşı didilib pələnməmiş yun kimi**

çəngə-çəngə olub göyün hər tərəfinə səpələnmişdi..." yaxud: "Cır meyvələri gec yetişən, qışın sərt şaxtalarınca qalan yemşənlər ətlənib xırdalanmışdı. Göyəmlər üstündən göy tozunu silib qaralmış, şişib girdələnmişdi. Qatar-qatar qızılcalar, ximiklər, turşənglər orda-burda olub qızarırdı. Buğumlanmış itburnular, salxımlanmış iydələr narıncı rəngə boyanmışdı..." sl peyzaj poeziyasə deyilmi? Í xs n m n m nsur Íeir kimi oxudum.

Romanda kili h mıl genılık üçün darəxə. Darəqalləqdan, qapalə m kandan genılıy , açəqləxə azadləxə, s rb stliy - küç y , meydana çəxmağa t l sir.

Ömür m kan sayqə m kan genılıyind n heyr tı nm k dey rdim ki,   kılil rin bioloji v ontoloji stixiyasədxə.

Roman elm v istehsalat mövzusunda olsa da, t hkiy d İya-predmet (istehsalat, laboratoriya qurkularə v s.) dünyasə xarakterl ri v situasiyalarə anlamağa köm k edir.   "Tək ortada uzun, ensiz dolablarda irili-xırdalı kolbalar, müxtəlif formalı menzurkalar, böyük şüşə balonlar, cihazlar, aparatlar səliqəsiz halda, yığın-yığın olub qalmışdı. Lap küncdə qoyulmuş yeganə tumbanın üstündəki böyük analitik tərəzinin qəhvəyi qutusu uzun həftələrin, bəlkə də ayların tozu altında bomboz bozarmışdı. İçərinin havası da çox ağır idi. Lağ yumurtanın qoxusunu andıran kəsif bir iy adamı tezəcə vu-rurdu..."

Vidadi Babanlən q rib yazəxə kıliliyi var: h mıl q hr manlarənə qorumağa çalədxə, onlarə bütün sənaqlardan, m hrumiyy t v ç tinlikl rd n keçirib iləxə   çəxartmağa çalədxə. Kili   iləqla dolədu. Kosmoqonik kodda gerç kl í n adlar (Söhrab Gün İli, İöl , Vüqar Í msizad , Ziya L l yev)   "iləq" genılı ndirir.

göz l qadınların qadınları (L l yev-Löl , Zöhrab-Ziny t, Vüqar-Arzu...) Qadın göz lliyi süjet situasiyalarını kılil rin davranışın müyy nl İdir n mühüm ontoloji-estetik amildir. Münasib tlr, L.Qumilyonun t biri il des k, komplementar (antipatiya-simpatiya) müst vi üz rind qurulur.

V.Babanlë epik t hkiy ni "öl zim y " qoymur. Xatir , n yis - kimis xatirlama yaddalë t z l yir. Hr q hr manın ömür tarixç sini danılmağa, t qdim etm y t l sir. slind hr bir yazğ böyüyüb bala çatdğ yerin tarixini danılank ndli kimidir. İst nil n hekay ç özünün l xsi t crüb si il bəklətarixç ni m nims yir.

oxucu da yeni bir t crüb qazanır. Klassik roman t hkiy sinin bir üstünlüyü d b lk bundadır. Yazğ g r k öz t hkiy sind n zövq alsın

Onun t hkiy sinin kitab-yazğ m d niyy tinin möhürü basarsa da; danılğ nitqinin t büliliyi, "elidilm si" mifoloji t sir bəkləlayır. Ail söhb tlr romanın dialoq effektini gücl ndirir.

Bu roman bir daha ail saqasın / Milii roman ail -n sil tarixind n ballayır. Ail d y rlr in yaıladdğ toqqulduğu m n vi m kəndə. Roman m kənədə bir neç ail mövcud olsa da, sas n balı q hr manın-Vüqar l msizad nin tarixidir v tale s rgüz İtidir.

V.Babanlë üçün ail -n sil d y rlr i sasdır. Bir çox d y rlr in sur tlr alındğ bir vaxtda bu cür s rlr in yenid n etnik-m d ni günd m g tirilm si t qdir layiqdir. romanın bir gücü d mif dönm sidir.

XX sr Azərbaycan insanının m n vi obrazğ artğ mif dönmül bir romanda yaılamaqdadır.

BİB

“Hər şey sırf həqiqətə söykənir... Gerçəkdən-gerçəkləri istisnasız qələmə almışam”. Bu sözlər Azərbaycanın görkəmli yazıçısı Vidadi Babanlıya məxsusdur.

Bu sözlər V. Babanlı üçün şəfəqlənən bir qəzetdir? Sualə L. Tolstoyun məlum sözləri ilə cavablandırmaq olar: ölkə fikri və ailə fikri (Tolstoyun bu deyimini S. A. Tolstoya 3 mart 1877-ci il gündəliyində qeyd etmişdir: o sərənin yaxınlığında aləmə üçün gərəkəndəki fikri sevir. S. Anna Karenina-da mənim ailə fikrini, Əhrəb və sülhədis 1812-ci il müharibəsinin nəticəsi kimi fikrini sevir mənə.) Vidadi Babanlı da Əvədan susanda, Əqlin, Əmüqəddəs ocaq, Əmürlük zabə, Ənsaf nəni, Əna intiqam, Əz evimdə qonaq, Əqrəb əlqə və bəlaqələri rind bu fikirləri təsdiqləmiş olur.

V. Babanlı kitablarının əhəmiyyətli rind bəlaqələri ekzistensial fəqə bilavasitə etik dəyərlərin eroziyası ilə əlaqədar. Əmrünün ixtiyar çağında və müdriklik zirvəsində olan görkəmli yazıçı yeni dən milli etik dəyərlərin dəyişməsi olan qəhrəmanlar axtarışındadır. Əslində, müxtəlif etnik dəyərlərin tarixini (etnik tələ kontekstində) yazır. O, klassik təhkiyənin bədii təməli üsullarından ustələrlə istifadə edir. Azərbaycan insanının dəyərləri və bu dəyərlərlə bəlkəli fikirləri-deyimləri V. Babanlınin sərənin və Əirinin üslub strukturunda riyərk, çox maraqlı təhkiyəyə çevrilir.

Vidadi Babanlı epik təcrübəni (ölkə və ailə fikrini) bölükdürmə qabiliyyətini itirməyən yazıçılarımızdandır. Söyləmə tərzini, təhkiyə axarə epik təcrübənin, epik müdrikliyin əsəridir. Təsəffü ki, yeni Azərbaycan sərəndə (gənclər arasında) epik təhkiyə imkanə sönməkdədir. Nəni və xalq söyləmə tərzinin yerini məntiqsiz cümlələr, fraqmentlər və s. tutur.

V.Babanlê yalnê sad c danêq nitqinin deyil, koloritli m il t dedi-qodusunu (L r f kılının qêzlar il söhb t l ri) t biiliyini v s mimiyy liyini oxuculara çatdêmaqê bacarê. Lîfahi nitqin canlêqê yalnê t svir edilmir, h m d dialoqlar l klind t hkiy nin laylalarêna hopdurulur.

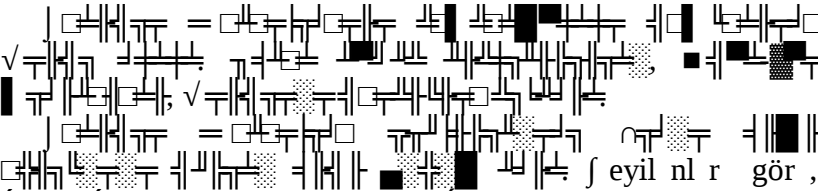
V.Babanlê genetik olaraq, m hz lîfahi hekay y xas olan b dii priyomlarêözüml İdir bil n yazêqê. O, normativ d bi nitqin h l tük nm y n imkanlarêna h ssaslêqla yana lê, psixoloji baxêndan inandêcê t svir edir. Lîfahi nitq v genil h yat örn kl ri onun üslub strukturlarêna d rind n-d rin kök atêdê. Romanda t hkiy emosional-psixoloji v ideoloji baxêndan v hd t t lkil edir.

Vidadi mü llim buir sêa nasir kimi, bir epos yaradêcêkimi üstünlüyü ondadê ki, sözün romanda (mövzunun, ideyanê, q hr manlarê) epik miqyasê, sambalêhê hiss etdir r k yazê. Onun bir az romantik, bir az da ehtiraslê hkiy sind t l siklik, müc rr dlik, yarêncêq yoxdur. O, epik detal ustasê. H r bir hadis ni, faktê t hkiy toxumasêna özün m xsus improviz il daxil edir. V n tic d oxucu yeni bir t crüb qazanê.

Vidadi mü llim üçün ömür bir yuxudur, mifdir, simvolik m tndir, naqêdê.

Ömrün müdrîk çaqênda kılil r sevgi naqêê danêêlar. Qocalêqdan v ölümd n qorxmamaq üçün!

НЯРИМАН ЩЯСЯНЗАДЯ: ГАДЫН ТАЛЕЙИ ВЯ КИШИЛЯРИН ХАТИРЯСИ

 f eyil nl r gör ,
 İleyx İamil bir dustağın görölün yasaq qoyur, yasağ
 pozanlara yüz çubuqluq c za k sir. İleyxin anasə yasağ
 pozaraq oqlundan icaz siz dustağəburaxdəğ.

Anasını döydürsə Şeyx?

Düşər səsə,

öz hökmünü pozasıdır, döydürməşə.

Söz-söhbətlər gəzir dağlar diyarını,

Hamı Şeyxin gözləyir son qərarını.

Ana-oğul üz-üzədir,

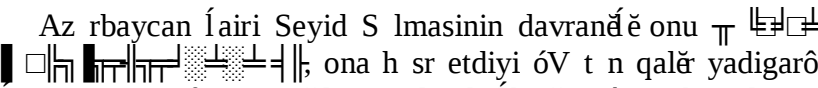
Hökm qəti!

Bağışlasın?!

Kim eləsin bu cürəti.

Siz ananın əvəzinə, - deyir İmam,

yüz çubuğu mənə vurun... mən oğluyam.

 Az rbaycan İairi Seyid S İmasinin davranışə onu
 ona h sr etdiyi óV t n qalə yadigarô
 İeirini epigraf ñ xatərləmə il ballayə: óSeyid S İmasi
 dülm nl rl döyül getm zd n qabaq barmağəna anasən
 brilyant üzüyünü taxə. Deyir sağ qalsam, qaytararam, öls m,
 dülm n qoy onu görsün, dem sin ki, ehtiyacdən döyülür m.
 Bilsin ki, V t n qeyr ti il ölüm getmil m.ô İairin xlaq
 estetikasəndə göz lliyi (**“Gözəllik özü də sərvətimizdi/**

taxılıımız kimi, neftimiz kimi”), yaxıl  adamlar  qorumaq (“Yaxşı adamlara keşik ı qoyun,/ dağılar,   r y r yoxsa c miyy t”) c miyy tin davran  qanunu kimi s sl nir.

Onun qadən obrazə bir pünhanlāq,
m chulluq v sirlilik içind dir. H tta bu s r l r konkret
qadənlara h sr olunsa da, qadən t bi t kimi sirlidi,

Qadın bir varlıq kimi mövcudluğu kilini ulaq olmasına inandığı.

*Yetim bir uşaqdı kişi qadınsız
mən bir uşaq dedim... tək uşaq olmur.
Zaman qorxuludu, ömür vəfasız,
dünyada tək qalıb yaşamaq olmur.*

☞poeziyada kılı ömrünün d y ri qadın taleyinin d rkind n
baılay:

*Bəxtini gözüylə görmək istəyən
baxsın qadınına – bəxt yanındadı.*

† airin ür k yaddalē qadən tale- canlē
 qadən taleyini kíliy , kíli is taleyini
Tanrēya da-

Hər sevgi ləiri qadın taleyi qarlı şəndə m sulıyy t
hissi, l yaq t duyqusu

Onun $\frac{1}{2}$ narahatlaşmış iki tale sarıdan oluş: V t n taleyi v qadın taleyi.

Türk İleirinin tarixi ölüm münasib t tarixidir. Mövlana dostlarəñc naz sinin göründüyü anda öel fərak! el vedaô deyin dey t nbehl r v dostlarəñn bu ölüm sevinm sini ist r, çünki bu ölüm deyil, bir vüsaldə, ölm k yenid n doqulmaqđə. D d Qorqud: óG limli-gedimli dünya/ Axə-son ucu ölümlü dünyaô

- söyl yir. Alǎq Alǎ óölüm haqdǎr qaçmaq olmaz mrd nǎ, -
devir.

N rıman H s nzad XXI sr Az rbaycan İeiri= 𐭠𐭣𐭥𐭩
ölüm■ mövzusunu g tirdil r. Nec ki, büyük türk İairi: Hamit
qadēñ Fatmañ itirdikd n sonra dill rd g z n, söyl nil n
İeirl r söyl di. N rıman H s nzad sevgili Sara= 𐭠𐭣𐭥𐭩 n itirdikd n
sonra ölüm sözü dillind , n f sind göy r= 𐭠𐭣𐭥𐭩.

*Gözüm yolda qalıb, qulağım səsdə,
gedibsən, qalmışam mən qonaq kimi.
Sən yerin altında, mən yerin üstə, -
biz ayrı düşmüşük kök budaq kimi.*

N rıman H s nzad üçün qadən ölümü kılı kosmosunu
dakeđan qara xaosdur, f lak tdir. Bir kılının sevimli qadən
ölümün leırl r h sr etm si, onun ruhuna dön -dön
dualar gönd rm si Az rbaycan lairinin xlaqədə.

N rıman H s nzad n k d rlı Íairl rimızd n biridir. Söhb t onun sevimli anasññ v ömür-gün yoldaÍë Sara xanñññ ölümü il bəklë deyil. lb tt , Sara xanñññ ölümü onun yaÍaməna, gözl rin k d r g tirdi.

fiziologiyasə
el dir ki, ist nil n predmetin, tarixi hadis nin mahiyy tind ,
k d rin hiss edir.

Onun intonasiasına, s s tembrin günl rin v nigarancə k d ri hopubdur. Ancaq bu k d r, qaradəcə.

güçlü metaforik
 düğün tipin malik Metafor
 mü yy nl İdir.

Metaforik düŭnc tipi onun aforostik t hkiy sini d
formalaı dēđ.

*Qurşayın Arazı mənim belimə,
Tomrisin açılmış kəməridir o.*

yaxud

*Çətindir keçilən ömür yolları
Yaşamaq özü də istəyir hünər.
Məni bayraq kimi tutun yuxarı,
Siz lazım olsam... o parça qədər.*

Bu aforistik deyimlər yaşıma tərübünün poetik qonaqları olub oxucunu mənə nələr dünyasına daxil edir.

Aforizm Nəriman Həsənzadənin etik mədəniyyəti üçün poetik davranış üçün xüsusi janr anlaməndədir. Əlirzaqlı müdrik kəlamlarla poetik sözün bəlkə səviyyələri arasında səmərəli əlaqə olur.

*Qabağı kəsilir sular daşanda,
durnalar vurulur qısqılarda.
Ceyranlar ovlanır düzə çıxanda,
istedad qorulur üzə çıxanda.*

A.S.Pulkin deyirdi ki, ölkəmizin tarixi əlir məxsusdur. Nəriman Həsənzadə o əlir olduğunu deyir ki, epik keçmişin millət üçün dəyərinə inanır. Əlir Tarixi yazanlara əlirni nişan verin. Əlir Tarixin xalqın ölə-yəşmə mətni olmasına inanır. O, real tarixi əlirli mətni deyir, hər bir mətni düz qoşur. (Əlir Pələ, Əlir qulu, Əlir Kəmə, Əlir...) Böyük əlirin poemalarına fərqləndirən mühüm cəhət keçmiş sualların ünvanlanmasıdır. Bu, millət taleyində narahat əlirin suallarıdır. Bu suallarda əlir vətəndaş emosiyasının hansə cəhətləri yoxdur? Gələcək, hökm, fəryad, tələp,

inam... (óR sul H mz tova m ktubô, óL hid atasē L rif qaḡaya m ktubô, óB yanatô...)

N riman H s nzad nin s n tkarlēḡ n n vi qolma-g raylē
 ll f rqli intonasiya m ntiqi qura bilm sidir. Onun
 qolma- o q d r f rdi intonasiyaya malikdir ki, alēḡ
 t hkiy sinin kütl viliyi asanlēḡla bilmir. Onun
 qolmalarē ritminin itm diyi
 yerdir.

N riman H s nzad intonasiyasēna d yil m y n, öz
 sintaksisin x yan t etm y n íairimizd n biridir.

Onun íeirl ri ópēḡtē sintaksisin ô malikdir. n sirli s s
 sev nl rin pēḡtēḡḡ. óNabat xalanēḡ çör yiô n srl yazilsa da,
 onu ancaq pēḡtē il oxumaq mümkindür. V t ndalēḡ
 poeziyasēnda, ictimai ritorikasēnda sakit, abēlē intonasiya var.
 T hkiy ritmi o q d r rahatdē ki, qafiy q tiyy n zorlanmē.
 Niqtin n vazil i, s mimiyy ti, canlē havacatē íeirin xarakterini ñ
 xasiyy tini d formalalēḡ.

***Sənə qurban, ömür gedir, yaş gəlir
 Ömrümüzün, günümüzün üstünə.***

N riman H s nzad Qafiy
 qafiy sanki s s s sl , m na m na il qohumlaēḡ,
 doḡmalalēḡ. Qadēḡ (anima) arxetipinin g tirdiyi klassik sözl r
 (ülviyy t, m h bb t, zin t...) ayrēca üslub energetikasēyaradē.

Bu dünyada N riman H s nzad y íeir yazmaq üçün acēḡñ
 íirinli xatir l r , ya l amaq üçün is sevgi inanmaq
 qalēbdē.

óPompeyin Qafqaza yürülüô slind birinin qadēḡ m kanēḡ
 müdaxil sidir.

**НЦСРЯТ КЯСЯМЯНЛИ:
«ЮЗЭЯЛЯР ГАПЫСЫНДАН»
«ГУРД ГАПЫСЫНА»**

*Uşaq yaddaşımı qanatdı getdi,
Daha nağıllara inanmıram mən...
N.Kəsəmənli*

*Alnıma yazılan taleyi gördüm...
N.Kəsəmənli*

Nüsrət Kəsəmənlinin «talemtinin» simvolik təhlilini bir neçə səviyyəyə aparmaq mümkündür: V.Proppun naqədlərin struktur təhlili; psixanalitik E.Bernin transaksion və ssenari təhlili.

Erik Bern görə, adamlar müəyyən dərkolunmaz stereotiplər, ssenarilər üzrə yaşayərlər və bu ssenarilər inanərlər, çünki onların arasında bu və ya digər dünya modeli, sosial yaşamədurur. Ssenari özü mahiyyətcdən müəyyən inamən praktik modalləşə. Ssenari xarici və daxili psixi gerçəkliyi bir-birin qovuldurur.

Belə, biz ortodoksal psixozanalizin tərkidə deyilik, araldəməmədə səbəstə assosiyalara, poetik obrazların, arxetiplərin simvolik lərin müraciət etmili. Səbəstə assosiativ gəzilmələri və «səbəstə rəsmi metodikasə» sevimli ləirimizin ömür ssenarisini, «talemtini» müəyyən qədər yozmağa imkan verir.

Nüsrət Kəsəmənlinin təhlili xüsusi struktura malik canlı obrazlédildir, simvollar, ilərlər, ehyamlar silətidir.

Nüsrət Kəsəmənli ləirləndirən bir fərd kimi və bir ləir kimi öz ləixsi miflərini, naqədlərnə, olub-olmuşları və olacaqlarəndə.

Bu mif-naqə, hekayətdərkolunmaz. İki kildə onun İrəlirində, lirik formulların, rəqəmlərin, nitq janrlarının yadda qalanda gizli. Onun «fərqi mifologiyasından» (R.Yakobson), söyləmələri, obrazların onun «gündüz xülyələrindən», yəni «senzura» yatanda təhlil üçün fikirləri və arzuları yazıya, varlığa gəlir. Onun lirik rəqəmlərində, həqiqi rəqəmlərdən bəzi istəklərin, arzuların İrəliləməsi kildəki olunmasından da inanılmaz.

«Özgə qapısı» İrəliləmə üçün aqıllı və göynətli obrazdır. Deməklə ki, bu anlam bir səra İrəlirində nə keçir. «Özgə qapısı» yaddünyanın simvoludur, ümidlərin, arzuların gömüldüyü yerdir, təmsil rəqəmlərindən biri «Özgə qapısında» adlanır. Səra kiçik bir izahat da verə bilər: «həqiqi birinci təmsildir, bəlkə də axırıncı oldu». Bu təmsil-naqə Nüsrətin istəklərini (İrəliləmə və təhlil üçün) dilə gətirir.

*Özgə qapısında
banlayan xoruzların
Özgə tavaşında
bişməyi günü var...*

Ömür Nüsrətin Kəşməli poeziyasında yalantların miqyasları və bu miqyas bütövlükdə ömür ritmindən, intonasiyasından, ömür obrazından ibarətdir.

Ömür obrazı-ontoloji kateqoriyadır. Ömür özü poeziyadır. Nüsrətin öz taleyində poeziyanın yerini yaxşı dərk edirdi. O, yalam və İrəliləmə üçün eyni dərəcəli sevdəyə yəni «acı» idi (Bu, sadəcə metaforik gəliş deyil, bir gerçəklikdir).

«Qonaq» sözün müvafiq tili, fəsil möhürü vurulub: «Özün öz evində mənə qonaqsan, /Bir azdan kədərli qovarlar səni; və yaxud: «Beynim fikir cənazəsi, /Köhnə qəzet qalağı, /Günlər qaraqabaq/ömür-gün qonağı...»

«Kiray » anlayış da h min m nalar s ə s ə n ə d a x i l d i r . Kiray n i n s a n ə n b u d ü n y a d a m ü v q q t i y a l ə m d u r u m u d u r , f a n i l i k , ö t r i l i k s i m v o l u d u r .

N.K s m nli üçün yuxu ya ömrün bir hissəsidir, ya da ömrün özüdür. **«Yuxumuz ölümün məşq saatıdır, /Hər gecə gündüzün nəqarətidir». Tanrı dərgahına, göylərə gedən yol yuxulardan başlayır: «Yuxuların /oyaq gözlərindən //tavana uzanan yol...»**

Yuxu onun mifo-poetik dülüncəsidir ölümün başqa bir adıdır. Yuxular ya erotik, ya da tanatoloji məzmunlu olur. Yuxularda oyaqlaşmış sürətlərin simvolikası erotik-tanatoloji obrazların hesabına baş verir.

Nüsrətin İrəlirində «tələmətin» ölüm sevdası ölüm duyumu var. «İnsan öz ömrü layihəsidir ölümü nəzərləməyə» (Bodriyar), İrəlir üçün axəsonucda ölüm və həyat eyni şeydir.

N.K s m nli üçün ölümün bir obrazı-unutqanlıq, unutmaq arzusu və həddidir. [Maraqlidir: Rusiyanın İmaliyə ruhunu yola salanda qəçəyən adın «Zabit-reka» adlanır.]

Qəbristanlığının, ata evinin gedişi, cəfərlə ot basması qədrin mümkünsüzlüyünü göstərir. **«Çoxdandır ot basmış /qəbristan yolu da, /Bir xatirə kimi /kiminsə /dirilib qayıdacağını gözləyir...». Yaxud: «Çoxdan qəbristana düşməyir yolum, / o tənha məzarı ot basıb bəlkə. / Mənim soyuqluğum, laqeydliyim /Onun sinəsinə od basıb bəlkə».**

Bu dünyaya qədrin mümkünsüzlüyü ömrün dün-nini, keçən günlərini qaytarmaq mümkün deyildir: Bu, yalnız şəhər, ovsunda, naqəllərdə baş verə bilər: **«Bu yağış bir simurq quşu deyil ki, /Yandırsan ömürün qayda bəlkə».**

Nüsrət K s m nli poetikasında taktil (bədən toxunma) aktı adlandırılan bir hissiyyat-duyğu məqamı var. Taktil duyğu başqa duyğulardan fərqli xarakterə malikdir: insan hansə predmetə toxunursa, həmin predmet də eyni vaxtda onunla

t masa girir. Bu duyğusal laq d İyalar dünyasə h m obyekt kimi, h m subyekti kimi çəxđ edir.

Bu psixoloji açəqlama Nüsr t K s m nli poetikasənda ölüy toxunma, meyitl t masda olmaq motivini anlamağənz üçündür.

*Alından öpməyə qorxuram,
Əllərindən öpürəm
oğlunun alından öpmüş məktubu
qoynunda gəzdirən anaların,
Üzündən öpürəm,
ayaqları məktəb pillələrini
öpən balaların,
Dodaqlarından öpürəm
ürəyə yaxınların...*

Yaxud:

*Vaxtlı-vaxsız bir ölümdür gələcək,
Boğub məni qəh-qəh çəkib güləcəkdir,
Açıq qalan gözlərimə görəcək,
Qapamayın gözlərimi, amandır.*

Ölüy toxunmaq ölünü öz «m n»inin için almaq üsuludur, h m d bu xatir -yaddaı effektidir.

Aləndan öpm k - ölümün varləğəñ ölüm d hı tını yaıamaqdə. Bu İeir h m d balqalarəññ ölümü vasit sil «M n»in ölümünü ■ ||||| ||||| ||||| ■

*Bir gün babamın alından öpdük
əvvəl nənəm, sonra mən;
Bir gün də nənəmin alından öpdük,*

*əvvəl anam, sonra mən;
Sonra anamın alnından öpdük,
əvvəl ölüm, sonra mən...*

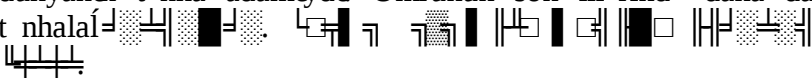
N.K s m nli «3 mart 1985» adlë İerind melanxolik ovqatëñ daha qabarëq verir. Melanxoliya - «m n»in boıalmasıđđ, «m n»in kasəblamasıđđ. Z.Freyd «Yas v melanxoliya» adlë klassik araldəmasənda yazə ki, h r iki durum itki n tic sind , sas n yaxən adamən ölümü n tic sind yaranə. Yaxən adamən itkisi insanda sevimli varləğa olan baqləđđə tezlikl aradan qaldəmə. Normal insan mövcud durumu itki fiksasiyasəkimi v bu fiksasiya il mübariz si kimi q bul edir. Öl nin [m rhumun] fiksasiyasə il mübariz ni Freyd - yas adlandıə ki, onun mahiyy ti dünyanən müv qq ti «boıluğu»dur, ölüm marağən t dric n itm sidir:

*Yaşında ağalaya bilmədim, ana, /
Boşalda bilmədim/
daşlı ürəyimin ağrısını/
Deyə bilmədim/
ayrılığın acısını
Elə bil məni ağlayırdılar, / Hamı
üzümə baxırdı/
gözlərini sıxa-sıxa, / Onlar nə biləydilər /mən
çoxdan ağlamışam / yalqız anasızlığa...
/Gözlərimi
quru görüb /ürək-dirək verməlidir, /Köksümdə
qırx il/ «Ana» deyib ağlayan / ürəyimi
görmədilər...*

Onun üçün kainatda, t bi td bütün canləar v varləqlar ñ İair, ağac, yaqđ, kül k, qadən, gec ... q rib idi. «Q rib» epiteti onun sevdiyi m caz idi: q rib gec , q rib axıam, q rib adamə

«Q rib» sözünün q rib - q raib, qürb t - q rb - m krib - qürub - qürb - qr ba ifadələri mənə yaxınlaşdır. Nüsr t-in içində qürub ilə olan, onun qarasevdalar ləiri olduğunu bildirir.

***Bu qərib axşamda qapı daldında
Dünyanın özündə qərib kimi...***

Nüsr t öz istiqanlılığı sənətimlə iltrafında daim bir toplum (ailə, dost) çevrəsi, «yaxınlaşdır» yaratsa da, dünyanın tənha adamı Ömrünün son illərində daha da tənhaləşir.

***O ağac nə çəkir tənhalər bilir,
Mənim o ağaca yazığım gəlir.***

Allahın verdiyi boy-buxunla tənha yadında Seçilmiş boy-buxunu, zahiri görünüşünün daha çox «özgə» dünyaya mənsub olduğunu göstərdi:

***Mənim bu şəhərdə kimim var axı,
Talehin verdiyi payə-paxıllıq.
Boyu ki, mən özüm qazanmamışam,
Allahın verdiyi boya – paxıllıq.***

Ləirin poetik təhlilində «fotoqraf» obrazı onu o biri dünyaya baxlayan simvoldur, yadlaşdır, özgeyi nənəsidir.

***Qara çərçivədən baxacaq şəkilin
Donuq gözlərində daldalanar qəm.***

«L kil» bir detal kimi taleyin İyavil İdirilmiş mifoloji funksiyasənədəlİyƏ:

*Dedin, son xatirəm quru şəkildi
Yazdın, unudanda baxarsan ancaq
Mən səni unutsam... düşündünmü bir
Şəklin səndən əvvəl unudulacaq.*

Bu poeziyada dünyanın kili d rki dilin mövcudluq üsuludur. Simvolik kili strukturu simvolik m nalarən m nb yi olan lirik subyekti, q hr manə formalaldəƏ. İairin lirik q hr manə ancaq kililik d y rl rinin q bulu il dil qatda bilir.

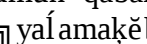
Kilil rin doqulduqu yer - ana b tni, olduqu v öldüyü m kan - ana torpaq-dəsa, qadənlərə yalayƏ öldüyü, qeyb olbuqu yer - kili qoyunudur.

*Gözəl - gözəl qadınlar
özlərini dəfn edirlər
iyrənc - iyrənc
kişilərin qoynunda...*

Ömür-tale oyununda daim özünü aldatmağa v inandəmağa c hd edirdi. Ömrün özün uduzmaq labüdlülyü alman İeirinin dahisi R.M.Rilkenin iyirmi yalənda intihar etmiş bir İairin ölümün h sr etdiyi elegiyasəndakə zablə q na tin t sdiqidir: «Wer spricht vom Siegen? Überstehn ist alles»: Kim qələbədən danışa bilər? Hər şeyə dözmək – yalnız budur mahiyyəti».

O, öz ömür ssenarisind « »

*Sərnişin gözləyən karusel kimi
Ölüm «Qurd ağzında» gözləyir bizi...*

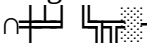
Nüsr t ilk İeirl rd n son İeirin c n içind
ölümü g zdirib. O, ölüm kil i kimi dem k ist yirdi ki,
ölümd n gizl nmir, ölümün qabağəndan qorxub qaçmă. O,
ölüml d yaľamağəbacarəďe

Ölümün bel çox xatəlanmasə h l «ölm k»
deyil . ksin - sevginin v ömrün t sdiqi d ola bil r:

*Desəlar dəfn etdik dünən biz onu
O da hamı kimi yaşadı, öldü.
Bilməzdik bu qədər yaxınmış yolu
Qayıdıb dünyaya təzədən gəldi,
Sən inan, əzizim, sən inan buna!*

B lk sevgi ölüm qarľe durmaq
B lk sevgi İeirl ri özün m xsus
zolağəď?

O, yaxľe biliridi ki, ölüm m hz ömrün içind yaľayă, ömrün
b tnind n doğulur. Onun İeirl ri v poetik üslubu
«m nalar itkisinin İahidi, ölümün qoruyucusu» (Yuliya
Kristeva) idi.

ë V axəda sevginin d gir bilm diyi bir hüduda - gec nin
lap k narəna - «»ë

X.L.BORXES VƏ K.ABDULLA: KITABXANA VƏ ƏLYAZMA

Bir dəfə mən ondan azad olmağa çalışdım və ucqarların mifologiyasını zaman və məkanla oyuna dəyişdim. İndi bu oyunlar da Borxesə məxsusdur, mən isə yenisini uydurmaliyam. Və ona görə mənim həyatım qaçışdır və hər şey mənim üçün itkidir, hər şey unudulmağa qalır. Mən bilmirəm, bizim hansımız bu səhifəni yazır.

Xorxe Luis Borxes

... Bilirsən, mənə elə gəlir ki, Borxes heç kimə bənzəmir. O birilər bir-birinə bənzəyirlər. Borxes isə yox. O birilər bir-birinə ona görə bənzəyirlər ki, onlar oxşar sujetlər yazırlar... O birilər ona görə bir-birinə bənzəyirlər ki, ümumiyyətlə sujet yazırlar.

Kamal Abdulla

X.L.Borxes d biyyatlınas, ingilis d biyyatə tarixçisi idi. İngilis d biyyatənə ruhunu, refleksiyaşənə d rind n m nims mił Argentina yazəşəđə. O, Ĺ r q , ekzotikaya mara q göst rir, r bl r, farslar, y hudil r, hindlil r, çinlil r onun d bi personajlarə idi. óMin bir gec ônin ingilis t rcüm l rin Çin ensiklope-diyasənəđô ingilis n Ĺri haqqənda ingilis tarixçisinin Ĺ rhind r an sufil rinin görü l ri haqqənda yazə.

K.Abdulla da filoloqdur, dilçidir, Qorqudlınasđə. óKitabi-D d Qorqudô v yunan mifl ri onun sistemli araldərmalarənə obyektidir. D d Qorqud onun h mił lik d bi-b dii personajəna çevrilir. K.Abdulla inamla (v inadkarləqla) óD d Qorqud obrazlarənə yunan mifl rini Az rbaycanən d bi-b dii kontekstin daxil edir.

X.L.Borxes v K.Abdulla n srinin t m l metaforalarəñ ökitabxanaô, óyazəstoluô v ó lyazmaô t Íkil edir.

Bu t m l metaforalar h r iki yazəçññ yaratdğə dünyanñ sas m zmununu ifad edir. Bu metaforalar yalnə f rdi yaradəçñ axtarəññ n tic si deyil, h m d ótarixi aprioridirô, konseptual ifad formalarəđ.

Borxes n srind kitabxana b Í riyy tin ruhunun tilsim düldüyü magik m kandə ñ kabinetdir. Kitabə açərsan, ruhlar oyanə (Emerson). Borxesin uləqləğə ingilis kitablarə il z ngin bir ökitabxana c ng lliyind ô keçibdir. Emerson, Kiplinq, Kolric v Berkli, de Kuinsi, Çesterton onun d bi toteml ri, cdadlarəidi.

Borxesin bir müt f kkir kimi üstünlüyü onda idi ki, yalnə ingilisl rd öilíibô qalmədə onun Yazə t crüb si r b nağəlarəñ v q dim y hudi mistikasəñ q dim çin n srini v Ílopenhaueri d hat edir. Borxes öz magik ökitabxanasə il Argentinadan ngilt r y , ordan da Almaniyaya v Í rq s yah t l r edirdi.

Borxes kitabxana gerç kliyin d rind n nüfuz etdikc artə o, kitablarəyox, kitablar onu axtarə.

Kitabxana Borxes üçün dünyanñ obrazəđ, dünyanñ qurulúu, nizam-intizamə haqqənda, f rqli dünyalarəñ mövcudluqu haqqənda kosmoloji mübahis dir.

Borxes gör , h r bir klassik kitab özünd m d niyy t kosmos kimi, mütali predmeti kimi yanalán mü yy n bir zümr nin, toplumun m d niyy tini ehtiva edir. Söhb t kitabə m zmunundan deyil, oxu-mütali imkanlarəndan gedir. ÓQum kitabə da insanə özün bel ç kir. Y hudil rin mistik kitabə óZoqarô sad c fəvq lt bii gerç kliyin strukturu bar d informasiya deyil, dilinin anatomiyasəđ v y hudi xalqəñ etnik obrazəñ yaradan sonsuz, tük nm z kitabəđ.

Kitabxana Borxesin óOxucularô Íeirinin d sas obrazəđ.

*Mən həmin öncəgörən adamam ki,
düşünürəm qərribə taleli idalqonu.
O, elə həmişə mücadilə gözlədi,
Kitabxanadan çıxmadı heç vaxt
Qəhrəman macəralarının bütün tarixcəsi
doğru və yalanlar
Müəllifin deyil,
Kixanonun yuxusuna girmişdi, bəli,
və yuxuların tarixcəsi olmuşdu
Mənim də qədərim belədir yəqin.
Bilirəm,
dəyərli nəsnələrin qırıntıları
filan-beşməkanın üstünü örtüb.
O əski kitabxananın
İzi-tozu da qalmamış artıq.
Haçansa orda,
Don Kixot haqqında oxuduğum yerdə,
Bir oğlan uzun səhifələri çevirir indi,
Və sirli gerçəklik görür yuxusunda.
(tərcümə E.Başkeçidindir)*

Kitabxanaya s yəh t zaman-m kan üzr s yəh tdir. Borxes kitabxanadan yazə masasəna qayəđ v bu qayəđ o q d r çox t krarlanə ki, axəda yazəğə gözl rinin nurunu tamam itirir. Borxesin korluğu onu mifik simvol s viyy sin sakral statusuna qaldəđ. Axə peyğ mb rl rin, görücül rin, Íaman-larə zahiri göz ehtiyacəolmur.

Yazə (lyazma, günd lik, protokol) is Kamal Abdulla poetikasəda yaradəə subyektivliyin strukturunu, ilk növb d Í xsiyy t ideyasəə h tta dey rdim ki, dil davranəđtipini ifadədir.

lyazma Kamal Abdullanın t x yyül m kan obrazıdır, m hz Yazıda (lyazmada, günd likd , istintaq protokolunda) b dii ifad resusların gerç kl İdirir.

K.Abdulla yaxıñ bilir ki, lyazmada ist nil n ömür epizodunun, ist nil n hadis nin v irreal t svirin kombinasiyası mümkündür. lyazma m kanın zamana çevrilm formasıdır.

lyazma sözl rin, düünc l rin qeyd alınmasıdır. Düünc nin v nitqin salnamıdır. lyazmada fikir, t x yyül maddil İir. Çevrilm (metamorfoza) v inversiya Yazının sas prinsipl ri olur.

O, s rı rınd okatib-yazarın arxetipini gerç kl İdirir, özünü ski lyazmaların özünü köçür n, s hif l rin k narında mü yy n lav l r ñ qeydl r aparın katib obrazında görür. óYarınçq lyazmaın romanı gerç k tarixi hadis ni n ql ed n katib t r find n q l m alınması ski lyazma kimi t qdim olunur. D d Qorqud ob lk d ilk istintaq prosesinin yegan katibidir, baıqa sözl des k, yazardır. İstintaqın gedili zamanı etdiyi qeydl r, apardıñ mülahid l r g l c kd yazacañ möht İ m Dastanın eskizl ri kimi d d y rı ndiril bil rı

K.Abdulla da Borxes kimi Yazın (m tni) oxu prosedurunu mifoloji ayınl eynil İdirir (M s l n óYarınçq lyazmaın oxunulu üç d f olur. Magik oxu aktından sonra óaçarın tapdır. ó... gün Bayandır xan yen d rgahına özümü yetirib d bl baı yib salam verdimı bu slind lyazmanın ikinci cüml si idiı), y ni mü llif özünü ritual v Mif personajları il eynil İdirir. óYarınçq lyazmaın tarixi-m d ni mifl rd n (D d Qorqud v İlah X tai) doqulur v romanın personajları tarixin v taleyin oyun m ntiqin tabe olaraq çıd edirl r. O, tarixin oyun modelini yaratmaq üçün lyazma metaforasına üstünlük verm li olur.

Epos (óKitabi-D d Qorqudın) q hr manların sakrallıqdan m hrum edib, onları profan m kana yerl İdirir. Mütl q epik keçmiñ nisbi keçmiñ v zıdır.

Yazə üçün g r kli bir çox mifoloji, etnom d ni streotipl ri m nims yir, b dii t x yyül süzg cind n keçirir. óD d Qorqud kitabəññ sirl ri, óGizli D d Qorqudô kimi yenid n oxunur v yazăđ.

óKitabi-D d Qorqudôun sakral m tn kimi mü llifsiz olmasə yaxud katibin m chulluğu yeni m tn Mü llifin yeni biçimind (Kamal Abdulla) yaranmasəna imkan verir.

Mifoloji oxu magik yazăñ n z rd tutur.Mif v magiya yaratma üsulu Yazăññ ilkin resurslarə olur. óKitabi-D d Qorqudô ñ óGizli D d Qorqudô ñ óYarəñçəq lyazmaô mifoloji yaradăđəq üzr simvolik protokol v instruksiya olur.

Yaradăđəq ömrün m tn reduksiyasăđə, m tnin Í rhi is ömrün deduksiyasăđə. Borxesin uydurma yaddalə óuydurulmuł hekay tl rô janrəbu fikrin t sdiqidir. Borxes üçün óuydurulmuł r vay tl rô söz birl Ím si n dem kdir? Axə Borxes heç vaxt filoloq alim kimi çəđ etmir, onun bütün r vay tl ri b dii uydurmadə. O öz hekay l rind óuydurmaô sözünü xususi qabardə v buna da bir sasə var: uydurma yaradăđəq dem kdir. K.Abdullanəñ b dii óuydurmalarəñə buraya Íamil etm k olar.

M d ni artefaktlarəñ (kitab v lyazma) Í rhi (interpretasiyasə) X.L. Borxes v K.Abdulla hekay l rinin strukturun sasəñ t Íkil edir: uydurma ideyanəñ konturlarəñə mü yy n l Ídirir. İdeyanəñ, fikrin m nasəñə anlamaq ssenarini mü yy n epizoda, situasiyaya (K.Abdullada ósirr ôq d r) q d r genił ndirm k, ideyanəñ sosio-m d ni kontekst salmaq v m tn m nb l rini (m s l n: óYarəñçəq lyazmaô romanəññ giríind lyazmanəñ nömri si göst rilir: Yarəñçəq lyazma A-21/733ô. lyazma Milli lyazmalar ĩstitutunun (Fondunun) orta srl r İöb sinin kataloqundan tapăđ. lyazma il baqlə ó525-ci q zetôd elan verilir.) göst rm k gerç k h yat epizodunun t svirin çevrilir.

H r iki yazăđəda mifyaratma mexnizml rind n biri d yuxudur. K.Abdullanəñ óAdalılarô hekay si sasəda yuxu

SADAY BUDAQLI: ÜMİD VƏ YAXŞILIQ IŞIĞI

Чат "Çat" kitabı povestləri bəlləyir, hekayələri tamamlandı. Xalq yazıçısı Elçin kitabı maraqlı sənətimizin ön sözü yazıdır.

Saday Budaqlı bəlləklərə ciddi yanaşır. Bəllək "Papaq" deyil ki, hara və necə gəlir qoyasan. Saday Budaqlı bəllək seçməyi bacır ("Bürkü", "Fevral", "Zərd", "Çat" və s.).

Saday Budaqlının ekzistensial dünyası bəlləklərin yaratdığı assosiativ fonda, assosiativ "astanadan" bəlləyir. Onun qəhrəmanları indiki və keçmiş zamanların koordinatlarında vurnuxurlar, çətin yolu axtarırlar. Nitq zamanı xatırların, ümumi təbəssür-sualının içindədir.

İndilik - zamana yiyə durmaq, sahib olmaqdır. Və hər min yiyəlik instinktidir ki, keçmiş və gələcəyə yiyə dursunlar.

Zaman axır insanların özündən bəlləyir, onu sonsuzluğa qədr uzatmaq cəhdində bulundurlar. Qəhrəmanların zamana yiyə durmaq cəhdi - bəllək bəlləyi təqəvvülmaq cəhdidir.

"Onda, o zaman" - S. Budaqlının srində heç bir sənəddə tanınmayan İrti xronosdur.

Onun yetkinliyinin srinin xronotonu - bəlləkdir. Keçmiş zamanın duyğusu indilikdir, anılıqdır.

S. Budaqlı ölümünə, qocalıqdan çox yazır. Sadayın qəhrəmanları bütün ömürlərini "ölümün qəribəliyinə" inanmaq üçün yaşayırlar və bu ömrün səxavətli xərcləyirlər.

"Gərək adam yox olub gedərsin, bəs onda sirli-sirli qəddar bu körpənindir?". ("Günorta") Bu fikir Barat Vüsalın qənaətinə oxşayır:

*Ucalarda bir taxt qurub,
Üstündə Allah oturub.
Əlində uşaq götürüb,
Çiyində ölü aparır.*

S.Budaqlənin sirləri ilə doludur. İstnilənsirdən istnilən qədr sitat gətirmək olar:

"Və elə bil sulu qar dünyada heç bir yerə yox, bircə bu işığa yığıldı" ("Sulu qar"); "İşıq otağa iki kiçik pəncərədən düşürdü" ("Qırxıncı otaq").

"Gün işığının bir ilməsi süzülüb zirzəminin içinə düşüb" ("Günorta"). Hamə bir iləq ucu axtarə, hamə iləğa möhtacdə. Öz iç dünyalarını lüurun qaranləq labirintlərini iləğa qərq etmək üçün özə iləğa bir ehtiyac duyurlar. Və ümid edirlər ki, bu iləqə onlardan heç kim sirməyəcək, bu iləqə mütləq görə biləcəklər. Onlar zaman burulğanında sağ-salamat saxlayan yaxləq iləqdə. Çünki iləq olan yerdə, **"yaxşılıqnan pisi də yaxşı etmək olar"**.

Bu yerdə rus rəssamə Nikolay Rerixin bir xeyir-duasə yadə dülür. **"Da budet vam svetlo!"**.

S.Budaqlənin bircə mramə qədi var: imkan daxilində tənhiyəyəyalam qütblərini birləşdirmək. S. Budaqləyə görə, insan öz ömrünü necə "layihələşdirir", o cür də mövcuddur.

Onun bircə hədi var: həmin mövcudluğu axtarəb yaratmaq cəhdi.

Onun sirlərində hər kəs, buta verilmiş əliq öz sevgilisini axtaran kimi, öz kəş qütblərini axtarə. Və bu axtarə xətlərin kövrək qanadlarında, fikirlərin tələtümündə, daxili götür-qoyda, qadə arzularında bəli verir. **"Görəsən, Tutu ömürboyu onunla bir yerdə olmaq istəyirdimi?" ("Zədə").**

Povestlərinin bir növü kimi "müvazin tını" itirməyə qoymayan məhz həmin qütblərdir, ümid isə həmin yalam qütblərini birləşdirən xətdir, özünütapma modelidir.

S.Budaqlənin srinin vacib komponenti, süjet halqasə yuxulardə, "Ləbkənin qəhrmanə yuxu görür. Mədtin fikri daha qətidir: **"Yatmaq lazımdır, - dedi, - yatmaq lazımdı, vəssalam"** və ya: **"sakitlik, təkərlərin yeknəsəq səsi,**

pəncərədən görünən qaranlıq yuxu gətirirdi ("Zədə").
"Günorta"dakə qocada yuxuludu.

Əlk baxəndan el görün bil r ki, S. Budaqlənin sri çəpaqdə. Ksin, diqq tli baxsanə gör rsiniz ki, muncuq kimi s p l nmi l poetik müqayis l r, uşurlu metodlar h min n sr öz g t rav t verir. Daha bir-iki misal:

"Dənizin üstündə səma yumurta qabığı kimi nazılmışdı, indicə günəş oranı dimdikləyib çıxacaqdı";

"Ağacları elə bil quyuya salmışdın. Nə qədər uzanıb boy atsalar da binaların arasından çıxıb səma ilə göz-gözə qala bilməyəcəklər" v s.

"Çatôdakə hekay l ri, obrazlê Í kild des k, "çatlamağa" qoymayan bir Íey var - o da heyr t duyqusudur. "T p göz", "Qarə qa v ulaq" hekay l rind ulaqən heyr ti, "Günorta"da qocanən "g limli-gedimli dünya"ya heyr ti v s.

Bu heyr t içind insan h r v chl varləşənə ömür m kanən v miqyasənə geni l ndirm y çalə. S. Budaqləda ümid v heyr t çox mühüm psixoloji - antropoloji m na k sb edir.

S.Budaqlənin qocasə da, cavanə da, kılısı d , qadənə da bu dünyada Allahdan n s gözl yir... insan "n s "d n - g l c kd n ba l layan varləqdə. Yazə onlarə bu ümidd n, bu arzudan m hrum etmir. T sadüfi deyil ki, ümidi M. Haydigger "Qabaqlama modusu" adlandıərdə

Yazənin q hr manlarə daim dülünürl r. Dülünül n İey is ancaq ümid v arzular dadə. Onlar dülünm yi sevirl rs , dem li, arzulamaqə sevirl r.

B y m "Firuz qal l sə qı"nın q hr manə nam lum bir qadənla görülü v o görüld n doğan sirli sevinci gözl mirmi?

B y m "Günorta"da qocalar "öz ll ri il basdə dqlarə aqaclarən yaddaləna n f sl rinin h kk olunacaqə günü gözl mirl rmi?.."

V n hay t, qoca fikirl İir ki, "daha bundan sonra ç tin qar yağa" ("L b k "). "Çat"dan sonra Az r baycan n srinin

"gözl m zalənda" oturub Saday Budaqləññ daha uqurlu v
sevincli g lili gözl yirik.

Biz bu g lili qarlıdamağa h mıl hazəq.

NƏRİMAN ƏBDÜLRƏHMANLI: КИШИ МОНОЛОГУНУН НЯФЯСИ

N rıman bđül r hmanlənən Az rbaycan d biyyatəna g lılını h mıl t s vvür etm y çalǎmǎam. T rcüm l r, intervıyül r, m qal l r (onun Borçalə l aırl rı haqqənda istıqanlə v ıstedadlə yazǎarənə n srınd n ayǎmǎam), q zet-jurnallarda ara-səra çap olunan hekay l r onun iri formaya hazǎlaıdǎǎənə göst rırdı. Onun bu cür ehtıyatlə d bi davranǎǎnda h mıl bırsakitlik hökm sürübdür. Gürcü hekay n n sını çox yaxlıē bil n, gürcü v rus dill rınd n göz l t rcüm l rin mü llifi N rıman bđül r hmanlənən ömrüboyu ancaq hekay l r yazacaǎǎē güman edirdim. Bird n-bir povestl r, romanlar dalbadal üstümüz axǎ g ldi. Gördüm ki, gümanənda yanǎmǎam. V m ni bırs q d r lǎlǎtdē Onunla bırs n sild n olan nasırl rin (S.Budaqlē S.Alǎarlē labbas...) q rib , "utancaq" d bi bioqrafiyasēvar. Bütöv bırs d bi zaman k sıyi: t nqidin, d bi prosesin n z r nöqt sind , salnam sind bu nasırl rin yaradǎǎǎǎē görünmür. Bunun s b bl rı balıqa bırs yazǎǎn mövzusu olduǎundan m tl bi uzatmǎǎǎ. slınd , bu n srin ciddi l kild öyr nilm m sı 70-ci ill r d biyyatənda poetik dill rin m nz r sını xeyli mür kk bl ldirir.

N rıman s rl rin o adlarē - balıqlarē seçir ki, oxucularən mütali -qavrama llin yarasən. Ümumiyy tl , bu n slin nümay nd l rinin öz s rl rin balıǎ seçimi yǎǎcamlǎǎē leksik-metaforik çoxm nalǎǎǎē il f rql nırs. Onlar üçün balıǎ M l di kbadən papaǎē deyil ki, hara v nec g ldi qoyasan... Bütün süjet-t hkiy resursu balıǎǎǎē - adən hüquqi b ra tin s rf olunur. Bu nasirin t hkiy dili o q d r s liq li-sahmanlǎǎē ki, b z n buna aǎǎǎē da tutur. Dilin sintaksisinin bil r kd n pozulmasənə arzulayǎrsan. Ancaq N rıman cüml l rin ritm-intonasiya axarənə d yılmır, pozmur. Burada yalançē qǎqǎtē k nar hay-küy, poza intonasiasē yoxdur. H tta m l t

İlfahi nitq fenomenidir. Romanın İlfahi üslubiyatı onu, tutaq, hardasa Pulkinin nəsrindədir. Pulkinin İlfahi nitqin bu cür təhkiyə mexanizminə bəra qazandırdı.

Əvvəlcə İxsin dilində roman ilk baxışdan "Qala siz", "pərkəndə" şəraitdə "sən diləyin" saxlanılmasında miflətin təfərrüatları verilməsi, hətta bəzi obrazların altındakı real İxsin, o cümlədən müəllifin tanınması. Yəni bu romanda təhkiyə texnikası ifadə manerasında sərin qəhrəmanlardır.

Anatomiya tələyin özüdür və ya adlandıran. Deyəsən, qoca Freydlə deyirdi: Kifayət, Qadın - ümumi fərdi adlardır. Ümumi fərdi ad mifoloji təfəkkürün gələcəkdir.

Nərimanın bütün sərləndirici möhürü var. Ömrü-günü, görüb-götürdüyü sujet üçün ilk mənbədir. Bu nəsr ekzistensial təcrübə mənasında onun biografiyasından ayrılmazdır. Nərimanın özünün ekzistensial təyinatı oxşarlıqlarıyla yaxınlıqdadır. Obrazlar, situasiyalar travmalar haqqında ilkin informasiyalardır.

Sujet-təhkiyə iları içində bədən fantazmi Qadın ehtirası arzu olunan qadın bədəninin obrazının fantazmi "gizli". Qadın bədənini "bəla dünyaya keçidi mümkün edən yüksək səviyyəli" qadın "olabilir" (M. Eliade). Bütün qadınlar ləzzət etməyin mümkünlüyü "arandı", qadınla kişi arasında distansiya "öçülür", qadın kosmologiyasını, universiumun bir hissəsi, yaxud mərkəzin çevirilir. Nə bədən hmanlığının sərdilişi optikası funksiyasını yerinə yetirir, bu optika bədənini tam fərdi, yəni bədəninin təsvirini çox yaxından "götürür". Nə bədən hmanlığında Kifayət tələyi üçün nəzərdə tutulmuş qadın qurbanlıq olmaqdan imtina etmir - qadın kişini qəbul etməyə hazırdır. Mətnin sonunda o (qadın obrazı kimi) öz məkanı ilə, öz miqyası ilə məhdudlaşır, kifayətlidir. Kifayət Qadınəyə yəni qaydır. Bu qayda Kifayətin rahatlığıdır, rahatlıq tapmasıdır, xaosun kosmosa keçməsidir.

Qadənla Kılıni birl İdir n laq (m hr m) n f sdir, insan n f sdir. "Məhrəm qadın təmasından nəfəsi tıncıxdı"....; "Bir-iki kərə baxışları rastlaşdı, üçüncü dəfə Qadın dönüb onun gözlərinin içinə baxanda, sözsüz-sovsuz bir-birlərini başa düşdülər" ("Kəpənək"); "Qadın bədəninin qoxusu dalğa-dalğa qalxıb beynini, şüurunu dumanlandırırdı, ürəyinin döyüntüsünü artırırdı, gərilməmiş bədəninin damarları boyu gəzişdi..." ("Kişi qırığı");

"...baştərfədkəki ikiadamlıq çarpayının üstündəki tül örtüklü yastıqların durumundan bilirdi ki, xeyli vaxtdır, məhrəm nəfəslə isinməyib..." Paltar qadən dünyasənə v kılı dünyasənə birl İdir n predmet simvolikasədlə: "...Bir azdan əlində yol sumkası, qoltuğunda qovluq qapıdan çıxanda, səhnəyə yavaşdan:

- Sən allah, bir qat alt paltarı al gətir mənə, - dedi" ("Çıxış" hekayəsi).

Paltar qoxusu, qadən b d ninin qoxusu, dünyanın semiotik kodlarıdlə. Ümumiyy tıl , insanən bel duyğusunun subspecie dili N. bdül r hmanlənən n srind f al iltirak edir.

N rımanm etibar etdiyi bir İley var - yalantə yaddalə slind bu n sr xatəlama poeziyasədlə. M tın "çoxs sliyi", bilgi-informasiya laylarə yalantə yaddal (mü llifin, personajlarən) il laq dardə. "Həmin anlardasa xəstənin içindəki hər şey dönürdü: get-gedə öləziyən yaddaşındakı adamlar, evlər, ağaclar... başısağı durur, yeriyir, danışırldılar..."

"Aydın dünyanı bürümüş aydınlığı, havanın sərinliyi bir göz qırpımında... bağlı yaşantılarını yuyub apardı, fikri-zikri səhər gördüyünün üstünə qayıtdı..." ("Leytan mövsümü").

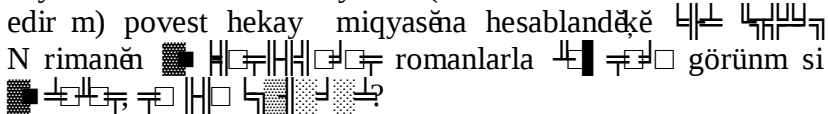
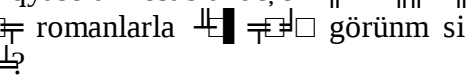
Yalantə yaddalə obrazlarən metaforik realiz imkanlarəna hesablanəddə. "Yelç k n". "Kəşşəzləq", "K p n k", "Dön l-g". "Leytan mövsümü" - metaforanən metamorfozasənə

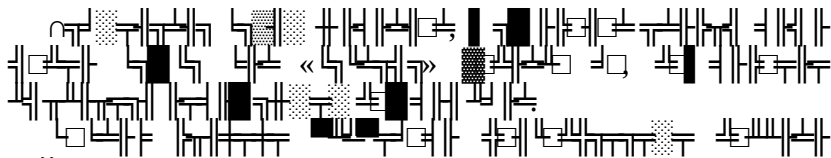
(tavtologiyaya gör üzr ist yir m) görürük. Bu, Az rbaycan n srind n g l n n n dir. N riman n n ni yaxlê m nims yibdir.

g r metafora epik t hkiy y tam keçmirs , epik t crüb nin paylaı masəna, söyl nilm sin s rf olunmursa, dem li, rudiment halənda qalacaqdə. "Uıaq vaxtəgün uzunı havanə qaralmağəne ür k döyüntüsüyn n gözl yirdik. V d yetıl n kimi, çəxə çaylaq daləndan hörülmül evimizin d lm -delıkl rind gec l y n s rç l ri tutardəq. Qorxudan ür kl ri ovcumda partlayan qul cuqazlarə indiy c n yadəndan çəxara bilmir m.

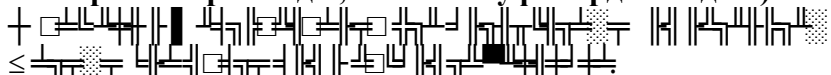
...Və günlərin birində mənim də ürəyim həyatın ovcunda belə partlayacaq". ("Ömürlüyüm"). N rimanən nasirlik istedadən Í rtl ndir n vizual kodla yanalê akustik koddur. S s dünyalarə f rdl ri bir-l İdirir. S s m kanə formalıdêr. **"...avtobusun səsi göyəm kolunu keçməmiş Məsmə arvad bərkdən söylənə-söylənə süpürgəçiliyini etməyə yollanacaq..."**

Naturf ls f baxəndan onun q hr manlarə Yel ünsürün bəklədər. Onlar qarabasmada, yuxuda uçurlar. **"Yerdən qaldırdılarmı, yoxsa özümü havada uçurdu - xəstə bunu araşdırma bilmədi"** ("Dönəlgə"). Bu qəhrəmanlar yel kimi bir yerdə qərar tutmurlar. ("Dönəlgə"), yaxud yeldən əziyyət çəkirlər: **"Səhər qalxıram, canımdakı yel məni dinc oturmağa qoymur"** ("Yelçəkən").

N riman bdül r hmanlê n sri etnik t crüb nin milli t hkiy d realiz imkanlarəne öyr nilm si baxənmədan d y rlıdır. Klassik t hkiy nin (burada 60-cə ill ri d daxil edir m) povest hekay miqyasəna hesablandəqə N rimanən romanlarla görünm si

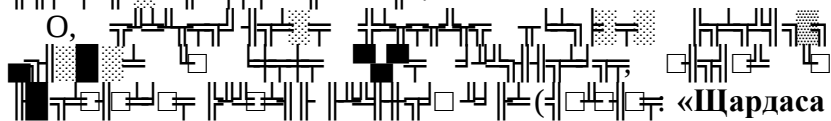

(«Йупйумру хялвятхананын ичи зил гаранлыг иди, йалныз тавандан гоз бойда ишыг золабы дцшцрц... Ичяри бомбош иди... Юнъя гапгара дивары, сонра ону эюрдцм, бякя дя эюзцмя эюрцндц. Биз бир мцддят бир-биримизя бахдыг. Мян йаваш-йаваш онун сифятини эюрмаяя башладым. Нурани гоъайды, сачлары аьармышды, йягин суфилярдян иди».)

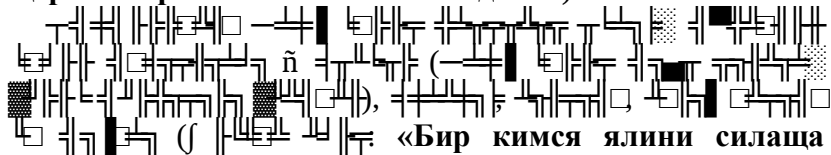

~ Hüseyinb yli

«f T ≠ T»

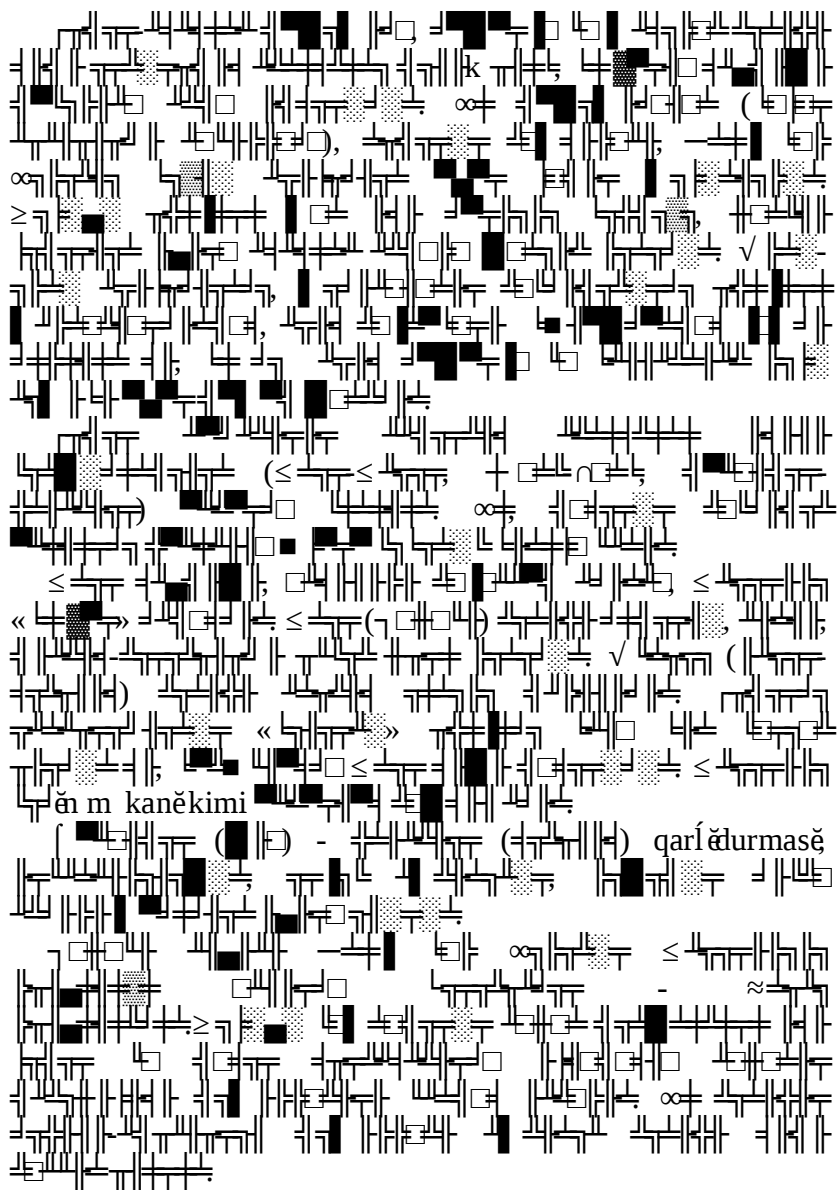

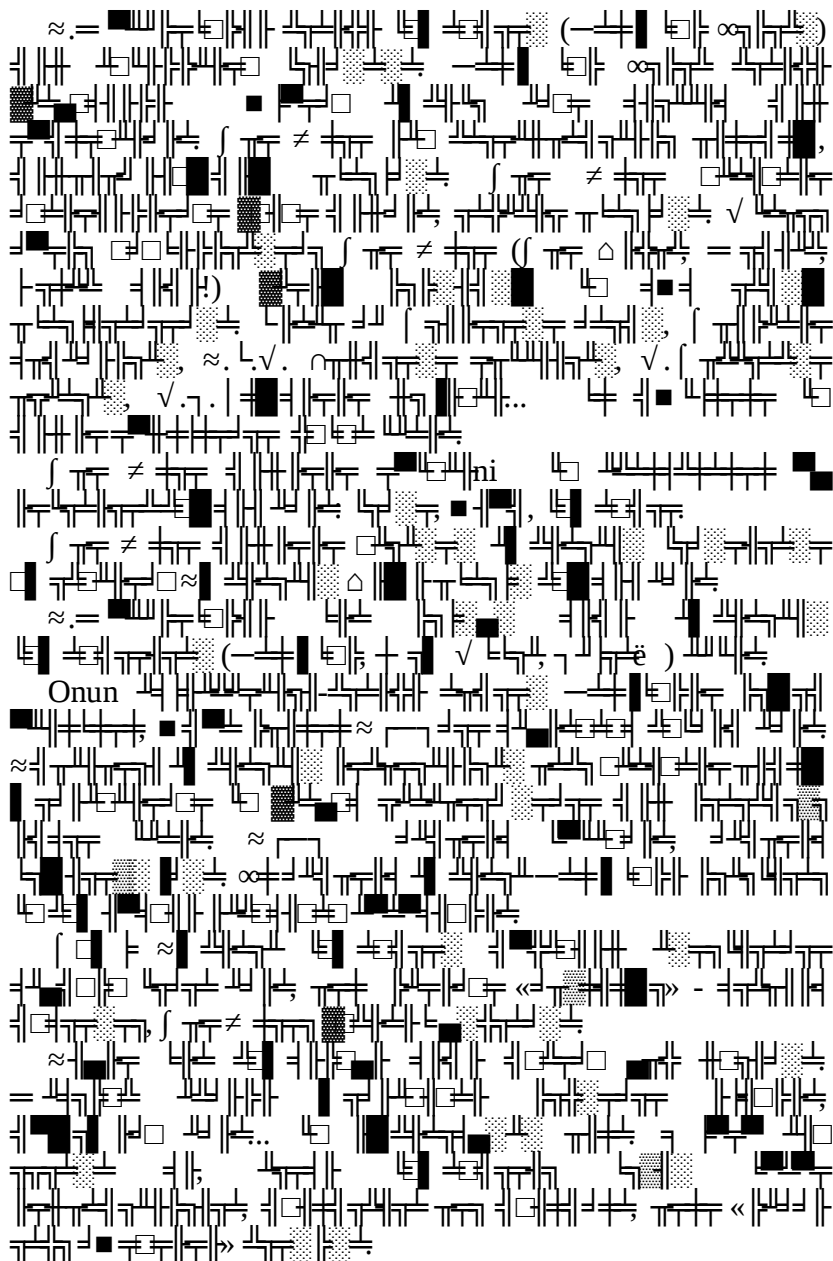
О, «Щардаса ат кишняди. Оруъ бйя щяр шейи анламышды. Бура щерсог Лерманын маликанясийди...»)

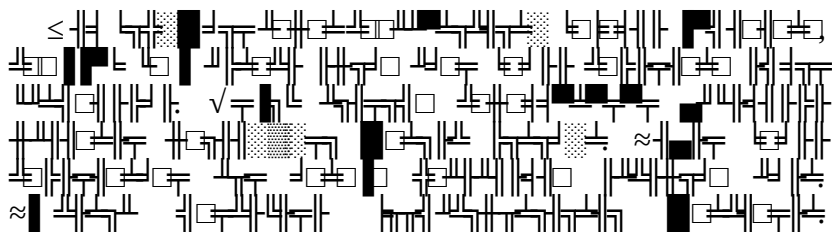

«Бир кимся ялини силаща атмаъа маъал тапмамыш Оруъ бйя атдан сычрады, эюйдъяя бябирин боъазындан йапышды, ону йеря чырпды вя боъмаъа башлады. Бу бир нечя дягигя давам еляди. Сонра айаъа галхды, бябирин ьясядини эютцрцб краличанын айаглары алтына атды...»)

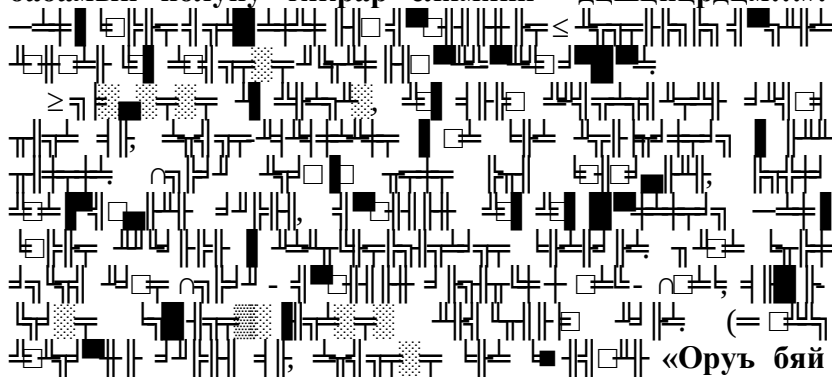

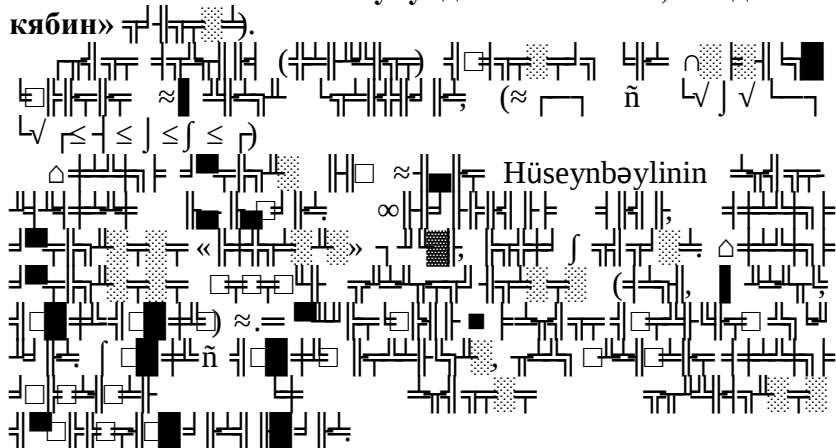
(«Амма бунун Оруъ баян щеч бир дяхли йохуйду. О, мадйаны чылпаг минмийи чохдан юйрянмишди». «Краличанын диш йери гярбли ханымларын асийалы кишилярин чийниндя мюшрцйди», «Ештирасы юдянилмийян гадын аь пиянэляря охшайыр, сифятиндя мутиликля гязяб якиз мяскян салыр». «Кишиляр ат чапмаьы чох сефир, цлйа шязрятляри - Оруъ баян краличанын истядийи суала долайысы иля ьаваб верди».)

«Бялкя дя мян Оруъ баян нявясийам... Эюстярйчйлярымин щамысы Оруъ баян нявясй олмаьымы сцбут едир». ≥: «...мян дя щярдян Оруъ бабамын йолуну тькрар елямийи дцщнцрцм...».

Байатын вя мяним хач суйундан кечмйим, Гайде иля
кябин»

YAŞARIN YUXULARI VƏ HEKAYƏLƏRİ

Yaşar 7 yazmaq xlaqəna malik yazəçəarənəzdandə

Düünür m ki, Moris Blanınonun óKafka v yaradəcəəq t l batō adlě essesi 4 onun hekay l rin 7 mahiyy tini anlamaq üçün epiqraf seçil bil r: óO öz ölümünün hesabəna yałaməka borcludur v ümidsizlik i ind v ümidsizlikd n qurtulmaq namin ñ gecikm d n hökmün verilm si namin düçar olmağəna yegan xilas yolu kimi baxmalədəô. Bu epiqraf Yaşarən personajlarənən ontoloji t crüb sini anlamaq üçündür.

≥ 7 7 7 hekay l r 7 (óTabutô, óD fnô) tanatoloji baállanğə «hakimi ñ mütl qdır». Ölüm burada adi ■ 7 7 hadis 7 7 dir, insanlarən davranəññ mü yy nl Ídir n aktdə. Tanatoloji baállanğə bütün obrazlarə v motivl ri bir m craya yəğə, t hkiy nin ümumi tonalləğəñ s-s-r ng palitrasəñ t min edir.

«Bu dünya»nən r ng simbolikasə- qara r ngdir: qara köp k, qara gec , qara kağə, qaranləq... Bu m kanda qaraltədar, qara kölg l r dolalə: **“Salman kişi bir də o qara qaraltıya baxdı. Qara köpək tərpnənmirdi”**; **“Qulam kişi bu dəfə başını qaldıranda tavandakı o qaraltını görmədi, bir sonsuz qaranlıq gördü”**.

Oqul ■ 7 ata evin (m kanəna) gec g lir, gec yk n, yaxud s h r açəanda da evi t rk edirl r. Ruhlar kimi. S h r açəmamə Í h r qayədəlar, riyib yoxa çəəlar. Oqul sanki fiziki varləq yox, substansial varləqdə. Ata il oqul arasənda yalnəz ruhi ünsiyy t, göz görünm z energetik t mas mümkündür.

“Surxay bu gecə çıxıb gedəcəkdı”; óGec nin bu vaxtə darvazanədəy n özg kim olardəaxə? Oqlu Nüs r tiydiô.

Hekay l rin s s semiotikasə da maraqlədə. S sl r divarən o üzünd n, qapəñ, darvazanən daləndan - óo dünyadanô g lir: **“Darvaza döyülürdü. Yaqub kişi hiss elədi ki, darvazanı döyən hər kimdisə bu dəqiqə sakitə dayanıb”**; **“Üç ay**

bundan qabaq bir axşam çağı zəng səsinə qapını açıb atamla tapışdım”; **“Bir gecə İsmayıl yuxuya gedəndə qəflətən divarın o tərəfindən qulağına səs gəlmişdi”.**

Yalərən k nd dünyasə slind yuxular dünyasəđ, ruhlar dünyasəđ. (**“Kəndin bütün işıqları keçmişdi. Hamı şirin yuxudaydı Təkcə itlər yatmamışdı, elə hey hürüşürdü”**). Personajlarən h r birinin konkret adə il i-gücü, qayqışə olsa da, t svir olunan xronotop gec , Í r vaxtəna v personajlarən arasəndakə münasib t l r irrasional bal lankəca malikdir. Yalərən bütün personajlarənən yalamə yuxu il baqləđ. Yuxuya getm k, yuxu görm k onlarən ontoloji mahiyy tidir (**“Bəlkə də Yaqubu qara basırdı, bəlkə hələ də yuxudaydı”; “O gecə Səlbi qarı düz səhərəcən yuxuda sayıqlamışdı”**; Onlar liminal varləqlardə, n ordandəlar, n burdan ñ **“yazıq arvad nə yatan kimi yatır, nə duran kimi durur. Doxdura aparmışdım, baxıb dedi, ürəyidi”**. **“Salman kişi iki həftəydi yata bilmirdi”**; **“Yuxu-oyaq” qarşıdurması “ölü-diri” qarşıdurmasını ehtiva edir. Mifoloji düşüncə üçün yuxu ölümün metaforasıdır (“Kitabı-Dədə Qorqud”da yuxu kiçik ölümdür”).**

Atalarən dünyasə il oqullarə baqlayan yuxulardə. Ulaqləxən qeyb olmuł dünyasəđ. Yalərən epik söyl m l rind kilil r g nc qadənlarən ulaqlar analarənən n f sini, trini, iyisini xatəlayəlar. kyi-qoxu, tir óo dünyaônə lam tidir: **“Bir vaxtlar Nüsrət də anasının saçlarını beləcə iyləyə-iyləyə yatardı”; “Anamın ilini təzəcə vermişdim. Yazığın nəfəsi hələ də evin havasındaıdır”.**

Kilil rin m kanəda qadənlər sanki mövcud deyil. Onlar ya x st olurlar - bu da onlarən fiziki varləxənə heç endirir, ya ölürl r. Bir sözl , qadənlər ■ □|| ■□ kilil m kanədan periferiyaya, yaxud heçliy , ölüm gönd rilir (**“Arvadı öləndən bəri Əmrah yaman sınıxmışdı. Hər dəfə o arvad yuxusuna girəndə diksinib oyanardı, bütün gecəni halı özündə olmazdı...”**).

Yalılar bir nasir kimi d y rli c h ti ondadər ki, etnoqrafik situasiyaya, k nd h yatən bir detaləna, replikaya simvol statusu, mifoloji m na ver bilir. (óOqulô hekay sind quzular - **“Deyəsən, bu quzuları yetim qoymusan?”** óCanavarô da canavarən t qibi v s.)

Yalılar üçün yalnəz atalarən m kanə (dünyasə) mövcuddur. Yalılar üçün ölüm - olum, yuxu - oyaqləq arasənda vurnuxan, rahatləq tapmayan, yuxusu qaçmə, qocalmə atalarən tale süjeti maraqləđ.

Atalarən m kanənda ölüm v yuxu bir-birini tamamlayər. Yen M.Blanıoya (ó d biyyat m kanə ssesi) müraci t ed k: ó...ölüm hakim olanda ömür baılayərô. Çünki d biyyat m kanən bütün lam tı ri inkar qanunu il qeyd olunub. Ancaq bu inkarən arxasənda daha mühüm fakt gizl nir: bu dild h r İley v h r bir inkar t sdiq dönür v t sdiql nir. g r bel dirs , onda ölüm d biyyat imkanənda inkar olunurô.

∞|||□ Yalılar ölüm d n v yuxudan yazmaqla atanən diriliyin ümid b sl yir? B lk yazəçə hekay l ri v yuxularə ona gör danəđ ki, atanən diriliyin özünü d inandərsən?

EYVAZ ƏLLƏZOĞLUNUN SON YUXUSU

Onun birc kitabənə oxumuşdum. S h f etmir ms , óÖlü yayô adlanə də Bu hekay l rd itirdiyi, ancaq bu itki il barə maq ist m y n adamən c hdl rini, yadda l zablarənə görmüşdüm.

Sonra özünü yaxəndan tanə dən. Bir-iki ót ri d bi söhb t l rimiz d oldu, kimd ns , n d ns giley-güzar da etdik. Bu m qamlar, faktlar xatir süjeti üçün kifay t el mir. Onun q fil ölümü (ölüm n vaxt q fil olmur ki!) m ni Eyvazən ovqatə il yenid n ba l-ba l a qoydu, haqqənda balaca yazə yazmaq ist dim. Oqlu Ayxandan xahil el dim ki, sonuncu romanənə (romandan bir parçanə óUlduzô jurnalənda oxumuşdum) m n g tirsin. N d ns axtardə dən ovqatən n Eyvazən h nirin - s rd olmasəna çox inanə dən...

ó Odunçu geri qayə də ó Eyvazən sevdalə lirin l hc sinin son n km sidir. O sanki ómrü boyu danə d yalətdə d sevdiiy nitqi kaqəza köçürm yin, yazə ya g tirm yin ç tinliyini v faci sini anlamə dē Bunun üçün yadda l nē açə q saxlayə b s xav t l ortaya tökmüşdü.

Yadda l v l hc onun t hkiy azadlə dənə, s mimiyy tin l rait yaradə dē O, bunu yaxil ə anlamə dē..

Roman srl r boyu yad etnos (gürcü), yad inanc (xristian) içind yalayan Muqanlē adlē bir elin mifoloji zamanən b r pasəndan ibar tdir. Mifoloji zamanən b r pasē is ancaq yuxularə danə maqla - yozmaqla v xatir l ri danə maqla mümkündür. cdadlarən zamanə yuxu zamanə dē. Roman óo dünyaô- óbu dünyaô arasənda tütüy n óo dünya ó haqqənda dülünm y ba l lamə insanlar haqqəndadē, onlarən günahlarə v tövb l ri haqqəndadē.

Eyvaz ll zoqlu insanən sirli v gizli al mini, anlalə maz davranə nē verm k üçün yuxu fenomenin müraci t edir. Romanda yuxu fenomenoloji hadis dir. slin , romanən bütün sujet yükünü óyuxu m tniô ç kir. óYuxu m tniô sujet x t l rini

müyyəlirdir, sınıflı mahiyyətini formalıdır. Hadisələr Dəqqan (Cahangir) tanatoloji (ölüm) yuxusundan başlayır. Tanoloji yuxu onda daxili ikilim yaradır, onu ilüziyalar, illənlər dünyasında, günah-tövbe, yalan-dövr, uydurma-gerçəklik qarşıdurmaları arasında yalamaq məcburidir.

Daxili ikilim Səddin də narahatlıq gətirir. K.Q.Yunqun anlam-mənası sistemində ixtisariyətini ikilim sındırmaq üçün insanın günahı batması ilə tələməsi kimi izah olunur (Юнг К.Г.Значение, функции и анализ снов. Тайна сна.Харков, 1995,с.92).

Dəqqə sanki iki dünyanın sərhəddində, nərddə, nərddə. Hədd ki oğlundan danıdığa yer, birdən özünü səddin tutub: o səddin, bəyirli Ləllin qavranı Ləhlərdən gəlirdi də?!

Romanda öbə dünya o o dünyanın çevrilmiş güzgü forması kimi çəkilir. Haqqın divanı ilə Qardabandakı məhkəmə müqayisə edilir. **“Ağzında haqqın divanı deyirsən, ağlın Qardabandakı suda-zada getməsin, orda gənə çulunu bir təhər çıxarmaq olar, amma burda zakon güclüdü, tanışlıq, sudu-zadı görmək, üstünə adəm-zad salmaq keçmir. Hələ sən o biri günahlardan xəbər ver, statyanı bir-bir deyim”.**

Dəqqə ilə Səddinin yuxu ilə bəli söhbətli metafizik dialoqlara çevrilir. Səddin onun yuxusunu yozur (Dəqqə: **“...güllə qavranı keçib bəri gələni atıya dəyir, su al qana dönür, diksinib ayılıram”.** Səddin: **“Güllə sədi, nəşə eşidəcəksən, su da aydınlıqdı, qan da qovuşmaqdı”.**)

Dəqqə yuxusunu Səddin danıandan sonra ölü-dirli, o dünya-öbə dünya, günah-savab söhbətli başlayır. O dünya-öbənin xofu Səddini öbə dünyada etdiklərini xətləmə məcbur edir.

Yuxu S dr ddin üçün dözülm z h qıq t çevrilir, onu tövb -etiraf m qaməna g tirib çəxardə. Yuxu il gerç klik arasənda s rh d pozulur. Dəqqañ yuxuda gördüyü insanlar onun gözün görünm y , beynin girm y ballayə (**“yadına ona aid olmayan şeylər girdi. O hara, Daşdı, Yolçu, Yaradanqulu hara?”**).

Onlarēn dünyasənda Eros v Tanatos qoladə, iç-iç dir. S dr ddin qarqədalə tarlasənda ilk intim-erotik t crüb si il Dəqqañ yuxusunda tanatoloji obrazlar (**“Gözüm allananda da yuxuma Löllə Qasım, qaravulçu Rəfi girir, görürəm yarğanın qarşında daşın dalına sinib atışırlar...”**) kimi.

...Eyvaz ll zoqlu yuxularə il bacarmadə Muqanlənə l hc sini Bakəda yuxu kimi yalamalə oldu. d bi dilin (xüsüs n n srin) normativl İmił sintaksisi onun l hc ovqatənə amansəzcasəna t ht lüüruna səəddərdə L hc yalnəz bu istedadl v d y rli yazəçənə obrazə deyildi, h m d etnik m kanə (topoqrafiyanə) mifoloji obrazənə qoruma instikti v b rpa imkanəidi.

K nd tarixini yuxular vasit si il yenid n yaıadəYuxu onun epik yaddalənə aktualladəan amil çevrildi. O, q hr manla-rənə yuxularənədanəa-danəa Muqanlənə keçmiłini, bu günün içini akrədan ayrəayrəhadis l ri, insanlarəson d f xatəladəv yuxular s lt n tin köçdü...

min m ki, romandakəobrazlara-ruhlara qovuldu...

*Başımız ərşə dəysin,
Dağ olun aatamanam.
Həmişə gözü-könlü
Tox olun atamanam.*

*...Mənim sözüm haqq yolunda şəhiddi
Ad çəkmirəm, az yerində burcu gəl.*

yaxud:

***...Baş yorduş ki, başımızı düzəldən,
Demədik ki, dirsək göstər, dirçü gəl!***

M.qlqar t cnisl ri□ d jestl ri görümlü edir, jestl ri qafiy -cinas müst visin çəxardə:

*Dil tökdün Məmmədə - ay belə... Filan
Göydə Günəş belə, Ay belə, Filan...
Məni tən yanıltдын ay belə Filan
Sənə neyləmişdim ay belə, belə!!!*

M mm dd ilk baxđdan ist nil n sözün-adən qafiy , cinas potensialəne alliterasiya, assosiativ m na imkanlarəne tanənasə da danəmazdər. Fikrimizin t sdiqi üçün bir- iki misal g tir k: “Ağamalı qardaşım, Ağlamalı qardaşım”, “Acaloğlan, acal gəlir də gəlsin...”, yaxud Murad Köhn qalaya xitab n yazdęę İeird :

*Qədim qalannardı köhnə qalalar,
Təzə nə qalacaq bizdən, ay Murad?*

M mm d qlqarən İeirl rind b y ndiyim bir c h t- t zad- lardan saxta f ls f çilik üçün istifadə etm m sidir. Onda t zad İeirin t bii struktur elementi, óf ls f dalıō kimi çęđ edir:

*Köhnə dostdu-
Təzə kədər...
Ömür nədi?
Qəza-qədər..*

yaxud:

*...Hamı məndən ağıllı-
Gəzirəm dəli kimi.*

M m m d k l q a r ə n m k a n d u y ƣ u s u f r ƣ l i d ı ı y n i m k a n v a r l ƣ y o x l u ƣ a r a s ə n d a d ƣ . B i l m i r m , b u , t h t İ l ı u r u n d i ƣ t s i d i r , y o x s a y a l ƣ m f l s f s i n d n g l n q n a t d i r ? O n d a m k a n o b y e k t l r i   l   m (t a n a t o s) i l   r l i d i r . m   c d r s i   l   i r i n d o ƣ u l d u ƣ u y e r d e y i l , h m d

*Qucağında qəbir yerim gözləyir,
Qəbirləri qucağında bir eldi.*

Onun m kan instinkti istiqam t (yön, sarə t r f) meyillidir.
 önü yurda, daqlara, Tanrəya t r fdır.

*Yönü vətən sarı, qərib bir qoca
Bayatı çağırır: eləmi dağlar?*

v ya

*Hər anım sənə sarıdı
Bir yanıf sənə sarıdı
Ta yönüm sənə sarıdı
Ta vaxtım sola hərlənir*

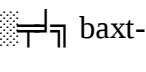
Sözün qafiyəyə meyli etməsi həmişəlik kar-
t crübüdə, həmişəlik içindəki genetik səs stixiyasından gəlir. Bu
həmişəlik Azərbaycan lərinin (qoşmanın, gəraylının, bayatının...) həmişəlik
hüsnüridir.

M m m d k qarda qafiy özbal'nalaxə yoxdur. Çaxdal
 İerimizd bir neç bel İair var ki, n n vi qafiy d öz
 azadlaxnə rahatlıqla hiss edir. İeir m kanəda qafiy
 p rak nd liyin v ifratçdaxəna rast g lm zs n.

*Sizdən ayrılalı kiməm, gör nəyəm....
Bir parça ürəkdə min ölüm oldu
Ağlama, ay bulud, mən də kövrəyəm,
Mən ölüm ağlama, “mənölüm” oldu*

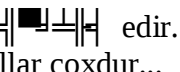
İlirinin yaşıma tərzi nə qədər monoloq tipli olsa da, həmişə
dialoqa ehtiyac duyur. Onun ünsiyyət çevrəsi bir qolmanan, bir
gəraylənən çata biləcəkdir,

Məmməd kəqar təbiət nəqəpələdam təsiri bağdaşdılsa da, sözü
özünə yönəlməyib, yenə elmi dildə desək, avtokommunikativ
deyil. Fərqi yoxdur: ölüdür, diridir, qadındır, kiçikdir, kənddir,
dağdır, Tanrıdır-hamşə onun müraciət obyektidir, onun
həmsöhbətidir, dilbiləni, söz anlayanıdır.

Məmməd kəqar suallar iliridir. O, sadəcə suallar baxt-
yıqvala bəkləbilir

İlirinin içində, beytlərin sonunda səslənən, verilən suallar
yalnız o vqatın adı deyil, həmişə dünya ilə ünsiyyət qurmaq
usuludur.

*Kədərin yağılı, yavanı varmı,
Sevginin qocası, cavanı varmı,
Bir dünya sual var - cavabı varmı,
Yaradan böyükdür, yaşadan böyük.*

Məhz cavablar yox, suallar iliri arif və edir.
Məmməd kəqarın verəcəyi suallar çoxdur...

BARAT VÜSALYN ЙЦКСЯКЛИК СЕВДАСЫ

*Siz elə qalxansız, kökünüz üstə,
Biz rahat uyuyar, rahat, qardaşım.*

H.Arif

Barat Vüsal d biyyatənəzda öz yolunu tapmı, ustad
İ ill sini dadmı, ustad q d r i v öz yerini bil n İ airdir.

Barat Vüsal poeziyasənə maraqlə lam ti - t biiliyi v İ air
çəklənlə. Poetik nitqi s rb s İ air v bu s rb stlik öz gücünü
danə q dilinin informasiyasəndan alə.

*...Gözə qədər hamı görür,
Gözünənən anrı görürəm!*

H r s trin axənda İ airin intonasiya obrazə durur. M s
intonasiya obrazəonun özünü v sözünü insanlara çatdə.

Barat ünsiyy t meyilli İ airdir. İ air dünya il müxt lif
vasit l rl öz laq v münasib tini qurur, ünsiyy t girir.
B.Vüsal üçün n ön mli ünsiyy t vasit si defis sözüdür. Ulu
cdadlara, köhn kilil r , müasirl rin sözl üz tutur, xitab
edir.

*Gözlərin bəlanı gördü, böyüyür
Arazdı, qovrulur, Kürdü döyülür,
Torpağın kiçilir, dərdin böyüyür,
Inan, ay papağı böyüyən kişi,
Aman, ay papağı böyüyən kişi.*

İ airin m h bb t obyekt- dünyalarca sevdiyi göz l, müdrik
xalqə Xalq onun yaradəçənda ünsiyy tin ülviliyi kimi çə
edir. Poeziyadakə müq dd slik hissi onun xalqla ünsiyy tind n
ir li g lir. İ airin sözün h mıl inanəsan.

Barat Vüsal bir İair kimi ot İbeh ilķēñē aldada bilm mīl, sif tlrin, t yinlrin saxta odoķmalēķē onun enerjili, emosional nitqind yuva sala bilm mīldir. Onun İeirl rinin oēhtiyat hiss l riō ancaq dilimizin n s daq tli, n yaıamlē nitq hiss sind n - tell rd n ibar tdir. Bunun üçün İairin ist nil n s rini n z rd n keçirm k kifay tdir. El gōtür k bu ikic s tri:

***Bəsdi deyib aēladım, yoxdu bir kəsım deyə,
Qoymaram borclu qalıb ruhum tələssin gōyə.***

Barat Vüsalē İeirl rind xitablarē, çaķēđlarē effektiv adlarē, h r k tin t krarlanmasēdadē. Epiforalar v anaforalar İeirin sintaktik düz nin d t sir edir. Baratda üç m t krarlar sözün emosional magiyasēñēgücl ndirir.

***Biri çiçəyinə tüpürüb yeyir,
Biri diri-diri oturub yeyir.
Biri qəbir qazır, qəbrini yeyir,
Boğazdan keçməyən tikəsən, şair!
Azarın yoxdumu, çəkəsən, şair?!***

Barat Vüsalē emosiya fls flsı xalq q hr manēñē yazēçēñē İairi, qadēñēbir etnik d y rd -kılilikd birl İdirir.

***İsrafil aēadır bu gələn, allah,
Dünya xali deyil, gördümü, qardaş,
İsmayıl Şıxlının sevincinə bax,
İsmayıl Şıxlının gözlərinə yaş...***

Baratē poetik intonasiasēnda qalēn saıtl rin üstün mövqeyi sentimental psevdogiley-güzara imkan vermir. Qalēn saıtlı sözl rin düzümü v s sl nm si İairin emosional obrazēñē da biz t s vvür etdirir. M s l n:

*Torpağına, havasına vurulub,
Torpağıyla, havasıyla bir olub
Bir kasıbın komasına burulub
Öz köksünü ötürməyə gəlmişəm.*

Baratən ilind yüks kliy , óyuxarəyā çəxma, ata minm ehtirasə var. At beli, dağ balē onu ç k n obrazlardə. Ata minm k göyl laq saxlamaq vasit si v imkanədə. Böyük S m d Vurğunun ömrünü, Íairlik Íöhr tini köhl n ata minm k kimi t s vvür edir. **“Səməd Vurğun Qazaxda qalxmışdı Köhlən Ata! Səməd Vurğun dünyanı Qazaxda mindiyi Köhlənin belində gəzir!”**

R hm tli bacşē óata min n qəzô obrazənda onun yadənda qaləddə.

Barat Vüsāl yałanədan ömrün l yaq tini, qiym tini kililikd görür.

Kililik az rbaycanlē kübarlēđđđ, onun varlēđđēÍ rtl ndir n amildir.

Yaradēđđđ bir q d r mühafiz kar t sir baqēlayan Barat Vüsāl mill t , ölk y insana olan münasib tl rin kililik sasənda qurulmasēē ist yir. Çünki xalqəñēz öz tarixind el ruh hazēlayē ki, onun n sioll rd n-n sill r ötürübl r, yaładēblar. Buna xalq ruhu da deyilir. Kililik h min ruhun qutsal qatēđ:

*Azadlıq itdikcə, Vətən də itir,
Kölə kişilərin qəbri daşlanır.
Vətənin sərhəddi oğuldan ötrü
Kişi meyidinin üstən başlayır.*

Barat Vüsalə h min müq dd s ruhun - kılilik ruhunun
m n vi - idrak sferaməzdan t dric n yoxa çəxmasə azlamasə
d rind n k d rl ndirir. T ssüfl nir ki:

Zirv kılilikl r bir-bir verildi...

óZirv kılilikl rô dey nd Íair ırafıl ağanə Qaçaq K r mi,
X lil Rzanə S m d Vurğunı, ısmayđ Ləxlənə v balqa ünlü
kılil ri n z rd tutur:

*Asta tərpanişi, usta yerişi,
Düşməne nifrəti, dostə gülüşü,
Başında özü də bir-iki kişi,
Görsəniz, siz Allah, bir cəngi şalın,
İsmayıl Şıxlını mən hardan alım?!*

Barat Vüsaldə óyurdô anlayđē ókiliô anlayđəndan ayrē
t s vvür olunmur. Yurdu kılil r salē. Yurd q drini kılil r
bil r. Íair köhn kılil rl yurd yerinin xiff tini ç kir:

Köhnə yurd yerində köhnə bir kişi...

Bu m nada (ód li Kürôd n, óQarlē alǣñnôdan sonra) kılilik
d y rinin g nc n slin canəna, qanəna, İúuruna óp rçiml nm sió
üçün d biyyatənəzən üz rin xeyli m sulıyy t dülır. Hamənən
bildiyi bir fikri t krar edirik: d biyyatən siql ti onun qaldərdəğē
milli-m n vi d y rl ri ks etdirm k bacarəğē v c hdi il
ölçülür.

N yaxlıēki, ósəqləğ dalarənô at oynatdəğē meydan suladəğē
bir vaxtda kılil rd n v kılilikd n yazan var.

SABİR SARVAN: DƏRDİN QAFİYƏSİ

Sabir Sarvan taleyi $\mathbb{H} \square$ qolmaya, g rayləya səñəb, d rdini daqlara, Yurd yerin , Tanrəya danəñə. Onun k d ri Saz havalarəndakə kisi k d ridir. Léirl rin psixoloji energetikasə il Y hya b y Dilq mi xatəladə.

Sabir Sarvan t r k m - elat sözünü (qafiy sini) Ġirvan Ġik st sin qatəddə. Onun s rb st v znind □ bir «heca damarə», qafiy m ntiqivar. Klassik qoĠmanən havasə bir ovqat f ls f si on □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ «heca tri» g tirir. n n vi qafiy yaddalə Ġeirin bütövlüyünü q tiyy n pozmur n bu, artəq s n tkarləq göst rici sidir.

Jam min m: Sabir Sarvanın İeir intonasiasə, İik st ovqatə onun tale layih sini mü yy nl İdirir, «yəval m tn»ini yaradər. ≤ ç yaİantəarən akər izl ri, ana itkisinin akršə yurd evinin soyuqluğu aydən sezilir.

Türk İleirinin tarixi ölümün münasib olduğu tarixidir. Dördü Qorqud «gəlimli-gedimli dünya, axır-sonucu ölümlü dünya» söyləyir. Yunus məhrəmi ölümlü dost olur. Mövlana cənazənin göründüyü anda «el fəraq, el veda deyən» deyən dostları ilə tənbəh edərək vətən dostları ilə bu ölümün sevinməsinə istəyir, çünki bu bir ölüm deyil, bir vüsaldə, ölümün yenidən doğmaqdır. Hər dördü Sabir Sarvanda da bu ümid bəzi qaldır.

*Gedib yaxasız köynəkdə,
Gəlirəm təzə bələkdə...*

Ölüm duyğusu onun poeziyasında yegan gerç k
emosiyadə. D rd ömrün bütün anlarənə yaləm-yalantə
xatir l rini bir gözqəpənəndə yada salmaqdə. D rd onun
yaddal ınə son imkanadə.

*Keçib ocaqları, köç edib binəm
Sahildə qayada dərd döyən sinəm.
Çarəsi tapılmaz xəstələrdənəm,
Dərd verən dərmanın düşünməzin ola?*

Sabir Sarvanın İlərləri itkilərin poetik salnaməsidir. İlərlər itirilmiş günlərin acəsinə, lədnin çəxməsi imkanlarına, ömür məkanından bir-bir qeyb olan, yoxa çıxan insanların xatirəsinə ünvanlanır:

*Xatirimdə küləklərin qolları üstdə
Od vurduğum o küləşlik hələ də yanır.
Xatirimdə qarmonçu var, toyda, nişanda
Qarmonunun dilləriylə görür dünyanı.*

(«Külək» və «küləlik» sözlərinin bir bəytdə səs qonulduğu necə də xoşdur!).

Sabir Sarvan ona görə İlər yazmış ki, öncə söz olub və dünyada söz var. O artıq çoxdan anlayıb ki, lədrin lədrki və mənasızcaq sözlər, dil deməklə mümkündür.

*Bəxtini sələ verən,
Dərdini yola verən,
Bir ömrü yelə verən
Sənin oğlundur, ana.*

Lədrin lədrki onun ömrünü çat-çat eyləyib, ləşənlayıb. «Könlün yatmayan» taleyin ləşənlərə və bu dünyanın çatlarına ləir ürəyini para eyləyib.

Sabir Sarvan bir ləir kimi gücü ondadır ki, öz ömrünün aqə-qarasəni dənə-tamənə sözlə verə bilər. Öz ömrünü zərər bilir, ona görə də «yəqval mətnini» yazə bilər.

*Elə bununçun göz görə-görə,
Məni qəm çəkir, məni dərd udur.
Çıx qaranlıqdan, kimsən, ey adam,
Gəl öz ömrünə özün yiyə dur.*

Onun bütün yazışnda-pozusunda ömür fəlsəfinin qara möhürü var. Sabir Sarvan yurd yerinin havasə ilə bəslənmişdir. Yurd yeri xatirənin həlal kədrindədir. Ev son qayəyə yetişir. Yurda yenidən qayəmaq mifoloji mənada ölüm qayəyə rəfiqə kimi dülünülür bilir:

*Həvəs çəkdi, yaş qorxutdu, yol yordu
Bir daş üstədən ötən günə qayıtdım.*

«Qayəmaq» feili, dönüş mifologiyası Sabir Sarvanın dilində tez-tez geyirir.

Onun zaman duyğusu da itkilərdən başlayır. Yadda itkilərin zamanı ilə yüklənib ki, adı uluqluq xatirəsinə itki ilə bəklənir: **«Qonşumuz Xancanın, çırtqoz Xancanın / Aladanasını itirən zaman».**

Həyatın o detallarına xətlənir ki, fəsilin ifadəsidir, zamanın «korroziyasına» müraciət qala bilər, adı yadda saxlanma müddətində, kəpənək qanadəkimi tez pozulur.

*O illərdə gördüyüm göy, baxdığım işıq
Hərdən-hərdən gözlərimdən boylanır hələ.*

Yaxud

*Sevgi deyilən şey, sirr deyilən şey
O qızın üzütək qalıb yadımda.*

Sabir Sarvanın yaddaşımda iki taleyin - insan taleyi və İlahi taleyinin möhürü var. Hər iki tale bir-birinə el qardaşıdır ki, sərhəddi dini ayırmaq çətindir.

*Dolan gözlərimin kirpiyi səslə,
Qalan sözlərimin oxu paslı.
Bəlkə buna görə, duruşu yaslı,
Bənövşə sevgili gülümdü mənim.*

İçində qayəmə mümkünsüzlüyü qorxusu ona rahatlıq vermir («İtik nəyim varsa, durubqəsdinə»), bütün gileyləri də bu üzündəndir:

*Nə mən bir də qayıdaram ipəkgünlərə,
Nə də məni bu həsrətdən qurtarar ürək.*

Onun İlahi səfərlərinin səhərləri ölüm dülünücləri böyük türk İlahi Hamitin arvadı Fatmə yaxud kəmin uluqları Piyaləni, Nijadə itirdikdən sonra sürətli ölüm üzərində dülünüclərin xətlədi.

Sabir Sarvan ölüm sevdasına itki aqırışını dilə gətirir. Yurda qayədə bilməyən, atası ilə oğlunun qəbri yanına olan adamın aqırışına ancaq İlahi çəkə bilər. (İbrahim peyğəmbər (s.) sevimli oğlu İsmayilə bəcağa çəkəndə onun zabənə aqırışını kimin zabənə aqırışına müqayisə etmək olar?!)

*...Hər novruz bayramı anamın ruhu
Tüstüsüz ocağın daşını ağlar.*

Bu qədr aqırışları İlahi rəziyyəti necə xələfətə ola bilər? «Aqırışları İlahi var nə Ananın rekviyemidir.

*Gerdi bir gün
Getdi gecənin bir yarısı.
Hündür çəpərimizdə
Həyatimizin səliqə-sahmanında,
Qızıl inəyimizin yelinində qaldı.
Əllərinin ağrısı.*

Onun sevgi İeirl rind qayqəşə, sev n bir könlün elq havasə
deyil, ölüm sevdasənən qara kül yi sir.

*Elə qönçəsində ölən sevgimin
Könlümdə xatirə mirası qalıb.*

Bütün bunlardan sonra, gör s n, d rdini-s rini, «güv yemil
ömrünü» qafiy y çevir nd Sabir Sarvanən çiyinl ri
yilmirmi?

Allah bil n m sl h tdirə

ЩАРДАСАН, САЛАМ САРВАН?

Salam "Yolda qarlıda" kitabənə m n baqǎlayanda qara r ngli üz qabǎǵında mü llifin í kil, h r iki üzün "döyülmül" íeir parçalarə m nd anlaǎǵmaz bir ovqat - assosiasiya yaratmǎǵdē v özümü onda q dim m qb r içind daǎ sandu-q nin üstünd ki yazǎǵarəoxuyan q rib yolçu kimi gördüm...

Salamən íeirl ri sirli, mistik qüvv nin varlǎǵǎǵ biz hiss etdirir. Bu anlaǎǵmaz qü ^{III} nin t sirind n qurtulmaǵǵn birc yolu var: g r k insanən q rib olmasǵna inanasan.

*Yaxşı, mən özüm haradayam –
O Salam hanı, ay ana...
Gəl axtar bətnindən düşüb
İtən balanı, ay ana...*

Bu íeiri rl ist nil n t mas oxucuda Bolıluğun, Faniliyin, Heçliyin g rginliyin artǎǵ. íeirin içind ki, s til rin m sam l ri arasənda hava-intonasiya ozon deliyi kimi efir kül yi kimi adaməç kib aparǵ.

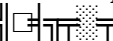
*Bu köhnə kirayə evin yiyəsi
Yenə "qulağım" burur saatın
Fikirdən neçədə ayılacaqsan,
Ay oğul, neçəyə qurum saati?
Hardasan, Salam Sarvan?*

Salam Sarvan qolma-g raylǎǵn "s sini" d yılıb, f ls fi m ntiqini tamamil metafizikaya çevirmil íairl rd n biridir.

*Ay mənsiz dözə bulməyən
Ay narahat, darıxma.
Səhər-axşam başına döy –*

Başını qat, darıxma.

Salam oxucularla ömür t crüb sini deyil, ölüm t crüb sini paylaıǵ. Ömür t crüb sini danǵmaq aǵsaqqallarǵ, müdrikl rin ilıdirs , ölüm t crüb sini paylaımaq aktǵ is qeyb al mi il , axir t dünyasǵ il baqlǵ - Íamanlara, ilahi røyalar gör n d rvıl r aid .

Bir t zad da maraqlǵǵ: Salam sl n açǵ m kandan (C lilabad) olsa da, Íeirl rind qapalǵ gizli m kanǵ t svir dir. O, gizl nm y , qapalǵ küncün sǵǵmaǵa üstün ük verir:

***Mən səni sevmirəm, sənın qoynuna
Səndən gizlənməyə girmişəm, qadın.***

Salam üçün baqlǵ qaranlǵ m kan onun m na m kanǵǵ, rahatlǵ tapdǵǵǵruh m kanǵǵ.

***Baxdım, nə qapısı, nə bacası var,
Baxdım çöl bayır görməyən evə.
Bəs axşam haradan girir qaranlıq
Gündüz gün işığı girməyən evə?***

Salam Sarvan   metafizikasǵ var: Zaman, Ölüm v Al-lah. M hz bu Íairin taleyini anlamaǵa imkan verir. Salamda B xt, Zaman, ad günü v Ölüm sinonimdir l r. Ölüm zamandan balǵa zamana, bir taled n balǵa taley kimi dülünülür.

***Gələ bilməyəcəm sənnən görüşə
Bu gün vaxtım yoxdu, bu gün ölürəm.***

$$A \quad 1 \quad 0 \quad 1 \quad 1:1 \quad : \quad 0 \quad 1 \quad 0 \quad 1:1 \quad : \quad 5 \quad 1:$$

**МЯММЯД ДЯМИРЧИОБЛУ:
ДИЛИН ИНАНЪ ЙАДДАШЫ**

 (dey s n, «D li Kür» gözüm
 sataımda alakađakleir M mm d D mirçioğlundan söz açmaq
 sevincini m n yaıatdı

*...Leysan olur göylərdəki hay-həşir,
Külək döyür, şöy vələsur gəməşir,
Quzeylərdə buz bulaqlar göynəşir,
Dodağımla qovuşmasa, ovunmaz...*

Onun r ssam gözü il gördüyü (m n dey rdim ki, e litiydi!) bu dünyanın bütün obrazlarında detal da bir fanilik-öt rilik, bir axir t havasə yalayə. Onun "Etüd" İeirind bel mistik enerji-nə hiss edirs n:

*...Yuyub getdi o dağların daşını,
Görəmmədin gözlərimin yaşını.
Bağcanızın ayağını, başını
Yarpız-yarpız öpüb gedən çay məhəmət...*

M mm d D mirçioklu «o dünya» il daim simbolik laq d dir. Güzgü («Güzgü dal 𐤎𐤊𐤃𐤕da ovçular b z kli quılar oxuyur»), p nc r («P nc r t k açđđđđđđbağ çaya»), körpü («S h r doqulunca gec can verir»), karvan kimi obrazlar M mm din (özü d bilm d n) iki dünya𐤎𐤊𐤃𐤕n aras 𐤎𐤊𐤃𐤕da q rarlaımasmdan x b r verir.

M.D mirçioklunda s s obrazlarə «o dünya»nən «bu dünya»ya ilar sidir, replikasəd. O, s sl ri sad c elitmir, qeybd n g l n x b r kimi m nalandə. ksaq-Musaq qulunun oxumasə p nc r d n dolan durna s si... «o dünya»nən simvolik ilar l ri deyilmi?

*... Kövrəlib kəklik dilində
Haray-həşir salan daşam...*

yaxud

*... Bu durnalar payıza
Haramdan köç eylədi?
Dimdiyində qırıb səs,
Yaramdan köç eylədi...*

Türk dünyası — ən mənvi öndərləri — Yunus mər, Seyid Nigari, Ləh Xətai, Qaracaoqlan, Pir Sultan Abdal... onun inanc dünyəsinin, ləir ruhunun bəslənmə və təfəvvüs qaynağıdır.

Əski türk təsəvvüf, ozan-saz ləirinin vurğunu və əliqi olduğundan, Yunus mərdən sevgi və xoş rəftarə Mövlanadan insan olmağa önəmini qavradan təsəvvürlər, el ləirlərinin sayğı-kəlamları — mərdərsində Hacı Mahmud fəndi müridlərinin «ya hu!» səsləri poetik ləhcəsinə və dəvə — İ — ə yansənir. Poetik nitqin içində bir nəqləndiyyərüzgarəsir. Ləirlərinin fəlsəfi qat — dəkə xalq sufiliyini ləhcənin yadda — çəkib gətirir.

*Haqqa varan haqq suları,
Bu ümmanlar dolurmu ola?*

Məmməd Dəmirçioklu insan — ə — könlə verən bir ləairdir: «Mənim ilim könlü — ndir» deməsinə haqlıdır.

Məmməd Dəmirçioklunun ləirlərində Allah — Dünya — İnsan üçlüyü birlik içindədir. —, həqiqət, əlqə, könlə, nəfs kimi insanın gerçək yalın — ə — ilgiləndir — nədəyrləri özünə mövzu seçir.

... Yazdığım şeirlər qul xətasıymış,

Allah, kərəm eylə, qulların yazıq...

D mirçioqlunun İeirl rind karvan-köç-axir t sevdasə
Gör s n, onun varlǵına h r İeyin ötüb keçm si
dül ünc sinin, «bu dünya»dan «o dünyaya» köçm ovqatǵın
hakim olmasən d ndir?

*...Könlümü ovudum hansı dildə mən,
Ruh göyə tələsir, can köçhaköçdə...*

yaxud

*... Pəncərəndən durna səsi doldu, bax,
Köçüb gedən qatarını say, mənəm...*

Xalq sufiliyind doqum (vv l, ba llanǵ) yox, ölüm (son,
axǵ) ön mlidir. M mm d D mirçioqlu İairdir - onu yolun sonu
dül ündürür, onun ölüm d n danǵ masəq tiyy n t ccüblü deyil.

*... Yüz yalvar, yüz yol çağır,
Neyləsin, Allahfağır?
Göydən yağışlar yağır,
Göylərdə daş ha yoxdur...*

D mirçioqlunun İeirl rind sözün magik t siri - effekti
duyulandə. Bu İeirl rin mayasənda - cövh rind bir Tanrə
dil yi, bir könül duasə b İ r övladǵın bir xo l niyy ti durur.
Bu İeirl rin s sl nm si, strukturu v simvolikasə bütövlükd
auditoriyaya magik t siri t min edir.

*... Göylərdi saxlayan yeri,
Göyləri Allah saxlasın.
... Qonaqсалы-qaravalı*

*Bir qocaman palıdın başında quş nalası,
Ayağında bir bulaq şırıl-şırıl axıyor, -
İsaq-Musaq oxuyur.*

M.D mirçioqlunun poetik optikasə 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔 bütүн
n sn l ri - predmetl ri, canlə varləqlarə kiçik, xəda 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔
𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏𐌔, ruhunun zizl m - oxlama
ovqatəil bəkləd.

*Ay xırdaca çiçəklər,
Gəlin qol-boyun olaq.
A körpəcə bulaqlar,
İçib suyundan doyaq.
Salam, a telli cürə,
Gəl bir «Dubeyti» çalaq...*

Dünya özü d onun gözünd v dilind bayatə qən-qənə
boydadə:

*...Dünyadan küsən, ay dostum,
Bu dünya gözün boydadır.
Çəkisi bircə bayatı,
Mənası sözün boydadır...*

D mirçioqlu 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏 bir İair kimi d y ri ondadə ki, içinin
havasə sözl rin m sam l ri, s tirl r arasənda itib batmə. Söz
onun içind n oxuya-oxuya çəxə. Sözl rin q ribliyi bu üzndir.

Bir İairin ki, l hc sind , duyqu yaddal 𐌆𐌇𐌌𐌍𐌏da irfan n f si var,
d d l rin d b- rkanəvar - mütl q göy baxmaləd.

D mirçioqlu, Göyl rin mübar k!

İNQILAB İSAQ: SÜKUTUH KƏDƏRƏ ÇEVRIJMЯSI

ınqilab ısaqın adınə çox elitmilədim. Ancaq onun haqqında M m m d D mirçioqlu ür kdolusu m n danəməddə El tanələğmənən s b bkarə da odur. Düzünü deyim ki, G nc d bel göz l bir İairin sakit varləğm ni çox sevindirdi.

XX yüz ild G nc , Naxçəvan, Lıfa, Qazax, Lımaxə L nk ran kimi d bi m rk zl rin mü yy n anlaıılmaz s b bl r üzünd n Az rbaycan d biyyatınən yal tin çevrilm si adamə çox aqrədan m s l dir. Milli d bi prosesin paytaxtda q rarlaımasə duünür m ki, d biyyat (m n viyyat) tariximizi tam l kild b rpa etm y imkan vermir...

Sükut ≤nqilab ısaqda poetik s r yaratmağın mühüm m rh l sidir, obrazəgözl m s bri v bacarəğlär.

“Qədimlərdə ana olmağa hazırlaşan qadına necə hörmət edirdilərsə, susan şairə də elə sayğı duyardılar” (N.Qumilyov).

ınqilab ısaq poeziyasında b lağ tli deklarasiyalar v yüks k nidalar s sl nmir, sanki, sualtəaxən İeirin üstü il gedir- sükutu intonasıyanən axarəüz çəxarə...

*Sən qorxduğun güzgüdə
Gözləri dolanım var...*

Göz yaddalında ililəib qalmə detalların, obrazların arxasında bir ömrün s sini elidirs n v görürs n.

ınqilab ısaq antitezalar, inversiyalar il yaıantəarə son d r c z rif, n zak tl t qdim edir. H tta, örn k g tirdiyim İeird antiteza (*bərk-qaya və zərif-çiçək*) h ssaslığəduyulur:

*Sal qaya inadını
Bir çiçək çəkib dara.*

konversiya - antitezanə léirin toxumasında o q d r ustaləqda gizl dir ki, iç obrazların s sl nm sin q tiyy n mane olmur.

***Ağ vərəqlər boyandı
Qara bəxtin rənginə.***

Łeir iç nitqind n yaranə (C.Coys bunu mimetik yazı adlandırır). Söz t -qana dolur ki, Łair s sl n n iç obraznəözü il aparmasın.

Söz yoxdur, ancaq Łeir artəq s sl nir. Onun içind ki obraz s sl nir.

Łair önc öz içini sükutunu s sl ndirir, s s -söz çevirir, içind s sl nmil obraz nitq (və yazıya) g tirir:

***Pozulmuş yuxu kimi
Üzünü tutub saçı.***

M hz epitetl rl ist diyi sözü eydir bilir. kəqilab isaqən “üslub ezoterizmi” (termin bizimdir) t Íbehl rin gözl nilm z assosiativ laq sind n v düyününd n yaranə.

***Bu səhra açlığında
Yatmaz qarışqa izi.***

Łairin metafora yüklü epitetl r h ssasləxə bir ayrəca araldəma mövzusudur. Onun epitet ehtirasə v zövqü Łeird m naların səxləxəna g tirib çəxarə. Łeird m caz səxləxə onu «dil mifi»n asdə edir. O, m cazlarla predmetl ri seçir. H tta, dey rdim ki, bir çox hallarda m caz Łeirin v znini, ritmini- n f sini mü yy n edir. kətonasiyanəobraz ç kib aparə. kəqilab ksaqən t f kkürü bu mifin, bu dil t crüb sinin t siri altəndadə.

«İnqilab ısaq poeziyasına natur fəlsəfə (torpaq, su, od, yer ünsürləri) baxanından yana ısaq, onu yer stixiyasının əlirini kimi təqdim etmək olar: ona çiçəyin trini küləyə gətirir, baharın gəlirini, dərzi-azarı havadan, küləyə duyur. «Sözün yovşan trini» küləyə trafo yayır:

*Yovşan ətri bürünüb,
Külək daşıyan sözə.*

«İnqilab ısaq əlirlərinin bir diqqətə alınmış peyzajla «insan planı» arasında fərqləndirilməmişdir. O, payızın sirrini söyləməklə, armud ağacının taleyini danışmaqla slendro, öz ömrünü anladır, bizi gözəlmiş diymiz yerləri qaydırır.

*Buludu sözlə dolan
Mən payız adamıyam.*

«İnqilab ısaq kimi əlirlərdə, adətən toponimin konkretliyi önəmli deyil. Onlar üçün coğrafi məkan adları metafizik anlamda olur. Məkan əslində müəyyən bir şeyin vizual «qeydiyyatı» zəruri olur.

*Nolar, görüş yeri ver,
Savalana, Qoşqara,
Ömür, canın sağ olsun,
Gör məni çəkdin hara?*

«Səhra obrazının əlirlərində sadəcə landşaft obrazı deyil, bir metafizik simvoludur. «Səhra, ilgim, kölgə, yuxu» məkanının sonsuzluğun adları: «Ölüm yamyaşıl kədər boz səhra meydanında».

Səhra həmişə ömürün məkanını bildirir.

*Darılır yol səhrada,
Gəl soruşma heç nəyi.
Qaranlıqda yellənir,*

Ömrün nımdaş pencəyi.

İnqilab ısaq fiziki m kanən hüdudunu, s rh dini gör n v duyan İairdir. «Divar» obrazə onun t ht l İüurunda oturmaı obrazdə. Divar s si v sükutu ayəran metafizik, sirli s rh ddir. Divar dāında s s olur, divar içind sükut. H yat divarən o üzünd dir.

**Dörd divar arasında
Çoxdan dayanıb saat.**

Yaxud

**Ağrılarım qısılib,
Yad divarın küncünə.**

O, iki dünyanın s rh dind (*divar, güzgü, qapı*) axir tin soyuq t masənə hiss edir. Dünyalarə ayəran v birl İdir n bu obrazlarən (*çay, yuxu, qatar, yol, qapı*) f alləxə b lk d bu üzndir?

İnqilab ısaqən İeirl ri insan ömrünün iki f sild n - ilk bahardan (uıaqləqdan) v payəzdan (qocaləqdan) ibar t olduquna inandə. Özü d payəz baharə tamamlayan hadis olur.

İeirl rd bu q d r «*təbəssüm*» sözünün çox anladəmasəson d r c maraqlə. T b ssüm k d ri ifad imkanə, uzaq ləcatmaz, xatir l rin ontoloji obrazə, müdrikliyin nılan sidir.

**Sözlərin qaraqabaq,
Təbəssüm satır yada.**

Yaxud

*Təbəssüm qarğışına
Tuş olur adam hərdən.*

Maraqlıdır, kəqilab isaq baharə yaləmaq üçün qə xatir sini danə. Baharən da, yayənda, payəzən da içind yalnə qə rüzgarə sir.

*Bilmirik bu fəsildə
Biz dostuq, yoxsa tanış?
Bu da fevral şeiri,
Üstünü alıbdı qış.*

Yaxud

*Mənə xəbər daşırma,
Alımın qırışından.
Min bahara yol gedir
Bir ömrün qışından.*

kəqilab ısaq müdrək İair kimi k d rini t b ssümt göst rir. K d rin ilğəİeirl rd v sevgil rd olduguna inanə:

*Təbəssümlə salamla
Uşaqclar cırpan qarı.*

Bir müdrək, ixtiyar kİİi kimi, kəqilab ısaq üzünü uləa v aqaclara çevirir, çünki, özünü v ömrünü uləaqlarda v aqaclarda tanəa bilir.

*Susmuş uşaq sözündə
Yolunu tapır adam...*

Mən kəşfə qəbul olmağın əhəmiyyətini gecikmədən oxuyurdum. Qeybət aləmi ilə yuxular arasında tişmə ünsiyyət qurmaq üçün, Əhəmiyyətin mistik enerjisini anlamaq üçün bu vacib məsələdir.

ШАИГ ВЯЛИ: «SƏSİNƏ UÇUNUB OYANDIĞIN TÜRKÜ...»

Əliq Vəli orta sür insanəkimidir, onu ilah aləmi yox, yənləmlə aləmi maraqlandırır. "Bu nədir?" semiotik suala cavab verməyən, onu "bu hardadır?", "nəyi belə oldu?", "nədən?" düşündürür.

Əliq Vəli xalq şüasının obraz mifologiyasına dərin inanan Əhəmiyyətdə biri. O, Əhəmiyyəti ilahi əlqə, sevdəyə döndərən Əhəmiyyəti qeybət aləmi ilə başlayanlardan biri. O, Çexov qəhrəmanəkimidir, içində yənləmlər dəlillərdə, süsən kəşfəldərdə Əhəmiyyətdə biri.

...V görünür ki, öz inancında və poetik davranışında qətiyyətlidir.

Ə.Vəli türkülərini metafizik duyuma tərzilə, gəraylə və bayatlaşmış modern bir şeər mətni tərzilə təqdim etməkdədir.

Əliq Vəlinin türkülərində həznlə yoxdurmuş nəfis bir lirizm var! Bu dün-yadən və yalınlaşmış ömürdə yorulmuş bir kəşfin müdrik payız kəməri var! Nəfisi və sözü dərin gəlin öyrətməli haldadır.

Hətta məncə sarı edib deyirdim ki, onda ölümün dərkə ömrün bərkində qabaq bəlləyib. Belə Əhəmiyyət üçün Göy üzünün dərkə Yer üzünün bərkində öncədir və daha önəmlidir.

Əliq Vəli üçün Yer üzünü naməlum, qorxulu, yalınlaşmış mülkül olan bir məkan: **"Sürgün yeri Yer, sən sürgün".**

Göy üzünü onun tanıdığa tapındığa və inandığa doqma məkan, qeybət məkidir, çünki orda:

"Haqqın dərgahı, taxtı..."

Onu da dey k ki, çaqdaı İeirimizin ıslam f ls f sind n qaynaqlanmasə v klassik v xalq t s vvüfünün obraz v motivl rind n yararlanmasə xüsusi araldəma t l b ed n maraqlə mövzudur. Bu yönd çaldən bir neç İairimiz var v düİünür m ki, onların yaradəcəİə yeni dövr poetik s n timizin üslub proqramənə z nginl İdirir, h m d n vacibi - f ls fi müc rr dliyin yeni etik-estetik d r c sini v simvolik dil müraci tin yeni v maraqlə s viyy sini, el c d sakit meditasiyaya m ntiqi keçidini nümayıl etdirir.

İaiq V li İeirl rind bir c nn t xiff ti, c nn t nisgili ç k n bir ruh halə cəzar. Sırr, gizlilik dalənca düİm si d , "poetik s rxolıluıu" da burdandə. Mey - İ rab, bahar mehi, "güzgü gözlü" sular kimi obrazlar h min nisgilin fantazməİə. Ola bilsin ki, gün-güz ran qayğdarəna, bu yalançə dünyanən ilıxənəna baləqarəmə İairin bunlardan x b ri yox...

İaiq V linin ömür v yazəf ls f sind "sultan - g da", "var-yox" t s vvüf qarlıdurmasə ön mlidir. Bir İeirind sinekdoxa vasit siyl öz xamləİənə- g daləİənəboynuna alə:

***Görmür küllükdə gül bitirəni
Şaiq Vəli xam, xam!***

Bir İeir b ndind bir "güll " il bir nec ritorik figür (metafora, sinekdoxa, t krir) "vurulur". "Çəpaq", lakonik misralarda klassik m nanən t pt z qatlarəaçİə:

***Könlü viran - Bağdad,
Qəm, qəm!
Haray, könlü Məkkə,
Dad, dad! Ruhu Şam, şam!***

Bu beytd İski Xorasan türkmən İairl rinin (H s noıłlunun) n f si olmasə g r k:

*Nigaranam bu nə nigar ki?
Bilməz bu halı, halım ağlayır.*

O, klassik İmirimizin obrazlı sisteminin (gül, qonç , mey, meyxana, İ rab, saqi, meh, bülbul, axan sular...) "ağzına geri qanır" özünün ezoterik sırasına yaradır. M s l n: poetik yadda alınmış bir küncünd "solub soluxan" gül obrazı İaiqin İeirind ("Gül bitib ürək çatında") yeni duyğusal yozumlar qazanır:

*Budaqda gül - tac
Gül - ismət,
Gül - şan.
Bu nə gülüstan, bu nə gülşən?! -
Bülbul köksü qan...
gül gülür, gül şən...
Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!*

İaiqin İeirl ri o q d r İ xsi - intim hadis dir ki, bu İeirl ri ancaq özü söyl m lidir (Gör s n, balqalarə onu nec zb rl yib söyl yir? Bəmir m...).

İaiq V linin İeirl ri magik poeziyanın nümun sidir. T k- rirl r, alliterasiyalar v sözl rin s s gör birl İm si effektiv ovsun priyomlarıdır.

*Dərdim: verəcəyim, alacağım var,
Şəbnəm tacına əncə, dərdim.
Dərdim incə
İncə dərdim.
Dərdim, yox, yox!*

Bu İeirl r slind İaman m tnl ridir. Onun söyl m l rind bir İaman ovsunlarĖnĖ dramaturgiyasĖ var. İamanizmin bir s ciyy vi nŭmun sin - "yerind fĖlanma"ya Ėox yer verir:

*Yer alıcdır dağlar - göy dĖlir...
Dŭnya bir athıdır - gör dĖmir...
MinillĖr dĖnidir göyĖri,
MĖn göyĖrĖn dĖndĖn sĖrxoş!
yaxud:
Axıb gedĖr sular
Sular gŭzgŭ gŭzlŭ...*

Ovsun m tnl rind olduđu kimi, İair özünd İaman gŭcŭnŭ artĖmaq ŭçŭn İeirl rinin mŭxt lif yerl rind "İaiq V li" adĖna dŭn -dŭn mŭraci t edir, sŭz v ad hadis l rin s b bkarĖ v ŭnvanĖ olur.

*Yurdun dĖrdlĖri Ėin-Ėin, Şaiq VĖli
ĖrlĖri, ĖrĖnlĖri min-min, Şaiq VĖli
QiyamĖt gŭnŭdŭr! QĖlĖmin,
Şaiq VĖli, Ėarmıx, Ėn uca dar ağacın!*

T kririn anafora nŭvŭ İeirin magik effektini gŭcl ndirm si gŭmanĖndayam:

*Taleyin, qismĖtin yolları
Ah, dolam-dolam.
Boynumda hĖsrĖtin qolları –
Taleyin, qismĖtin yolları
Ah, dolam-dolam.*

Yaxud İ xs v zliyinĖn anaforasĖ ritorik suallarĖ nec nizamlayĖ:

*Mən bu çağın nəyiylə yarışım?
Mən bu torpağın nəyiylə qarışım?
Mən bu dünyanın nəyiylə barışım?
Puç, puç, meyxanəçi!*

Əlaq V lid s s v söz t krirl rinin m nayaradəcə imkanlarə o q d r geniİdir ki, sözün magik sehrini Í rtl ndirir. slind s s instrumentovkasə (ritm, temp, pauza, alliterasiya) bütün sas obrazlarən tonal - melodik t Íkilini v v hd tini yapə:

*Yanaqlar qonça-qonça,
Xatirələr xonça-xonça,
Ürəyim sanca-sanca,
Sızlaram qanca-qanca.*

Bu yerd n d ns yadəna bir hana n qm si düür:

<i>Oxu, hanam,</i>	<i>Qonça güllər,</i>
<i>Oxu, hanam.</i>	<i>Toxu, hanam.</i>
<i>Xonça güllər,</i>	<i>Toxu, hanam.</i>

Əlaq V li t krarlarən semantik v v zn-ritm s viyy sind f al oyununu ustaləqla t min edir, t krarən elementar fiquruna - anakolona (mübar k... mübar k, saş ol... saş ol...) müraci t edir. Bu fiqur Íükranləq v öym obyektinin v hd tini yaradə. V bu cür t krarlarən mahiyy tini fransəz filosofu Jil Delez dürüst açəqlayə: "T krarlama özlüyünd zamanən sintezidir - zamanən "transendental" sintezidir".

T krar zamanüstü sferaya semiotik daxilolma formasə kimi Əlaq V linin bütün poetik sistemini mü yy nl Ídirir v Íeirl rin bir sakralləq (qutsalləq) g tirir.

Tənha dərd qoşalaşdı,

Mübarək, mübarək!

Fikir vermili m: Laiq V li içinin s s obrazə daha çox "ç/c" alliterasiyasəüz rind qururlar. Laiqin omonim f hmi güclüdür. M s l n: **"Ömür qarayazı kimi". "Yaza payız sarılır"** deyimind "yaz" sözünün oxucu iki m nada anlaya bil r: ilin f sli v çöl; h r iki m na aqlabatandə.

Onun söyl m l rind magik elementi pauzadə. Pauza kili həçqətsəkimidir: t sirli v göz görünm z. Bu pauzalar sad c leirin ritmik t ikili deyil, h m d semantik bütövlüyüdür, mü llifin bir obraz t qdimidir. Laiqd saxta pauzalar mümkünsüzdür. M hz "pauza azadləğə" ona v zni, b ndi - s tri ist diyi yerd qəmağa (v yenid n qurmağa!) imkan verir.

Leirl r - ovsunlar Laiq V linin ömür r vay tinin (ömür mifinin) qəaldəmə lav sidir. Bu ovsunlardə ona göyl r baxmağa vadar ed n!

Yoxsa ona çoox ç tin olardə..

*Ayrılıq - paltar ipi
Üstə ömrü sərmişəm...*

Łairin iç obrazñě suallar formalalděř. Onun sakit, t mkinli nitqind , t kiy sind , nida cüml l rinin içind sual havasě yaľayě, özü d ağđardan g l n sual havasě

*Sən kefini soruşana
Soruş: Dərdin necədir?*

Onun h r ĩeirind n, h r b ndind n bir ritorik bayatě sualě boylaně.

*Ağlamağı unutmuşdum,
Gözümdə ağlıyan kimdi?*

Onun üçün ömrün anlamağñ yolu sual intonasiasından keçir. Q rib dir, Nurafiz - coğrafi genetik baxəndan olaraq epik sözün dalěyəcě olsa da, xatir söyl m si epik t f kkürün deyii, lirik ovqatñ t siri v diqt si il yaraně. Xat ||r□ ep ||k sözün yox, -||irik duyğularñ n tic sidir. Nurhafizin xatir l ri itkil rin yaddalděř. slind Nurafiz ömrü boyu itkil rin, yox olanlarñ poetik salnam sini yazě. Nurafiz yox olanlardan yazě ki, var olanlarě hiss etm yi v d y rl ndirm yi bacarəđ.

*Səninçün yoxam daha,
Xatırla sözlə məni.
Quruca aham daha,
İçində gizlə məni...*

Tutalñ, "n m-q m" kimi sözl r onun ĩeirl rind yalněz qafiy cütlüyü olmur, h m d bu qafiy l rin yaratdėğě emosional baľlangəcəñ eyni bir ||□□ || kan□□□□ bağladěğñ göst rir.

*Bundan sonra üz söykəyib
Hönkür-hönkür ağlasan da,
nəm götürməyəcək daha
evimizin divarları.*

Nurafizin keçmiş qayəddə ev qayəddəddə. Çünki z l , ilkinliy qayəddə bugünl bütün keçmişin laq sini yaalamaq olu.

Nurafizin dülünc sind "bir gün" bütöv ömrün ifadəsidir, yaılanmış taleyin bütöv miqyasıdır. ∞ in ovqatın d r c si v d y ridir. Bu, fikrimc , lirik başlanğıcın gündəlik yaşam emosiyasının epik başlanğıcə üst l m si il bəkləddə.

*Bircə gün fəlak görəydi
Yüz il Nurhafiz görəni...*

yaxud:

*Qəm dəhmərlər çəhlim boyu
Ağ günümün ağ atını...*

Nurafiz «avtobioqrafik t x yyü» (g r d bi-n z ri fikrimizdə bel anlayış mümkündür) nun yaılanmış t crüb sinin kompozisiya v plastika , leirl rin sas strukturu p nc r -qapə ev h nd s si t İkil edir. Bəklə-əçə p nc r v qapəsimvolikasə leirl rin "metafizik m nalar yelç k ni" olur.

*Kilitlənmiş qapıyam
Sözüm açıq pəncərə...*

v ya:

*Nənəm susdu o gün,
sükutu elə
Köhnə qapımızda
kilidə döndü.*

Nurafiz «𐤎𐤍𐤏𐤍» h mıl 𐤍𐤏𐤍𐤏𐤍𐤏𐤍, 𐤎𐤏𐤍 t svir olunur, sanki óbu dünyaðan óo dünyaôya keçm yin mümkünsüzlüyünü yazır. "Baqləqapə", "kilid" kimi simvolların m tnl rd il nm tezliyi dediyimin t sdiqi olmalıdır. «Köhn ev», «yiy siz ev», «uçuq ev» İairin xatir l rnd tanatoloji estetikasının vacib ilər l ridir.

*Köhnə evimizin qapısı bağlı,
Nisgili, kədəri hələ oyaqdır.
Köhnə evimizin qəmli nağılı,
Təzə evimizdə bizə dayaqdı.*

yaxud

*Qocaların ümidi
davadan üzü bəri
yiyəsiz ev kimi sökülüb gedir.*

Nurafiz xatir -yalantət crüb sini dilimizin poetik t crüb si il birl İdirm yi bacardığından d rdini sözl yazıya bilibdi=..

Onun ömür və yaradıcılığı fəlsəfi sevginin, yalnız və qocalıqdan gətirdiyi anlamlardan, mənalardan ibarətdir. O, qadın yaddaşında unudulmaqdan, itməkdən qorxur. Bülbül Mədə toqquşlu ölənin bir gecədə ki, Ləhrizad kimidir: ölümün varlığını unutmaq üçün xatirələrini danışır. Beləliklə sabaha ümidini, sevgi bir az daha artırmaq və uzatmaq üçün bu leirli yazır?

*gözlərimin
ışığı
düşür gözünə -
səni yuxudan oyadıram.*

Lair sözünün bir ünvanı (adresatı) var: içindəki sevdiyi qadınları «Sən»dir. Çünki bilir: «Mən - sən» olanda sevgidən danışmaq olur.

Onun yaddaşına sevdiyi qadınlara emosional portretini yaratmaq gücündədir. Onların jest-mimikaları detallarla bədi duyğulu, səmimi tən səsdir.

*gözlərin dolubdu qan çanağı tək
məni ağlayırsan - üzümə ağla*

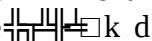
*dar bir köynək geymisən,
nar sıxılır sinəndə
nəşə tilsim etmişən
bar sıxılır sinəndə*

*tələh güzəşt eləmir,
boynunu buranlara...
sən də sil gözlərini
namaza duranlara-
qoşul, ağlama məni...*

Bu zaman sözün obrazənə öncəmosiya yaradə, sözün emosiyənən azadləşə etiraflarən səñəlarə q d rdir. Léirl rin ritmi, m nasə f ls f si içind ki yaddaləñ emosional m ntiqind n v f ls f sind n asəñ .

bülf t M d toğlu sözün intonasiyasənə havasənə dürist kökl   Bu deyiml ovqat bir «dalğada» olur, bir óv znd ô olur.

*təkcə bir sevgi bəslədim,
o da xəzələ бүкүләр.*

 erotik folklor obrazən da bir iləqlə kili ehtirasə sezilir. Kili ehtirasə q tiyy n h ddini almə, çünki obraz yañantəsə k d r il qarəşqəd.

Kili etiraflarə saxta pafosla, yüks k b laş tı yükl nmir, buna sad c içind ki bayatə imkan vermir. Öz pəçətdarənə özü elid bilir, çünkə öz ür yin çox inanə. Bu, lirikada vacib l rtdir. Duyğularən s mimiliyini v Léirl rin t biiliyini t min ed n d m hz bu inanc hissidir.

*dilim yanında lalsa -
tapşır məni fələyə.*

Onun sevgi poeziyasında q rib bir kili n zak ti var. Amma bu kili n zak tinin v z rifliyinin arxasında güclü irad dayanə - ks halda Léirl r yazəməzdəv söyl nm zdi.

  lirik ehtiraslarə kövr k kəş xatir l rind n v sirl rind n düzülüb qolulur. Bu ömür dastanənən sujetini yaddalədakə göröl v ayrəşq zamanə t lkil edir.

bülf t M d toğlunun Léirl ri,   «epik bayatə»nən qəñtdarəş. Misralar, deyiml r bayatəüzgarəlik st dolaləş.

*dirdimin başı batsın,
başdan çıxartdı məni
dörd tərəfim daş idi,
daşdan çıxartdı məni.*

yaxud

*nahaq könlüm dolandı,
gözündə su bulandı.*

Qarabağın söz landşaftında epos h mıl lirika üçün, göz l m üçün lık st -bayatə üçün darəxə (Bunu milli n srimizin klassikl ri .Haqverdiyevin v k f ndiyevin n srind d görm k mümkündür. Onlarən n srini ön srd bayatə adlandırdən). Etnik mifologiyada, etnik tarixd (m s l n óQarabağnam ôl r d) lirik baıllanğə h mıl güçlü olub. Qarabağ insanənən F.Nitılının t biri il des k, ófaci si musiqid n lık st d n, bayatədar doğulurô.

bülf t M d toğlunun léirl ri óıl könlünô, lık st könlün sirl ridir, gizlinl ridir. Sirr is m na dünyasə il h mıl v hd td olur.

*Necə ki, ayağı cıdarlı atın
Astarında özgə bir at cıdırır
Necə ki, tanmu tarlasıdır həyatın
Hər nə əksən təkrar zəqqum bitirir*

Etimad Balkeçid ski leirimizin m na çevr sini biz yenid n tanəmaqla, bizi qutsal m nalarə v sözl rin «estetik oyununa» (Filip Laku-Labart) d v t edir, bu «estetik oyuna» qatəmə sözl r leirin akustik bütövlüyünü pozmur, ksin - el sintaksis g tirib cəxardə ki:

*Sən ki, Cahangirsən,
Öfkəsiz olma
Arala qapını, arasını gör -
Mətləbi dizində qalmış fənanın
Libasını düşür, varasını gör-*

bununla da slind oxucu (dinl yici) üçün poetik m tñin yeni energetikasñë hazãlamẽ olur. M tnd mü yy n arak sm l r rast g ldikc düflünürs n ki, Íair sanki m nalar arasẽ laq l r g r yinc diqq t yetirm mĩldir. knsaf n Etimad m hz el baqlantãlarla (m na, intonasiya) keçid yaradã ki, m tnd pazular, boľluqlar görünmür, Íeir birn f s sona yetir, ilkinliy ilk b nd , satir y qayẽdã. Etimadẽn Íeirl rind bir çox deyim - ifad elementl ri baľqalarẽ il uzlaľmayaraq (yaxud yalnẽz m naca uzlaľaraq) t crid olunsa da, h yacanlẽ duyķusal danẽđq effekti yaradã, bilavasit h msöhb t ünvanlanmẽ olur. M nalar dünyasẽna, ontalogiyaya d rind n b l dlik, genil improviz imkanlarẽ v ski Oķuz Íeirinin ritm v öľçüsü üstünd sözü eydirm k E.Baľkeçidin bir Íair kimi s n tkarlãq s viyy sinin göst ricisin çevrilir. Etimadda Íaman - sufi ruhu n q d r güclüdürs , Íeirl rinin obraz strukturu (s s, ritm palitrasẽ da!) bir o q d r sirlidir. B z n Íair sürrealist dild n t ht hľüür axñẽndan.

*bu qara qısa qənim
tumurcuq alayı,
ağacın dalları səpmiş üzdən dolayı.
tumurcuq kimisən sən də,
hələlik tən içrə tənsən.
don vurmasa, ya sərçələr dimdikləməsə,
xəyallar necə şəkillənir, görəcəksən.*

T bi t hadis l ri, adi dünyanın f rqli obyektl ri avtonom bir. Gerç klik kimi deyil, t bi t v Íyalarẽ insan ömrünün, metafizikasñda sözl rin, adlarẽ abstraksiyalarẽ kontekstin daxil edilir.

Etimad Baľkeçid simvollarẽ obrazlarẽpoetik dil sistemind n q tiyy n k nara çẽartmã, uzaqda saxlamã. Onun z ngin t x yyül m ntiqi v inanc m ntiqi parlaq ilķñ effekti yaradã.

Dil (Jak Lakana gör , t ht İlüurun strukturu dil kimi t İlil olunubdur) T ht İlüuru n zar t ed n sistem kimi çəxđ edir, (ona gör d) İlirl rin b tnin yeridil n obrazlě(m na) klil el ri «tale -q d r m tni» yaratmağa xidm t edir. Fatalist ruhlu bu İlirl rin obraz - deyim qatlarě yozularsa, acəmasě q d rin f ls f si tam aydənlđěil ortaya qoyular.

Etimad Balkeçidin alaqəda örn k g tirdiyim s tirl r İlirl rinin semantik yükünd n - «barxanasəndan» x b r verir:

*...sənə tolazlanan daşları yığıb
bağrının başına sıxmaqdan gözəl
dünyanın məgzini kimsə demədi
balığa əylənən qarmaqdan gözəl
..rüzgar miqabım teylər laməkan
alaçiy dostumun üzü görükməz...
...eynin bir cocuq misalı ölümsüz,
cocuq dilimin ucundakı söz misalı...*

Müxt lif inanc obrazlarəñ v motivl rinin transformasiya oxucuda mü yy n bilgil r (yaxud hermenevtik İl rh t crüb si) t l b edir.

M s l n götür k bu eiri:

*Qıqdırın əyyaşı, acı miskini,
Əti pendir - çörək, qanı çaxırdı
Tamu əzabından, tanrı xofundan
Cəllad baltasının zəhmi ağırdı*

Bu, «r bbin süfr si» adlě m rasim bir ilar dir. Bildiyimiz kimi, ısa M sihin çarməxdakəölüm n, b d ninin qəddəğəñ v qanəñ töküldüyünü anmaq üçün ona inam ed nl r çör k bölüb yeyir v c miyy t üzvl ri arasənda dolandəđan bir kasadan İl rab içirl r.

Yaxud:

*Xəfif gülümsəməyə bənzər suların üzündə
Bilinənlə bilinməzin sınırı - yakamoz
... mənə daha çox şeylər söyləyir, biləsən
gəzəri ruh, yaxud da şər vaxtında yakamoz.*

Bu İeiri is Platonun fəlsəfəsində mağara divarındakətonqal kölgəsi obrazəil İlahəetmənin yerindədir. Xatərləyək: qaranlıq mağaranın mərkəzində tonqal yənər, bu tonqalın önündə rəqs edən qadınların kölgələri divara düşür; qadınla divar arasında üzünə divara doğru bir adam oturur və kölgələrin titrəyilişini izləyir, ancaq qadınları və tonqalə görmür. Bu dünya suların üzündəki yakamoz və ya mağara divarındakəkölgədir.

Gizli sitatlar poetik mətnin üzvi surətini tamamlayır. Onun İeiri stixiyasə qoşma, gərayli stixiyasəndan qidalansa da (N.C fərov), həmin janrların arxitekturasə onun modern təfəkkürü tərəfindən yenidən qurulur. Forklorların əsasında, ozan aləmi yaradıcılığından klassik poetik təcrübənin ibarətliyi tərkibi müasir leksika ilə qaynaqlanaraq çox üslublu (polistilistik) bir mətn bütövlüyü yaradır.

Etimadın İeiri rini bizi Nəsiminin, Y. Mərnin, M.V.Vidadinin Məhtimqulunun türkən kollektiv təhtilüurun elementləri, etnik-mədəni sisteminin dəbi mifologiyasının, türk dilinin, mifologemləri olmasəqəna tənqirir. Etimadın özü də sözü də həmin mifoloji məkəndə (qətiyyəni) özgəllir.

*Candı amanatdı, lələ,
Yiyəsi gəlib aparır
Ha cırna, cığallıq elə,
Döşləyir alıb aparır*

Etimad Balkeçidin hardasa özü mifofeldir, y ni g rarlëya, qolmaya q d rki dilin t bi tini, söyl m l rin mifoloji mahiyy tini duymaq bacarǎǎndadǎ.

Türk sözünün Í r fli keçmíli, poeitr dil gözl nilm z qayǎǎǎ Etimadǎn Íeirl m kanǎnda gerç kl Íir. Çox güman ki, Etimad özü d sözl rin sehrin cazib sin dülm kl azadlǎǎǎ da mü yy n q d r itir bil rdi. g r bir çayǎ iki d f keçm k mümkün deyils , bir sözün tarixini (v taleyini!) iki d f yaľamaq olarmǎ? H r halda Etimad c sar tli bir d biyyat kílisiidir ki, çǎmalanǎ bu «çayǎ» keçm k ist yir:

*Şam uşğı boyda, Yastı bir bina
Gələn gəldi,
Quru yerdə əyləndi.
Əldən-ələ haqda dilə bir abdal
Yara-yara qalxdı. Dördə əyləndi
Bu köndələn köhnə xırman yeridi,
Uçuq könül kor bayquşun piridi,
Baxtsiz kimsə dastan boyu yürüdü,
Qismətini görə-görə əyləndi*

Etimadǎn ■■■|||v inanc dünyasǎ ■■■|||v ■■■|||v ■■■|||v slind Etimadǎn Íeirl ri bütöv f ls fi sistem=■
■■■|||v V bu n q d r tanǎ v doľma olsa da, onun d -
y rl rini, anlamlarǎǎ Etimad yaratdǎǎ m nalar yerarxiyasǎnda yerl Ídir bilibdi.

*Görklü tanrı!
Bir balaca misirinin həvəsində
Kimi atlı, kimi yayaq -
Şahid sənsən!*

Düzümün , n f sin gör «Kitabi D d Qorqud»da Oğuz
b yl rinin Allah-t alaya yalvarǵlar b nz mirmi»!

*Yucalardan yucasan,
yücə tənri!
Kimsə bilməz necəsən,
Görklü tənri!
Sən adəmə tac oldun,
Şeytana lənət qıldun,
Dərgahdan sürdün...*

V yaxlıǵ haldǵ ki, bu íeirl rind inanclarǵn (y ni ilkin
inancla islam inancǵ arasǵnda) k skin qarlıǵdurma yoxdur,
ksin - üzvi v hd t nail olmaq c hdi vardǵ (bu c hd hardasa
çaqdaǵ latǵ íairi Uldis Berzenǵin bu mövzuda poetik
t crüb l rini m n xatǵlatdǵ) bu, yalnǵ íairin dünyagörülünü
suxurlaǵmǵ qatǵ il h m d qutsal m tl bl ri, obraz v
motivl ri srl r boyu canǵna hopdurmǵ poeziyamǵǵn yaddaǵ
il baǵlaǵǵ.

*Qətlə qatırına hay vuruldumu?
Nə davran, nə dalan, nə cinas eylə.
Bir şəhər verilsin sultan könlünə,
Endir Allahınnan iltimas eylə*

Eǵmad-Baǵkeçid ǵy n s b bl r u (obyektiv v
subyektiv) bizd n uzaq dülmül dülünc - xlaq biz
yenid n doǵmalaǵdǵ íeirimizin sirin - yesirin
çevrilmiǵ H r halda Etimad o ruhda yazǵ ki,
Yunus mr , Íah X tayi, Molla V li Vidadi Alǵ Paǵa, Pir
Sultan Abdal, Qaracaoǵlan, Alǵ Lenlik, Alǵ Veys l, Nazim
Hikm t... anlaya bilsin. Onun sözü varisl r yox, cdadlara
yön libdir. hm d Y s vi d rviǵ ozanlara, Anadolu
alǵlarǵna ünvanlanǵdǵ.

*Söz bir arc misalı, gen dünyaya inad
Bircə yol sanımağı üstlər yaşamaqdan
Azmi duyduq bu öfkəli vızıltıları
Arı yeşiyi misalı açılan hər kitabdan*

Bu İeirl rin psixologiyasə müdrik kilinin psixologiyasəđə, ovqat mövqeyi - Aqsaqqal, D rvił, Yolçu mövqeyidir. Epik qocanəz dünyaya, q d r m na verm k c hdidir.

*Harda pir,
Harda niyyət,
Harda əhlət!
Yolçu istəməsə də yol gözləməz -*

Q d ril baı - baıa qalmə yolun n qadir yolçusu daıdə lb t! + ı||ı||ı inanc m ntiqi budur: xatəlamaq unutmaq üçündür; yaıamaq h v si il ölüm ist yi arasənda ■ ı||ı||ı f r q yoxdur. Dünyanə anlamaq, sirr p rd l rini yəتماق mümkünsüzdür; bütün olacaqlar c nabi - haqdan g lir v s.

Bütün «öfk li vəətədar», bütün xəəm-xəda, m nasəz İeyl r yalnəz m nalar dünyasənda k sb edir. Bu İeirl rd n dua (ustadnam , vücüdnam ...) tri skiki olmasa da onlarən içind Sözüñ hipnozu, kıar hipnozu, Kitab hipnozu var. Bir «türk sindromu» var. Y ni E.Balıkeçid mahiyy tc Qəđbaı, B htalı, N ıı ndi, T k türkm n, Borçalə Osmanlə ruhuna açəb göst rm k||□ m Íquldur. E.Balıkeçid Qafqaziyada, Kəprəda, Kosovada, Xorasanda, H l bd , Allahən kölg si altənda yaıayan türkün taleyni göst rm kl m Íquldur.

ГУЛУ АҚСЫС: ЮМПИ СЯСДӘН ТАНИМАҚ

Qulu Aqs s öz t rcümeysi-haləñ t sirini ömründ v sözünd h mıl hiss edib. Ömür onun üçün müc rr d anlayǎ deyil, konkret bir obyektidir. "Aqs s" Qulunun sad c adǎ deyil, h m d ilk íeiridir. "Aqs s" - assosiativ baǎlanǎcǎdǎ v son dur. Kitabǎñ üzqabǎcǎnda yazǎ: **"1969-cu ilin 20 aprel günü atam Ağsəs Cəfər qulu oğlunun əcəl elçisi kimi bu dünyaya təşrif buyurdum. Kişi məni ixtiyar yaşında dünyaya gətirdiyinə görə hakimi-mütləqin qəzəbinə tuş gəldi və qara-qırmızı vərəqəylə oyundan uzaqlaşdırıldı. Odur ki, özümü yaşamağa deyil, boşluğu doldurmağa məhkum olmuşlardan sayıram"**. Qulu Aqs sin ömür d n danǎ masǎ ölümü unutmamasǎdǎ. "Aqs s" ömrünün v sözünün miqyasǎǎ mü yy nl íidir. Onun üçün ömür ata ölümünd n baǎlayǎ. Poetik ömür Aqs s kılının ölümünün davamǎdǎ.

Qulunun müdrík||iyi íair pozasǎ deyil, cavan yaǎnda t crüb nin paylaǎ masǎ c hdidir. Ömür, ölüm, sevgi haqqǎnda ona gör danǎa bilir ki, ömrü t crüb y malikdir. T crüb yaǎla deyil, íairin için qalaq-qalaq yǎcǎdan s s v sözl baǎlǎdǎ.

**Bu axşam bir niyyət tutaq:
Gün batsın, qürub qalsın.
Bəs ömrü nəylə qorxudaq-
Yerində durub qalsın?!**

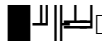
Yaxud:

**Bir udum havaya veririk ömrü
Mənzilə çatmamış o da qurtarır.
Gündüz havalanır.....**

**amma ki, ölmür,
Hava qaralanda adam qurtarır.**

Onun yaddaşında və nitqində etnoqrafik-məlumatlı təbəqələr süxurlarə çox görümlüdür. Dil oyunu " etnoqrafik mənasənə" bəlkə kontekst salır. Qulunun getdiyi yol - dilin poetik yaddaşına İrəvan qrammatikasına tabe etdirməkdir, metonimiyanın imkanlarına genişləndirməkdir. Məsələn: Axəç rəhbərliyi od üstündə tullanmaq öz metonimik həllini belə tapır.

**Dərdin, azarın tökülsün
Üstümdən addadım səni.**

Qulu Aqası "saxladığımı saf" (distansiya) mənə nələrə distansiyadır. İstənilən İrəvanı götürün. O, sətri, sözü bir-birini bəkləyən məsafəni həssaslıqla duyur, bir-birindən uzaq, yad mənalara belə tamamlaya bilir - ləziz, yerində və vaxtında tapmış (deyilmiş!) bənzətlər və paralelizmlər hesabına!

Qulu Aqası   - frazevari, ideomatik deyimləri, nitq etiketlərini tən toxumasına ustalıqla yeridə bilmə

**Kimsən, nəçisən, ay Allah,
Heç səndən baş tapammadır.
Özün qurduğun dünyada
Sənə bir iş tapammadıq**

Yaxud:

**Eşit, yoldadır artıq
çapır çin atım sənə.
Söz atıb tutammadım,**

Qulu Axs s|| Tanrəyla ünsiyy t|| r smiyy t yoxdur.
 "M n - S n" ünsiyy t kanalə özünü, dünyanə.. anlamaq
 durumudur. V anlamaq aktəo zaman baǵlayə ki, "M n" "S n"
 m kanəna ||| daxil olur. —, ||| |||

Bu tipli íeirl r, (inanəram ki, onun ömür f ls f sinin t rkib hiss sidir) onun fiziki-m n vi-psixoloji varlıəən hüdudlarıə mü yy nl ídirir. Bu íeirl r íair Qulu Aəsin yaám sad lövhlüyünün poetik isbatəđ:

"Kitabi-D d Qorqud"da Oğuz b ыл rinin Uca Yaradana duasēvalvarēđda bel s mimidir:

196

**Kimsə bilməz necəsən!
Əziz Tanrı!
Sən anadan doğulmadın
Sən atadan olmadın.
Kimsə rizqin yemədin
Kimsəyə güc etmədin
Qamu yerdə əhədsən,
Allahü-səmədsən!**

Qulu Aqş s öz ömrünün m nasəna v miqyasəna hörm t
qoyan İairdir.

RƏFAIL INCƏYURD: LƏHCƏHİH İŞEİRİ

R fail knc yurdun bir İair kimi d yılm z, ür kd n inandəxə d bi-estetik mövqeyi v xlaqəvar.

Onun İeirl ri il yaxəndan tanə olan ist kli oxucu göst r c k ki, İair sözl ömrün s rh dini artəq ayəmaq ist mir. İeir ömrün, ömür d İeirin m ntiqini tamnam mü yy nl İdirir.

R fail öz ömür yałaməna qəaqdan; dostlarəna, yaxənarəna, el-obasəna is içd n baxmaqə bacarə (**“Kiminsə içinə hənir gətirdi...”**).

R fail knc yurd saz İeirin formalarəna s daq tlidir v bunu yurd yerimiz , dilimiz candan-qandan bəklədxə kimi anlamaq g r kdir.

H r İeyin öt ri, keçici olduqı bir zaman d d bi-b dii d y rl r bəklədxə xol bir niyy tl , q tiyy tl v inamla d d - baba sözünü yazə oxumasənə ancaq alqəlamaq lazəndə. O, Vaqifi, Aləq l sg ri, Abbas Tufarqanləxə S m d Vurqunu, Hüseyn Arifiə görüb elidibdir.

R fail knc yurdun sözü üçün l hc -İiv ilham m nb yi, poetik sözü öeydirm kô imkanədxə, nazlanmasə rkl nm sidir.

Onun İeirl rind l hc nin ögörünm siô, israrla elidilm si yurd sevgisinin v qanən s sinin balqa bir adədxə, torpaqən qorunmasə c hdidir. L hc b z n sözün m kan m nsubluqunu göst rm kl yanalə t krarsəz m na-intonasiya qatəyaradə:

*Ürəyimiz boyda olaq,
Hər pənahda, hoyda olaq.
Noola, kənddə toyda olaq
Külləyələr qara saji,
Elə döymü Aşiq Hajı?*

Burada ójô s sinin intensivliyi İueirin etnik-b dii ovqatənə v obrazənəmük mm lİ kild tamamlayə.

óBiz Íeiri iman içind bilmil izô. R failin Íeirl ri Tanrəya yalnəz d rin inamən n tic si deyil, h m d daha çox Uca Yaradanla (Göyün yiy si, r him yiy siə) ünsiyy tin n tic si kimi doqulur. Çox yaxıl ě haldə ki, xalq sufiliyi onun söz sünyasəna xlaq d y rl ri il daxil olur. Bu mübar k m na-d y r çevr si b lk , özünün d ótale m tniôni mü yy nl Ídirir?!

*Nədi savab, nədi günah,
Sənə bəlli, Ona agah.
Nə istəsən verir Allah,
İstəməyə üzün ola.*

Yaxud:

*Hamı halallığa güldü beləcə,
Hamı tumarladı balta sapını.
Bir çürük zəmanə gəldi beləcə,
Buyurun: qiyamət döyür qapını...*

Az rbaycan Íeirind ód rdô sad c psixoloji durumun adə deyil, h m d obraz-anlayě ě ě. Íli-peě si d rdd n dil g lm k, d rdd n daně maqdə. D rd Íairi Göy bəkləyən fəvq l gücdür.

R failin dostlara üz tutub söyl diyi Íeirl r d sad c ithaflar deyil, yükü, m tl bi könül d rdli pě ě tě arě sě ě nmalardə.

R fail knc yurdun d rdind , aqrě ě nda sakit bir Íükranlěq havasě hakimdir. R.knc yurd ömrünün v Íeirin emosional-ovqat süjetini itki motiv t Íkil edir. Itki (dost itkisi, torpaq itkisi, keç n günün itkisiə) aqrě ě (mövzusu) onun sözünün gücünü d y rl ndirm y imkan verir. Íeirl rin emosional süjeti t sirli, t bii v h tta, görümlüdür.

*Dağlardan nə yazaq, ozan dədələr,
Badələr dağları bada verdilər.
Birinə qaçılmaz düyünlü nisgil,
Birinə çəkilməz əda verdilər.*

Baxt-yəqval bu İairin ömür t crüb sinin v yaddalıññ sas obrazəđ. (M s l n: qarəqa baxtəna yanan İairin óqarayəqvalô epiteti il İ r fl ndirm si: **“Qarayığval qarışqalar qara filnən tutaşdısa, neyləyəcək?”**).

Q rib dir: onun söz dünyasənda sanki qadñ obrazəna yer yoxdur. Sevgi İeirl rind d etnik xlaq var. Qolma-g raylə qrammatikasə (sintaksisi) m hz l hc sintaksisin v xlaqəna tabedirə

БАЩАДЫР ФЯРМАНЫН БАЩАР ЦМИДЛЯРИ

∞ G nc nin urvatlē d y rli íairl rind n
biridir, sözünd xlaqē t rbiy si görünür. Bahadē
mü llimin l xsiyy tin v sözün yaxəndan b l d ol
deyir m. Bahadē F rmanē ür k söhb t edir, xatēlayē. H tta epitetl ri, t Íbehl ri d qafanēn quramasē
deyil, ür kd n g lir. Ancaq ür yi olan íairl r daqla, daíla,
aqacla insan arasēnda f rq qoymur.

And iç nd óQolqar haqqē dey n bir elin oqlu balqa cür
ola bilm zdi. Üzünün qēālarēnē daq cāālarēnē b nz d n bir
íair balqa cür yaza bilm zdi.

Bahadē F rmanēn íeirl rini oxumaq da xeyirlidir, çünki
íeirl rind bolluca íēq yuva salēddē.

V h rd n m n el g lir ki, onun ógec l rinô içind n d íēq topasē boylanē. Íēqla zülm tin
k skin qaríēdumasē yoxdur. Bütün t bi t obyektl ri, t bi t
hadis l ri íēq - od mahiyy tlidir. Ona gör d çāaq, çāçāaq,
ulduz, íiml k, ocaq onun sevdiyi poetik obrazlardē.

*Yandır işıqları, gülsün qəlbimiz,
Ay bahar ətirli, tutum əlindən.
Sənin işığı gözləyirik biz,
Bir gecə, bir ürək, bir də, bir də mən.*

B z n bütöv bir psixoloji durumu od obrazēil t qdim edir.
Diqq t yetirin:

*Hirsindən içindən şimşəkmi çaxdı,
Nifrəti canını yandırdı, yaxdı.
Ata ocağına yad kimi baxdı,
Odu ayaqladı, közdən yıxıldı.*

Bahadər Fərman üçün Dağsənin iləqət cəssümü, nur
mənə olmasədə bu üzəndir.

*Güney işıq,
qüzey işıq.
dağlar nurla yaraqlanıb.
Bu şəhərin qotaz-qotaz işıqları
ulduzlara çatıqlanıb.*

Lair kənd axşaməni təsvirində öləkəni ilətlərini
axtarər,

*Pozulmuş misra tək görünür cığır,
Yanır çəmənlərin böcək şamları.
Günəşi ötürüb kəndə qayıdır
Soğança qoxulu kənd axşamları.*

Məhz içində ki iləqədən həmişə ümid cücərir. Ümid duyqusu
onun ömür-günəməni iləqlə doldurur. Bəli insan ümidini
bundan zərif necə ifadə etmək olar?!

*Ümidim göyərdi, qəlbim göyərdi
Bahardan yapışan budaqlar kimi*

Bahadər Fərmanda ümid-təsəlli kimi durumlar bahar
mövsümü ilə laqəddər.

İnsana xas olan psixoloji durumunu, jest-mimikalarəni təbiətin
üzərinə keçirməsi mifopoetik düyləncisəndən gəlir. Folklorə,
mifologiyaya az-çox bələd olan bir adam kimi deyilə bilər ki,
onun ləiləri ilə cədlərləniən metaforik dünyagörülünü bərpə
etmək olar:

Dəlisov küləklər batdı günahə,

*Xəzəl tonqalını budaq görəcəkdir.
Bir bağban dedi ki, ağaclar daha
Yuxuda nəğməli yarpaq görəcəkdir.*

Bu düfünclə olmasaydı poetik müləhid l rind ki
heyr t duyğusu da qalmazdı Çaxda l eirimizd ulaq saflıq
olan l airl rin seyr l m si ür k aqradan hadis dir.

*Hərdən qəzəblənib sənə daş atır
Kinli təpələrin gədəsi, dağlar*

Yaxud

*Çoban tütəyinin səsinə otlar
Yağıştı süd olan bulud sürülər.*

T bi t varlıqların v hadis l rinin mahiyyətini epitetlərlə
verməsi, xüsusən fəlsəfi tərkibli epitetlərlə mənalandərməsi
həmişə dünyagörüşündən gəlir.

*Öpdü çiçəkləri boz köynək duman,
Səliqə dərələr məhəbbət uman...
Körpə cüyürləri qorxutdu yaman
Od yeyən şimşəyin hədəsi, dağlar.*

Bahadər Fərman l eirl rinin süjeti görülməli situasiyaların üstündə
qurulur. O, xüsusən canlandırdığı fikrində tutduğu, yad-
da l ında zəif diyi görülməli rin gerçəkliyinə inanır. Ancaq bu cür
l airl müharibə veteranə Asqol Muradın görüşünə gələn l rin
sayınə (bəli qoca kəli, 150 arvad) xətləməyə olar, l hid
balaların ruhlarını salamlamaya olar. (“Xoş gördük, Səbuhi!
Xoş gördük, Vaqif!”)

Bir İeiri var - óUıaqlǎq sevincimô adlanǎ. Atasǎ c bh y ged nd onunla göröl bilm y n ill rboyu bunun ç kdiyi zabǎnǎ ç k n insanǎn ifad sidir. lb tt , bir d ilk elqin, ilk görölün xatir h zinliyi d tez-tez ür kd ya da düür.

*Arabir gül gätir görüş yerinǎ
Burda dǎfn olunan eşqi xatırla.*

Ür yinin döyünm ritmi göröl m qamlarǎnǎ xatǎrlama tezliyind n asǎ olur. O, h mıl doqma yerl rl görölün h sr tini, görölün mutlulukunu yaıayǎ. Bir-iki il bundan önc G nc d dostlarǎnla (M.D mirçioqlu, kısaq, B.F rman, Saleh mü llim) Daık s n daqlarǎna getm k q rarǎna g ldik. Onda Bahadǎ mü llimin bu göröl nec h yacarla getdiyi indi d gözümün qabaqǎndadǎ. B lk onda ür yind pǎçǎdayǎrmǎ:

*Ulu Qoşqar, ulu dağım, xoş gördük.
Dağ inamım, dağ ümidim, gǎrəyim.
Yalçın qaya, tǎnha palıd, sǎrt yoxuş,
Dağ keçisi, körpǎ əlik-göyçəyim.*

Bahadǎ F rmanda ür k sad c ontoloji kateqoriya, yaxud vacib fizioloji orqan deyil, ömrün k d rl , sevincl yazǎmǎ salnam sidir, n etibarlı yaddalıǎn adǎıǎ. Onda yaddalı aqrǎşǎ il ür k aqrǎşǎvar.

Yurd yeri il , uıaqlǎǎ il göröl h mıl ür yi il göröl çevrilir. Bu göröl rin birc iltirakçǎşǎvar - ür k.

*Mǎni görüb düz üstümǎ yüyürdü
Ötǎn ildǎn burda qalan ürəyim.*

Onun xatir yaıantǎdarǎ ür kd yerl ır. Uıaqlǎqdan uzaqlalıdǎqca keç n günün k d ri il ür yi daha çox yükl nir.

Bu q d r xatir aqşələxəna v obrazlara ancaq İair ür yi tab
g tir bil rdi.

*Bulaq həzin-həzin ağlar içində
Mamırlı dağları yalayıb gedər.
Bu nisgil, bu ağrı biçimdə
Kövrək ürəkləri dalayıb gedər.*

Bahadər F rmanən poeziyasə o q d r t m nnasəz, s mimi v
t mizdir ki, ruhunun içini gör bilirs n. Lübh siz, bu t m n-
nasəzləq, canəyananlıq, xoğ görü obrazlarən z rifliyin v dey-
min istiqanlıəxəna da t sir edibdir.

*Bənövşə qoynunda gördüyünü damla
Sənsiz ağlamışam, gözümdən düşüb*

Yaxud

*Dəli şələləyə düşüb islanır
Mamırlı qayanın şirin yuxusu.*

Ulaqləxən x rit sini doqma, unudulmaz landlaft obrazlarənən
v t bi t obyektlinin adlarə il b rpa edilir. O, bu adlarə itir
bil c k varləqlar kimi el zizl yir, el oxlayər ki...

S mimiyy tlı boynuma aləram: xalqənəzən inanc dülünc -
sind , mifoloji dünyagörülünd bulaqən qutsal olmasə ziyar t n
pir yeri olmasənə ilk d f Bahadər F rmanən İeirind n bildim.
K ndind ki Pir bulaqəməüq dd s yer kimi xatəlayər.

*Pir bulağım, pirim mənim,
A dupdurum, birim mənim...
... “A billurum, bulanmağım
Varlığımı əzir”, - dedim*

***Durult məni, ağrı dolu
Ürəyimi nəzir dedim.***

Bahadər Fərman kimi hesabına millətimizin coğrafi yaddaş qorunub saxlanmışdır.

Bahadər Fərmanın bu dünyada qoruya biləcəyi daha bir şey var - ürəyinin ilahəsi. Ondan muqayət olsun. Çünki qabaqda həmişə bahar var.

UZAQDA BİR EL VAR - SÖZÜ BƏLLİ, BƏLLİ...

Aq T hl - Qara T hl adlarə n d ns yaddalənda Türkün ulu abid si óKitabi-D d Qorqudôda k Oquz-Də Oquz adlarəñe canlandəə. Sayqəd y r oxuculara t qdim olunan bu kitabda T hl elinin tarixi, etnoqrafiyasə folkloru il bəklə yəcam, müf ss l oçerk verildiyind n t l m-t l sik etimoloji yozumlarla, kulturoloji gümanlarla kims ni yormaq ist mirik. Oçerkin mü lli fi il razəyəq ki, toponiml rin t rkibind ki aq-qara yalnəz r ngi bildirmir, yaxud d y r m nasənə (böyük, kiçik, qüdr tli, xeyir) ifad etmir. Q dim türkl rin t dqıatqçsə Annamarə Qaben bel n tic y g lir ki, türk toponimikasənda istifad olunan b zi r ngl r lokal h miyy tlidir. óR ngl rin simvolik m nasə adlə araldəmasənda aq r ngin q rbi, qara q ngin ímalə bildirdiyini qeyd edir. Aq T hl -Qara T hl q dim türkün landıaft t s vvürl ri (qara-daqləq, yüks klik. Aq-düz nlik, sulu m nalarənda) il d bəklə ola bil r. Bu ól msi í k r, l hc si xolô (Sabir lim X lilli), ó bol íül nli, aqban evliô yurd yerimizin özün m xsus söz landıaftəvar.

Bu elin qeyr tli oqullarəñ z hm til , sevgisi il araya-rs y g tirilmí bu antologiyən m qs di Gürcüstəndakə Az rbaycan türkl rinin b r k tli poetik sözü haqqənda gení t s vvür yaratmaqđə.

N d ns h míl düünmül m ki, T hl çok yi, Borçalə çok yi il iç-iç olsa da, Qarayazə Qaraçöp, Borçalə Qazax bir d ryanə damlalarə olsa da, íerl rin íiv si, ílv si f rqli olmaləđə.

T hl íairl rinin etno-poetik portiretini t xmin n bel cəmaq olar. T hl lil r qolmanəson d r c q na tn n deyirl r. Qolma, g raylə n f si n yaxıə halda üç b nd çatə. Q tiyy n qafiy israfəna yol vermir. T hl íairi qafiy , sinonim daləncə qaçmə. kınd ki m tl bin izharəna ön m verir. X st Qasənə,

D d l sg rin qoyub getdiyi d y rl r onun üçün yen d qüvv sind dir.

T hl Íairi qolmanə ifa etm yi yox, söyl m yi daha çox sevir. Borçalé Íairi qolmasənə dey nd beynind mütl q aləğən obrazənə canlandıə. D d mrahən, Xəndə M mm din, Aləğ Hüseyñ Saraclən, Xan Kamandarən s sini elidir. Qara yazəñ T hl Íairind qafiy havadan qabaq doqulur. ı havasənə söz ç kib g tirir. T hl sözün s sd n üstün olduq yerdir.

Borçaləda qolma-g raylə d d -babadan saz havasənə içind böyüyüb, aləqlarən repertuarənda, ozanlarən yaddalənda yalay. T hl Türkl ri is sözü havacatdan k narda, yaddaləda qoruyub saxlamaqə bacar. Burada Íairl rin güv nc yeri el yaddalə.

H r halda subyektiv q na t l rim bel dir...

T hl d Íair Novruz **“ustadlar ustad, ozanlar başı”** (T hl L tif) kimi anə v Í r fl ndirilir. Íairin ölümü ümumxalq mat mi kimi t qdim edilir.

Bu gün bir yol tutub mənzil məvayə

Könüllər murğusu uçuban gedir

Bir mahir usta idi dilində ayət

Acal şərbətini içibən gedir.(Qulammirzə Musayev)

T hl d Íair Novruz artəq qutsal obraza çevrilibdir. T hl li inanə ki, Íair Novruzun sözü doqru sözdür, h qiq ti ifad edir. Íair Novruzun özünü k ram t sahibi, sözünü haqq sözü hesab edir: **“Dünyadan köçdüyün əvvəldən bildi”** (Xan hm d C f rli)

H s n Teteroqlunun, Molla ıslamən, Xan hm d C f rlinin, D rdli Pałanən Íeirl ri T hl insanənə t x yyülünün min ill r önc olduq kimi h l d canlə Íir li qaldəğən sübutudur. Bu t x yyülün gücünü aləğdəkə ikic misrada da görm k olar:

Leylü-nahar, şamü-səhər

Üz tutginən göyə, göyə. (Xanəhməd Cəfərli)

N yad etnosla, dill v dinl (gürcü) günd lik yaxən t masə
n d iri s naye m rk zl ri, böyük Í h rl r(Tiflis, Rustavi)
arasənda olmasə t hl lil rin poetik t x yyülünün siql tini poza
bilm mił, ski lükə tini unutdura bilm mił dir.

Bülbül ötər qəfəsində

Qızılgülün həvəsində

Qəmi-hicran badəsində

İçib, sərxoş olan könlüm (Həsən Tateroğlu)

T hl Íairinin inancə t r k m sözünün m ntiqin tabe
olmaq zorundadır:

Cox şadam, sidqimi bağladım kimə-

Babam imam kazım əleyhürəhmə.

Əhdi etibarı Əsəddən kəsmə,

Şələdə yenilməz bir kalam, ağam (Əsəd Məmmədli)

T r k m ruhu Íairl rin daqlara Íeir yazmaq n n sini
Í rtl ndirmiłdir . Dağ obrazənən f alləxə köç poeziyasənən ks
s dasəđə. Bu tipli Íeirl rin sad liyi v s mimiliyi bir
Dadaloxlu, Qaracaoxlan havasəda g tirir.

Mərdlərlə durub oturdun,

axırda canan yetirdin.

Neçə karvanlar ötürdün,

Vuruban qırmacı, dağlar. (Şair Novruz)

Görək Eldar Quluoğlu nə deyir:

Səndə dövrən sürən köksün ötürər,

Dərdin birin qoyub, birin götürər

Cərxi fələk dövrənini bitirər

Əzəldən sinəsi cəfali dağlar.

Maraqlıdır: Bütün T hl İairl rinin ódaqlarõ ayrđı, vidalaıma ovqatē üstünd kökl nir. Bunun iki s b bi ola bilir: Elatē psixoloji yaddaıē il , T hl lil rin t ht İüurundakē ayrđı, itki obrazēn üstün olmasē il .

*Qız qalası, Keçəlqora, Əyriqar,
Sərkər olub saxlamışam mal-davar.
Mehman olub burda neçə yay-bahar,
Dağlar, gəlin halallaşaq, ayrılacaq. (Həsən Məşədioğlu)*

İki dünyanın arasēnda vurnuxmaq T hl kök nli İairl rin metafizik stixiyasıdır. Olum-ölüm, o dünya bu dünya arasēnda keçirdikl ri narahatlıq, h yacan bu İairl rin (Arif Mustafazad , Nurafiz, Allahverdi T hl li...) obraz dünyasēna formalıdı rəddē. Ölüm yegan gerç k hadis dir ki, T hl İairi onun varlıqēnē d rind n hiss edib m nalandēa bilir. Biçin, lilli çay, bəkləqapđar, d yirman... o dünyanın ilər tli ridir.

*Fələy ömrə biçinçidir,
Bir gün biçər, ağrın alım(Qulammirzə Musayev)*

*Bu dəyirman çaxçaxıdır zəng edir,
Köç harayı havalanan vaxtıdı(Şahvələd Əhmədovlu).*

T hl İairinin n munis, qutsal m kanē evdir. óEvô T hl türkü üçün varlıqēnē nılan sidir, kosmos obrazıdır. Ev yurdu İenl ndirm simvolidir. Ona gör d bol ev milli f lak t v faci kimi dülünülür. Bu mövzu Nurafiz poeziyasēnē İah damarıdır. Onun İairl ri T hl nin bolalan, yiy siz, qapđarē bəkləevl rin aqıdır.

*Bu kilidli darvazanı
Qar oxşayır, yağış döyür.*

*Giley döyür sükutunu,
Yad döyürsə, yalnız döyür.*

Yaxud

*Səhərdən gəlmişəm, qapınız bağlı
Ay qonşu, de, bizim açar sizdəmi?*

Ya da

*Boş qalan evlərin işığı yetim
Qaranlıq eymanın divardan daşdan.*

ısa ısmayılzad nın yetim qalan evin Allahverdi T h l li
bel aqlayır:

*İsa, bir ev qalıb Qarayazıda
Yastı balabana oxşayan bir ev.
Çünkü, bu ev kişilik, qurur simvolu idi.
O ev papağıydı Qarayazının
Başından götürüb tolazladılar (A. Təhləli)*

Q rib dir bütün İeirl rin içində öyəkəmaq-yəkəmaqô feli
keçir ki, t h l l il rin etnik-mental düünc sinin, yaşam
f ls f sinin t zahürüdür.

*Əlimdə günlərdən toxunmuş səbət
Kövrələ-kövrələ yığam onları(Arif Mustafazadə)*

Allahverdi T h l linin t ht l lüürunda bu m na kök saləddər:

*Qara-qara qarışqalar
Yığar şirəsinə tut ağacları*

*Armudu lampalar gur işığına
Kəpənək yığar...
Nurafiz o günü arzulayır ki:
Təhləlilər, bircə günlük yığışın
Təhlədəki bir ocağın başına.
Qoy çox olsun burda tünlük, yığışın.
Əl söykəyib qoy qocalar başına
Daddırsınlar sizə giley payını... (Nurafiz).*

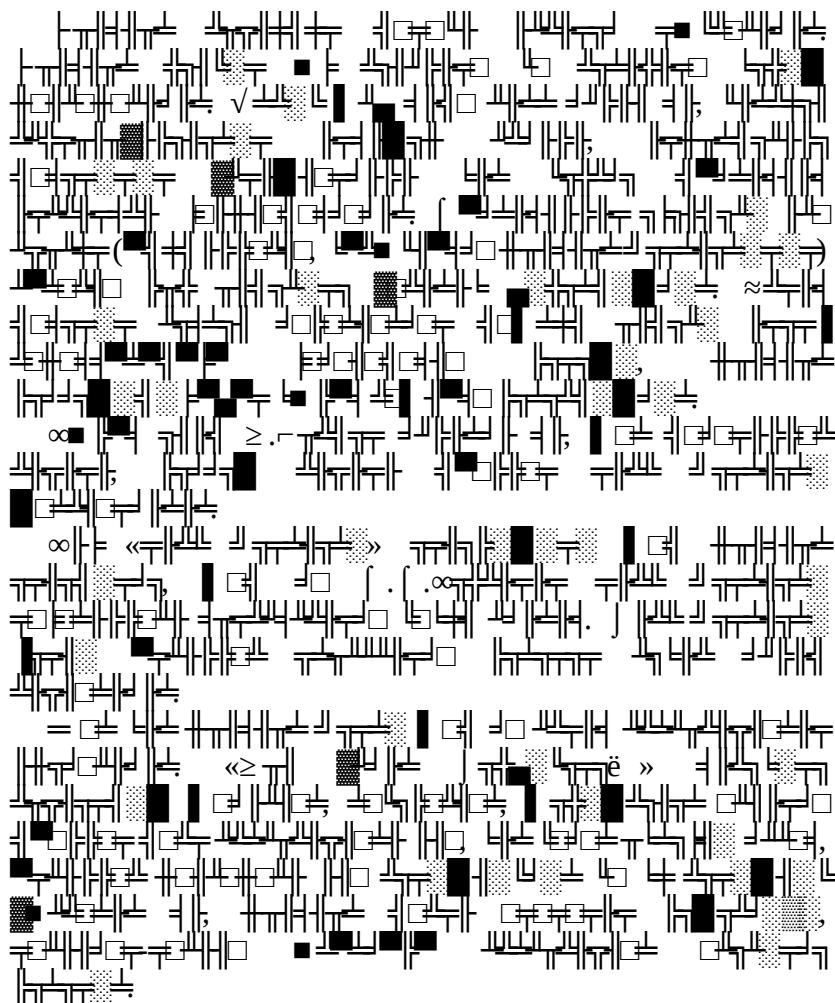
T hl nin t ht llüurunda bu m na kök saləbdə:

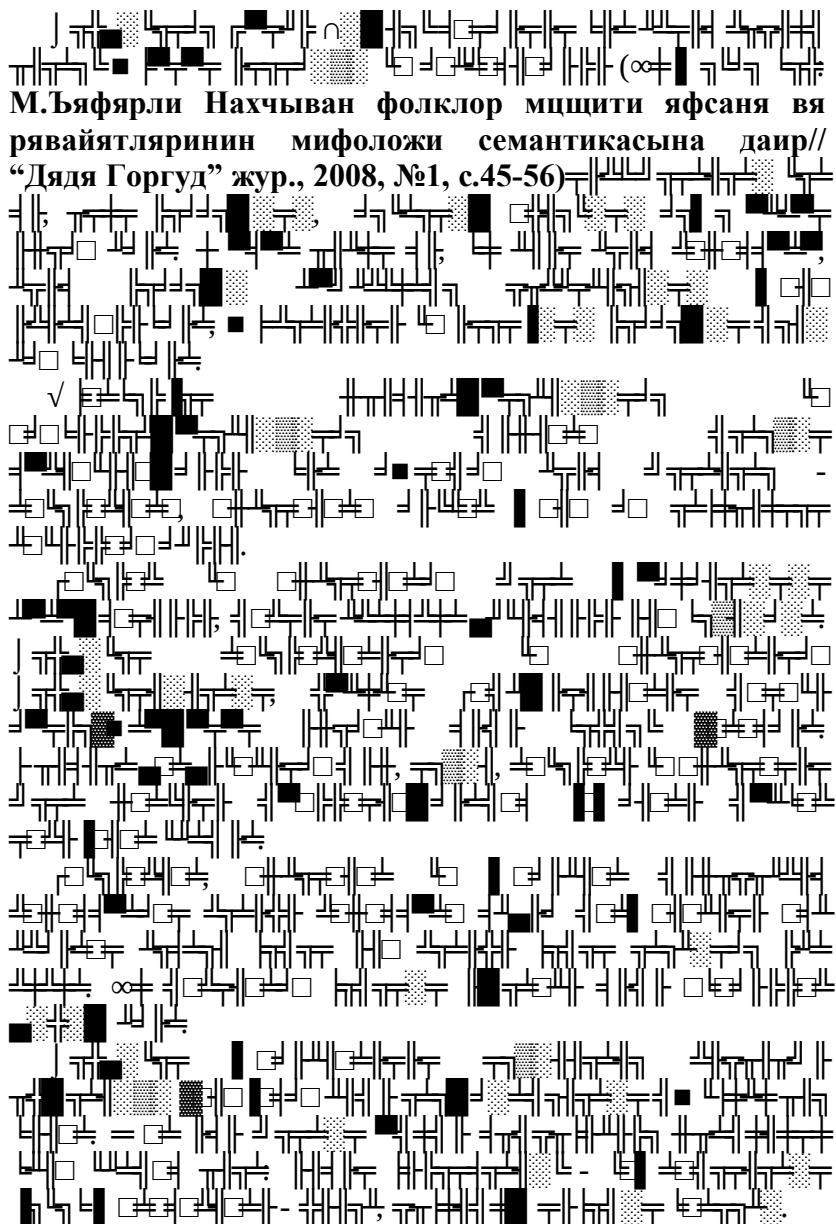
*Qara-qara qarışqalar
Yığar şirəsinə tut ağacları
Armudu lampalar gur işığına
Kəpənək yığar... (A. Təhləli)*

Bizim el Uca Yaradandan dil yimiz d budur: ayrəmayən yurd yerimizd n, yəđən bir olun, c m olun! Qapđarənəz dost üzün , p nc r l riniz iləđa, gün l açədsən.

Tiflis kimi möht l m l h rin çevr sind «ostan olan T hl nin» (Nur hm d M mm dli) söz adamlarənən bir kitabda c m olmasəkökn n budaxən birliyidir.

**НАХЧЫВАН ФОЛКЛОРУ:
ЕПИК СЮЗЦН МИГЪАСЫ
(С.Ящмядлинин «Yol gedir Naхçывана...»
фолклор топлусу шаггында бир нечя сюз)**

YAŞAR QARAYEV ƏXLAQI

Aradan illər keçib, onun kədərli gözlərini indi də unuda bilmirəm.

Bəlkə də Yaşar müllim həyatda gördüyüm ən kədərli alimlərdən biri idi. Üzündə -gözündə gəzdirdiyi bu kədər müdriklik-ariflik ilə bəzəndə daha da gözəl və həlal görünürdü.

Ancaq onun mutluluq məqamlarında yadəmdədir.

Onun akademik üslubu mükəmməl bilən bu böyük insanın gözlənilməz fikirləri, obrazlı ifadələri, aforostik deyimləri Sokrat aləmlərlə üzbə-gözü nurlanırdı.

Təbii seyr etməyi, xüsusən yayda ləkid olmağa çox sevirdi. Ləhər tünlüyü, məmurluğun yekneskliyi və yarıdəcəfə intensivliyi ona bu imkanları verirdi. O, təbii qoynunda təhləşən, yalınlaşan mutluluğunu yaşayırdı, içindəki ləirliyi boy verirdi. Bir dəfə Marxalda ağacların üstüylə sürünən dumanın göstərib nəyə bənzədiyini soruldu. Bu gözlənilməz suala tələsik nəsi uydurub dedim. Yaşar müllim: öyaxlı bax, uluğun imkənliyinə bənzəmirmi? - dedi. Məhz təbii içindəki sükutun və hüzurun səsinə əlidlə bilirdi, fikirlərin ehtirasları nəfəsini duya bilirdi.

Yaşar Qarayev filoloji təhkiyə mizi öbərsiz bədiəşə ilzənginləndirmişdi. Məndən hərdən eləgəlir ki, Bəxtiyar Vahabzadənin poetik priyomları hədəsə Yaşar Qarayevin filoloji təfəkkürü və yazı üslubu üçün də ilək idi. Fəlsəfi antinomiyalar, ritorik suallar, fəlsəfi ümumi ləndirmələr Yaşar Qarayevin dəfələncə strukturu üçün səciyyəvidir. O inanırdı ki, yazıda fikir, deyim onun qədər poetikdirsə, bir o qədər də inandırıcıdır (Novalis).

Onun ifadə üslubunu, yazı sintaksisini bu gün də yamsıdmaq mümkünsüzdür, istənilən istedad bu yolda acı məklubiyyətlə gözləyir.

O, keçmişlə mütləq bu gün, öndü müstəvisin keçirirdi, yaxud keçmiş bu günləq ləndirirdi. Bütün ilkilirdə olduğu kimi epik zamanın, epik keçmişin indiki zaman kimi qavranılmasının sərbəstliyi zamanın tənqildə tənqisiz ötürülmüdü. Xatələdixən bir-iki örnəyi gətirim. Məsələn, Füzulinin 500 illiyi bəkləçəxəndə deyirdi:

“Lakin tarixi faktlar sübut edir ki, İraqdan İstanbula və Ankaraya Füzuli ilk dəfədir ki, bu gün -500 yaşında gəlir”; klyasifəndiyevin pyesi ilə bəklə bir məqaləyə yazırdə ki, **“dramaturq tarixi obrazları da öz müasir əxlaq və mənəviyyat aləminin güzgüsündə əks etdirir. Təkcə tarixdəki Nəvəni yox, ölümündən sonrakı tarixdə (milli-mənəvi yaddaşda!) yaşamaqda davam edən Nəvəni bizə göstərir”.**

O, tarixi sadəcə olmuş hadisələrin və faktların toplusu, keçmişin xronoloji ardıcılıxə kimi deyil, milli-mənəvi, əxlaqi yaddaş kimi qəbul edirdi. ƏTarixə və ömənəvi yaddaşə anlayışlarınə eyniləndirdi. Onun üçün tarix milli-mənəvi sərbətlərdən biri idi. **“Təkrarsız milli-mənəvi sərvətimiz təbiətlə yanaşı, həm də tarixdir. O keçmişə yox, bizə məxsusdur. O özü dünənə çevriləndə yox, biz onu unudanda tarix olur. Tarixin əbədi-mənəvi diriliyi-onun fasiləsiz əxlaqi tərbiyə və təsir qaynağı olmasındadır. Tarixdən istifadə etməyən yeraltı sərvətindən, təbii enerji ehtiyatlarından, meşələrindən və çaylarından istifadə etməyən xalq kimi köməkətsiz və yoxsuldur”.**

Ana dilin önməqəddərsəvətə kimi baxırdə liffaməxən, dilimizin problemləri ilə bəklə bir neçə məqaləsi də var. ƏTarix: yaxəndan və uzaqdanə kitabəndə bir fəsilə belə adlandırməddə **“Dildə daşlaşan və yaddaşlaşan tarix: xalqın soy adı, ana dili, baba yazısı”, “təmiz ana dili olmasa, milli mədəniyyət, milli suverenitet gərəksəz və artıq bir şey olar”.**

Ona gör d , d biyyata, tarix , h tta lifbaya da m n vi v xlaqə d y rl r kontekstind qiym t verm yin t r fdarəydə **“Əlifba mənəvi mədəniyyətin, milli yaddaşın cismləşməsi, etnik dəyərin maddi vücut kəsb etməsidir”**.

O, Az rbaycan d biyyatənə ömrünün v mil tin n ali m n vi s rv ti hesab edirdi. Onun fikrinc , alimin, d biyyatlıunasən müq dd s borcu bu s rv ti etnik toplumun ruhsal t rbiy sin , milli m n viyyatən mühafiz sin s f rb r etm kdir v d bi t nqid v d biyyatlıunasləq bu borcu n q d r tez h kk ets , onun d biyyat qarlışında, d biyyatən is zaman v mill t qarlışında m sulıyy ti artar.

Yalər mü llim yazdəranda, çəđləranda óŁ xsiyy tô anla mənə xüsusi ön m verirdi. T sadüfi deyil ki, yazdərənən v kitabənən birini bel adlandırməđdē óŁ xsiyy t-meyardəō. óV - t ndaıō, óŁ xsiyy tô v óziyaləō m hfumlarən bir çox hallarda sinonim kimi ill dirdi v bu m nalarē bir d y r birl İdirirdi-tarixi-m n vi yaddaıa malik olmaq! V t ndaıēs ciyy l ndir n sas psixoloji lam t is narahatləq idi. óV t ndaı narahatləqəō Yalər mü llimin sevdıyi ifad l rd ndir.

Zahir n h mıl sakit görün n, heç vaxt emosıyasənē üz vurmayan bu müdrik kılı c miyy td , d biyyatda ged n prosesl r, m n vi d y rl rin alēnmasē il baqlē narahatləqənē gizl d bilmirdi.

Yalər Qarayev f ls f sinin t m l d y rl rind n biri d zaman kateqoriyasē idi. Kim onun kabinetind olubsa, y qin ki masasənē üstünd ki bir lövh ni yaxlē xatēlayə: óVaxt s r-v tdirō sonun yaıam dünyasēnda, dülınc sistemind zaman m kandan üstün mövqey , üstün d y r malik idi, h tta m n dey rdim ki, m kan ikinci d r c li meyar idi. O, h mıl iç m kanənē dē m kanlarən müdaxil sind n, zorakēđkēndan qorumağa çalēđdē

ıst nil n m kan (elmi konfransda, iclasda, evd , dađda-bađda, ıstanbulda Ł kid) Yalər Qarayevin iç zamanəna tabe olurdu, y ni óındiki zamanōda olurdu.

Klassik m tnl r d zaman kontekstind m na verirdi, m tnl rin zaman üzr h r k ti - dövriyy si ona m d ni ómiqrasiyanə anlamağa köm k edirdi. óX ms ô, óKitabi-D d Qorqudô, óK malöddövl m ktublarə, óMolla N sr d d inô, óFyüzatô, óHophopnam ô... kimi m tnl rin zaman dövriyy si m hz milli m tn m d niyy timizi v m n vi s rv timizi yaratdêəna v formalaldêdêəna inanêdê

90-cê ill rd bir m qal sinin adê diqq timi ç kmıldı: óC sar t s rv tdirô. Müt f kkir ümid edirdi ki, zamanlarə kritik m qamlarənda Í xsiyy t mifi yaranê v yalnê Í xsiyy tl rin, ziyalêarə c sar ti mill ti m n vi alêmalardan qoruya bil r. O, c sar tin m n vi d y r, xlaqi s rv t olduəunu topluma çatdêmaq ist yirdi.

El h min dövrđ Milli Elml r Akademiyasənda qafalarənda ódemokratiya, yenid nqurmaô havasê il bir qrup óc sar tliô peyda olmuđdu, güncđ -bucaqda böyük alimin dalêncə danêêr ona qarlıê intriqalar, Íantajlar qururdular. O, is óolimpô sakitliyini qoruyur, balêñê aláqê salêb klassik m qal l rini yazêdê S hv etmir ms , óTarix: yaxəndan v uzaqdanô kitabêñê n Ír hazêlayêdê Az rbaycan d biyyatê tarixinin yeddi cildliyi üz rind dül ünürdü. T ssüf ki, onun ancaq bir cildini gör bildi. O óqapêda hansê minilliyinô (O.Mandell tam) olduəunu yaxlıê bilirdi. Bizim is böyük ustadəñêzê qorumağa c sar timiz çatmêdê

Bunun akrêşəñêindi d ç kirik...

МЯММЯД ГОЪАЙЕВ: ÖMRÜN DİALOQ İMKANI

Deyil nıl r gör , bu dünyada oxucularə iki yer bölürl r: Dostoyevskini oxuyanlar v oxumayanlar. Bakə Slavyan Universitetinin professoru M mm d Qocayev birincil rd ndir, y ni Dostoyevskini h m oxuyub, h m d yet rinc öy-r nib. Az rbaycan kimi kiçik bir ölk d M mm d mü llim kimi dostoyevskiünasən varlǵə n azəndan Az rbaycan rusistikaşəna v filoloji fikrin xeyli hörm t g tirir, filoloji fikrimizin l yaq tini artǵə.

Fyodor Mixayloviç Dostoyevski professorun yalnǵ z li sevgisi, peı kar araldǵma mövzusu v obyektı deyil, h m d rus dahisi il , klassik rus d biyyatə il ■ || ■ || ■ || t mas ünsiyy t aktǵǵ, dialoq imkanǵǵ.

M mm d mü llimin t ht lıüur hadis l ri, arxetip n z riy-y si il (K.Q.Yunq psixologiyasə il) ciddi maraqlanmasənən bir (v sas!) "s b bkarə" da Dostoyevskidir.

M.Baxtinin "Dostoyevski poetikasənən probleml ri" kitabənə t rcüm etm ■ || ■ || ■ || ona taleyin ilidir...

M. Baxtind o q d r diskursiv gediıl r, ■ || ■ || ■ || ■ || dalanlar var ki, bir neç alim ömrü d kifay t etm z. M. Baxtin fiziki lıxs deyil, m tnl r toplusudur, intertekstdir. M. Baxtin fikirl yox (tavtologiyaya gör üzr ist yir m), ideyalarla düünür. Baxtinin ideyalarənə inkılaf etdirm k ona gör ç tindir ki, bu ideyalarla mübariz (mübahis etm k) aparmaq sad c mümkünsüzdür.

"Dostoyevski poetikasənən t rcüm si bir daha göst rdi ki, M.Baxtin universal dialoq f ls f sini ortaya qoyub. Bir insan balıqa bir insanətanənağa, balıqasəil dialoqa ehtiyac duyur.

Jak Derrida ■ || ■ || ■ || ■ || ist nil n nitq totalitardə, y ni balıqasənə anlamağa meylli deyil. B lk doğrudan da dialoq mümkünsüzdür. Ancaq Baxtin daha böyük k lıf edir -

M mm d mü llim n d n yazsa yazsən, araldəmalarda yalnəz metodoloji-n z ri deyil, h m d İ xsiyy t v hd ti görünür. Onu rasiyal toxumaya malik olan d bi 𐤀𐤁𐤁𐤀 az maraqlandıə.

Onu irrasional motiv, güclü t ht İlüur axənlərə b dii s rd İlüuraltəs lt n t daha çox ç kir.

Klassik rus d biyyatəM.Qocayevin sabit araldəma obyektı olsa da, bir Az rbaycan türkü kimi milli d biyyatənəz, folklor x zin miz d onun diqq t 𐤀𐤁𐤁𐤀𐤁𐤁𐤀𐤁𐤀𐤁𐤀. Bu n nada, dostoyevskiünas alimin "Koroqlu" poetikasəna müraci ti m n t bii göründü.

N z riyy t s rrüfatənə mük mm l bil n d y rli alim "Koroqlu" eposunun poetikasənə el sad dild v üslubda yazə ki, sanki Koroqlu mifoloji, epik q hr man deyil, yaxəndan tanəđəğə görüb elitdiyi, xatir l rind yaəatdəğəgerç k bir obrazdə. Bu yazəda imkan dül mülk n g nc t dqiəatçənə konspekt d ft ri üçün bir neç tezis seçib t qdim edir m:

"Eposda qohumluq hissi d q hr manləq poetikasəna tabe olur."

"Satira q hr manləq eposunun poetikasəna ziddir."

"İ h r meydanlarənda quyular m n vi baxəndan t rsin çevrilmi İ Ç nlibel zirv sidir."

"Eposda ictimai ierarxiya m n vi ierarxiya il v z olunur. Eposda psixoloji proses hadis l r prosesin tabedir, psixologiya hadis d n doqur" v s.

Tezisl rin sayənəartəmaq 𐤀𐤁𐤁𐤀 olar. Ancaq M mm d mü llim bu fikirl ri tezisl ri m tnin toxumasəna üzvi sur td el daxil edir ki, onlarəümümi t hkiy d n ayəmaq da ç tin olur.

N yaxlė ki, universitetl rimizd M mm d mü llim kimi kiil rin boyu görünür, s si elidilir. N yaxlė ki, M mm d mü llimin tale il , Tanrė il , onu sev nl rl v çox sevdiyi mill ti il dialoqu davam edir. Dialoq alim xoəb xtiyinin sasə deyilmi?

İNTİQAM QASIMZADƏ: “ÖMÜR BİR ÜMİD GƏMİSİ”

İntiqam müllim haqqında bu kiçik yazə subyektiv mülahid l rin, t ht lüür q na tl rin n tic sidir. Bu yaxənlara q d r İntiqam mülliml ünsiyy timiz, yol yolda l ləxənəz, bəq qon l ulu k umuz, n bilim n yimiz olmayəb. M n Ming çevird ya l ayərdən, o Bak ə la. k d , ayda bir d f Yaz ə ğ ər Birliyinin d hlizind , pill kan ə nda verdiyimiz salamdan bal qa...

Ancaq ilk ciddi tan ə l ləxənəz v süjetsiz bir d biyyat söhb timiz bugünkü kimi yad ə ndadə.

M n onun ya l ə n ə m nsub oldu ğ u d bi n slin, yaxud sevgi il söhb t a ç d ə ğ xat ə lad ə ğ insanlar ə n (Mikay ə l Mülfiq, R sul Rza, Anar, Yusif S m do ğ lu, l kb r Salahzad , ksa ksmay ə z ad ...) taleyi konteksind anlaya bilir m. Lap y qin bilir m ki, o da öz ömrünün miqyas ə n ə Az rbaycan d biyyat ə n ə n, "Az rbaycan" jurnal ə n ə n tarixi konteksind d y rl ndirir v anlay ə b.

O, Az rbaycan d biyyat ə n ə n land l a ft ə n ə relyefini mük mm l bil n, d y rl ndir n bir topoqraf d ə . "Az rbaycan" jurnal ə kimi d bi orqana r hb rlik etm k qürur g tir c k bir m s l dir. İntiqam müllim g r ömründ bir cüml yazmasay d ə bel , yen d d biyyat k l isinin l r fli taleyini ya l am ə olard ə Buna q ti l übh m yoxdu...

İntiqam müllimin bir d biyyat k l isini kimi üstünlüyü v gücü (bir redaktor kimi d !) ondad ə ki, d bi n sill rin ritmini, ah ngini duyur, ona k nardan müdaxil etmir, ksin onu vahid, ümumi ritm m cras ə na yön l dir, y ni qar l ə d urman ə n , t zadlar ə n v hd tini, taml ə ğ n ə h ssasl ə ğ la görür v tamamlay ə b. Q rib dir: bir çox l eirl rinin m na m kan ə da qar l ə d urmalar üz rind qurulur.

İntiqam Qas ə nzad nin t bi tini, d biyyat davran ə ğ n ə K. Levi-Strosun semiotik qar l ə d urmalar t snifat ə il ("çiy-bil m il",

"yaıl-quru"...) s ciyy l ndirs m, o, "quru"nun (quru stixiyasənə çölü) yox, yaılə (su stixiyasənə n mliyi, d nizi, yaqđə..) t msil edir. M nim üçün o "yaqđ adamdər". Yaqđ romantikasənə yaqđ peyzajənəyalayan adam... Ülıy n v kövr k...

*"Pəncərəmizin arxasında
İslanıram gecəylə
Yumuram gözlərimi
bəlkə quruyam..."*

H rd n m n el g lir ki, kntıqam mü llimin ömür xronotopunda m kan anlayđə yoxdur. Zamanə bildir n, zamanə simvoliz ed n n varsa, h r yerd onu hat edir, h r yerd zaman simvollarə gözünün qabaqəndadə: il otaqəndakə Yusif S m doqlunun portretind n tutmul evd ki saykaca q d r.

*"Ömrüm məftillərə
Bölünmüş sayğac
təklük,
onluq,
yüzlüyü izlənməz
bələ sayğacların."*

slind "Az rbaycan" jurnalənən adə da m kan, ölk adə deyil, el zamanən adəđə, milli d biyyat tarixinin adəđə.

Ümid kntıqam mü llimin tale f ls f sind , poetik ya-İantəarənda aparəə ontoloji kateqoriyadə. Ümid sabahən, dan yerinin adəđə.

*Üşüyür içim də
Üşüyür günümdən-günümə
keçən ümidin içində*

El burdaca s mimi boynuma alən: m n intiqam mü llimin
İleir l rini oxumamədən. Ancaq m qal l rin , essel rin ,
t rcüm l rin b l d idim. Bu yaxənlarda m n bir qom
İleir l rini verdil r.

Bu İleir l rin içind n kntiqam Qasənzad nin "metafizik
sif tini" gördüm: yorğun, müdrək, ümidli...

d biyyatən doqrudan da yazəmmamə qanunlarəvar: g r bir
İair öz s rl rini uzunmüdd t çap etmirs , üz çəxartməsa,
onda xüsusi fenomen yaranə: bu İleir l r səxəmmə, mü llif
İ xsiyy tinin enerjisi il yükl nmi l olur.

kntiqam Qasənzad d ömür meteoroloji hadis dir. Ömür
meteoroloji metaforadə. Yağə ləhavalər, İaxtalə gün İli günl r
yalanmə ömrün simvolik kodlarə d ki, içinin hava durumunu
bilm k olur.

*"Gecə yağış altında
islanıbdır-
çıphaçıp –
Alt köynəyinə qədər
Gecə yağışa bulaşib,
Yağış qaralıb gecədə..."*

kntiqam mü llim İleir l rinin hansəndasa ömrünü ümid
g misin b nz dir.

Bilmir m, dünyanən faniliyi haqqənda onun dülünm y
vaxtə macalə olurmu? Görünür, d biyyatən, sözün d biliyin
inam ona güc v ümid verir.

VAQIF YUSİFLİ: ШЕИРИМИЗИН НАВА ДУРУМУ

Azərbaycan ədəbiyyatının son 25 ilinin "meteoroloji" məlumatı İrəvanın havası haqqında bilgilərinin adıyla bəzələnir. Bunun üçün ədəbiyyat orqanlarına, kitablara əsaslanaraq irəliləyən tədqiqatlar kifayətdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı (və İrəvan) və oxucusu arasında məsələlərə nöqtənin, cəmiyyətə bəzi baxışların yaranmasında onun rolu və məni dərinləşir. O, həmişə sözümüzün stixiyasının içindədir. "Usta Zeynal kompleksi" ilə yaşayan bəzi filoloqlardan fərqli olaraq, Vəqif Yusifli ədəbiyyatla cəmiyyət orqanizmi qarşısında çox həssasdır. Bizim bildiyimiz, tanınmış və sevdiyimiz tənqidçi Vəqif Yusifli milli poeziyamızın ehtiraslı oxucusu, ilqlə salnamə çisi və istedadlı tədqiqatçısıdır.

Milli İrəvanımız, onun obraz və deyim sistemi Vəqif Yusiflinin ömürlük rahatlığını pozmuş, maraqlı heyranlıq dünyasına çevrilmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatı onun yalnız peşəkar araşdırma obyektinə, özünüifadə vasitəsinə deyil, həm də çox kəskinləşir.

Vəqifin tənqidçi xlaqinə və obrazına əsasən ədəbiyyatın əsas amillərindən biri də sözü və taleyi "Sovet kontekstinə" dülməsi ilə əlaqəli bəzi demək olarmı, müdrik dözümlüdür, onlara dayaqlıdır. Onların dilimiz, milli ədəbiyyatımız etdikləri xidmətləri görməyi, alqışlamağa çalışdır. Bəzi hövsələsiz, cəhal tənqidçiləri kimi populist-kinayəli inkarçı mövqedə durmadı.

Səkiləndə qədr-qiyamətini bilən yəni, filoloji araşdırma müstəvisində uzaq dülməli nisgilli ədəbiyyatın və nəslin (Kərim, Səadət, Ləhmər...) yazdığı Döndən-dönən yazdığı sevgi ilə yazdı.

Ədəbiyyatın ömrünün dəyişməsi üçün tənqidçi üçün vacibdir. Vəqif Yusiflinin müdrikliyi ondadır ki, ədəbiyyatın ömrünün dəyişməsi

yaratdığı poetik obrazların siqləti ölçülür. Yalanlı ömür "sözün, ifadənin heykəlidir" ("Söz heykəli" Vəqifin çox sevdiyi metaforadır).

V.Yusifli slind obrazların arxeolojisi ilə məşğuldur. Poetik dilin tektonikasında, təhlil üçün qabarmalarında "sahil" - aqkəza çıxan obrazlar oxumaqdan ləzzətlənir. Müsfiq həsr etdiyi essedən: **"Dünyanın heç bir şairi sevgi-lisinin ellərini göyərçinə-quşa bənzətməyib. Əgər bənzədiblərsə, bu, Müstiqdən sonra olub"**.

Vəqifin lirik xronotopu poetik duyumlardan, lirik ritimlərdən və cizgilərdən (V.Yusifli "cizgi" sözünü sevir) təşkil olunmuşdur. "Kiminsə dərdin aqlaşdır dey, torpağa sədəm qar kövrəliyini görün, ağacın meyvəsiylə saçın çiçəyi arasında bu doqmalığa həyət edin:

***Çəkmişəm əlimi ağ saçlarına
Saçın ağ çiçəyi əlimdə qalmış".***

Vəqif Yusiflinin tədqiqçi xronotopunda zamanın əsas estetik kateqoriyadır. Məkan bir o qədər həmiyyət tələb etmir. Beləliklə Azərbaycanın dərinləşməni landşaftında özünü doqma, rahat hissetməsi də eləcə buradan irəliləyir? Çəkişmənin zərifi sənətin iki nöfəri - Nizami Cəfərovda və Vəqif Yusiflidə xronotop (zaman kateqoriyası) dölünməsi güclüdür. Əgər V.Yusiflidə lirik xronotop üstündürsə, təhkiyə-süjetyaradıcılıq yərdirsə, N.Cəfərovun təhkiyə-süjet strategiyası epik xronotopla təbədir. Onun lirik xronotopu daha çox tanatoloji estetikaya meyllidir: **"Onda hələ 1971-ci ilin 17 noyabr günüydü. Ölümünə 4 il qalırdı" ("İllər ayrısı").**

"Ə.Kərim 38, S.Əsəd 46 il yaşadı.

Əli Kərim iyunun 30-da, Sərdar Əsəd iyunun 29-da dünyasını dəyişdilər..."

"Şahmar harasa tələsirdi, onda ölümünə altı ay qalmışdı. Bəlkə də ölümünə, o əbədi yuxuya tələsirmiş. Altı aydan sonra isə qəfil çoxlarını yandırır-yaxacaqdı, göynədcəkdi. Bu itkidən sonra "İtki" yaranacaqdı..."

M n el g lir ki, Vaqif mistik t bi tli (ovqatlı enerjili) t nqidçədir. Ləilrin cavan yalıda ölməsi onun üçün ömrün mənasız itkinin miqyasına anlamaq üsuludur: **"Qocalıq, müdriklik onların qisməti deyil"** (Vaqif Hüseynov). Bu səraya kimləri salmayıb - M.Müfqi, Kərim, Səad, V.Məmmədov, V.Hüseynov, Ləhmar, Vəfa Fətullayeva, Aqaməli Sadıq...

"Və öləndə də Ağamalı bu dünyadan elə o şifətdə - cavan getdi".

Ləilrimiz və ləirimiz haqqında yazmaq, düşünməyə ona ayrıca ləvq verir. **"Şeirində obrazlı düşüncə tərz, poetik idrak, Füzuliyana obrazlılıq, məna yükü olan şairləri"** (V.Yusifli) təbliğ etməyə - onun yaradıcı prinsipi və xalq dərindir.

Vaqifin bütün yazdıklarına nəzərən keçir: ölümlər və dirilər, klassiklər və müasirlər dua oxuyur. Bu bir tərifdə nə dünyaya köçmüş ləilrər rəhmət duasıdır, bu dünyada qalmətlərə - xeyir-duadır. Tənqidçi Vaqif Yusifli mediator funksiyasına yəqin, ləilrin yerini tutur.

Onun yaradıcılığının əsas qəhrmanı Azərbaycan ləiridir. Nəzir ləil qələdirməsində mütləq ləil üstünlük verir. Hətta ləilrin sərəndən yazanda da onun ləilliyini xüsusi qabardır (Qabilin, Seyran Səxavətinin sərəhaqqında).

Vaqifin ilı-gücü ləilrədir. Füzuliy, Kəlvəriy, Nəbatiy könlü yankəşlə vurulmuş bu dərbiyyət kəlisinin cavan ləilrin lətaqlarına, cəlalətlərinə qələli sūfiyana nəzakət təccüb doğurmamalıdır. Klassik poeziya xalq və sevgisi onun tənqidçi portretini tamamlayır.

Onun yaradıcılığı (dünyagörülünü) bərpə etmək yalın bir folklor motivi (metaforik arxetip) diqqəti cəlb edir: qiyafətin dəyişməsi yalın dəyişməsidir:

"Mən Səyavuş Sərxanını iyirmi ildə necə görmüşəmsə, dəyişməyib. Deyərdim ki, bu sabitlikdə o, öz şeirinə oxşayır".

"Mənim xatirə yaddaşımda Ağamalı Sadiq ilk dəfə yetmişinci illərin sonlarında gördüyüm o qiyafədədir. Zəhmətə dolurdu, kökəlirdi, ağrılar içində qovrulurdu, xəstəliklərdən əzab çəkirdi - amma dəyişmirdi, cavanlaşırdı".

Əslən onun özünü dəyişmədi - sabit, sadə, müdrik. Nə qiyafəti, nə yazışmağı, nə də xlaqəti dəyişdi...

ARİF ƏMRAHOĞLU: ЕПИК ОБРАЗЫН GÜCÜ

Hər dərin mənəliş gəlir ki, "Arif" xüsusi addan bəlaqə, həm də mrahoqlunun epitetidir. Müdrik, ağıllıq nəşəndə. Assosiativ olaraq yadına Dərd mraha da düşür.

A. mrahoqlu təbiəti, ruhu etibarilə filoloji nəşəni səx bəkləyir.

Filoloji nəşəni nəşəndədir? Birincisi, ezoterik biliyin "müqəddəs od"un mülliməni, ustaddan İlgirdə fasilə siz ötürülməsi, ikincisi, elm tarixində parçalanma qaçılmazdır, hər bir tanınmış tədqiqatçı sanki öz araşdırma obyektini yenidən kəşf edir, illər və onun elm İxtisarı münasibəti yaranır - səx ömür seçimi olur.

Arif mrahoqlu Öz müllimlərinin inkişafı araşdırma predmetini, predmet münasibəti, həm də metodologiyaya münasibəti mənimsəyib. İndi özü də ustad müllimdir, biliyi təblişləyərək ötürür.

Yadəndə, bir dəfə sözarəşə təşviş bildirdi ki, Azərbaycan filoloji məkanında nədənsə Avropanın dərd olan fəlsəfi-filoloji cərəyanları (semiotika, strukturalizm, psixanaliz və s.) köksalə bilmir. Ötəri olaraq bir-iki məqalə keçir, vəssəlam. Köhnəni siləyərək "dili" qəbul etmir, cavanlar da təşəkoda, təşək diləyərək lənmək istəmir. Beləcə çevir təşək vur təşək

Arif mrahoqlu kimi dəbiyyatşünas alimin Azərbaycan Yazıçılar Birliyində illər əvvəl dəbişət kamülü görməyi asanlaşdır.

Arif mrahoqlunun l yaq tli c h tl rind n biri d genil erudisiyaya malik olmasēdē. Ona tarixilik hissi d xasdē: diaxron v sinxron dalqada kōkl n bilir. M n baqladē sonuncu kitablarēndan biri "Epik sōzūn gūcū" adlanē, klassik Az rbaycan n srinin poetikasēna h sr olunub. Burada kiml r yoxdur? Az rbaycan m d niyy tin bal ucalē g tir nl r: M.F.Axundov, C.M mm dqluzad , S.Hüseyn, S.M.Q nizam , A.Laiq, Y.V.Ç m nz minli. M hz maarifçilik, realizm yeni dōvr Az rbaycan m d niyy tinin (d biyyatēnē) özünüd rki üçün istinad nōqt sidir. A. mrahoqlunun ilkin impulsu mü yy n m nada ideoloji-estetikdir, onun "Epik sōzūn gūcū" monoqrafiyasē mahiyy tc semiotik ideyalarē n z r al-maqla klassik d bi-f ls fi n n (F.Kōç rlid n K.Talēbzad y q d r) üstünd yaranēb.

A. mrahoqlu filologiya nē sosial funksiyasēnē l yaq tl yerin yetirir: O, m tni-insanē yaxlē anlayē (S.Averintsevin filologiya elmin verdiyi t rifi xatēlayē. Filologiya nē sas m qs di - balqa insanēanlamaqdē).

Ona gör d heç kim sirr deyil ki, Yazēđar Birliyind Arif mrahoqlunun l xsiyy ti (ki iliyi) öz trafında mifoloji m kan yaradē. Bu poetik-intellektual v mifoloji m kanda cāql, iddiālēmodemist l air d , yal td n g lmi yazēpozu adamēda, aqsaaql yazē da, yaxēndan-uzaqdan g l n qonaqlar da dolaē, ünsiyy t qura bilir.

Onun fikir m kanē balqalarēna h mēl açēqdē. Bu fikir m kanēda "M n" v "balqalarē" birl l ir, dialoq yaranē.

Arif mrahoqlunun h yat f ls f sinin sas prinsipl rind n biri d tolerantlēdē. Epik t mkin malik olan bel ki il rin Yazēđar Birliyind olmasē nadanlēn, istedsēzlēn Az rbaycan d biyyatē adlē qos-qoca, kōklü-budaqlē açaca daralmasēna yol verm z.

Buna A. mrahoqlunun gūcū, savadē v q tiyy ti çatar. d bi cami nin bu bivurkasiya dōvrind (qurultayqabaqē sōz-

CAVANŞİR YUSİFLİ: ÖMRÜN POETİK SIXLIĞI

**"Mən ədəbiyyatşünas deyiləm, mən
tale adamıyam"**

V.Sklovskinin B.Eyxenbauma məktubundan

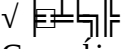
Cavanşir Yusiflinin d bi taleyi ona qardaş görk mli t nqidçi Vaqif Yusiflinin "Cavanşir" adəñ ver n günd n baállayə. Dem li, Cavanşir düz lli ildir ki, d biyyatdadə.

Bir neç yerd v d f l rl demil m, indi d t krar edir m: Cavanşir Yusifli d biyyat haqqənda, b dii m tn v s r haqqənda f rql n z ri t crüb l r v n n l r kontekstind dülün v yazı bil n bel - altəfiloloqumuzdan biridir.

Cavanşir m tni (b z n "tekst" yazə) çox sevır. M tnl davranmağə il m yi bacarə.

Onun sevdiyi filoloji mövqe - kontekstinin (estetik, ideoloji...) tapəmasə v m tnin (R.Bart kimi, o da m tnl s ri f rql ndirir) hüdudlannəv "səlxə d r c sini" göst rm sidi.

Sevdiyi lailrin (N simi, .K rim...) yaradəddəñna Tənyanov prinsipini -"İeir səsəññ səlxə" prinsipini t tbiq edir. Cavanşir semantik laq l ri yalnəz qonlu sözl r arasənda, s tird , beytd deyil, bütövlükd İeirin simmetrik yerl ri arasənda da aparə.

Çakdalı poeziyaməññ istedadlė nümay nd l rin h sr olunmul m qal l rini xatələmaq v gözd n keçirm k kifay tdir. √ Poeziya haqqənda n yaxlė yazanlardan biridir Cavanşir.

Onu poeziyada "dilin arxa planə" maraqlandə. Onu yaxən- uzaq s tirl rin, obrazlarəñ gizli laq l ri, m nalar mübadil si v s. maraqlandə.

Cavanşirin bütün c hdl ri XX sr Az rbaycan poeziyasəññ iyerarxıyasəññ anlamağa yön lib. Yazdərəndan v söhb tl -

rind n g ldiyim q na t budur: bu d biyyatda h r k sin yerini göz l v d qiq bilir. V heç vaxt ölçü h ddini itirmir.

Onun sevimli Íairl rini m n d tamyəam." li K rim x st liyi " il m ni d yoluxdurdu. Sağ olsun. Az rbaycanə bir böyük Íairin m n d "yaxənlála" bildim. li K rim h sr olunmuş aqəlləkitabma kiçik bir söz d yazdəm...

CavanÍir janrəndan asđə olmayaraq, bütün s rl r poeziya bucaqəndan baxə. Onun üçün poetika poeziya haqqənda elmdir. CavanÍir h tta klassik Az rbaycan komediyalarəne poeziya kimi araldəə.

CavanÍirin Íairliyind n d x b rim var. əlk d f bir neç Íeirini bir soyuq qə axlamə Baksovetd bir kafed oxumaqə da yadəna g lir. Bu Íeirl ri oxuyandan sonra aqləna g l n ilk n z ri qeydl r bunlar oldu: Bu Íeirl rd m na obrazla k sílmir-daha doqrusu, hansəsa sürreal bucaq altənda k sílir. B z n predmetin m nasə v simvolik obrazə arasənda laq ni pozur. CavanÍirin poetik m tnl rind (N. Sarrotda olduqu kimi) vahid obyekt yoxdur, fraqmentl r - "kubikl r " (m s l n, "Lal" Íeiri) bölünür v h r birinin Í ffafe süjeti var... .

O, Az rbaycan poeziyasəne struktur baxəndan t Íkil olunmuş vahid süjet kimi anlamaqa, araldəmaqa çaləə...

F≤LOLOQ (h m d yazan oxucudur) óöyr nil c k m tni ks etdirirə, böyüdür, çoxaldə...

M tn özlüyünd assimetrik hadis dir. Aq s hif ótabula rasaə mü llif müdaxil si il pozulan mütl q assimetrik durumda olur. V Filoloq h mıl simmetriyanin b rpaəna çaləə. əlkin m tnin filoloji m tnl üst-üst dülm m si filoloq üçün mülkül çevrilir.

(M hz X.L.Borxesin «Pyer Menar», óDon Kixotəmi llifiə adlə hekay sind mütl q identiklik haqqənda söhb t açə. Bir filoloq óDon Kixotəun ilkin m tninin mütl q eyniliyin nail olmaq ist yir. Üst-üst dülm y n, ümumi m nz r y assi-metriya g tir n yegan Íey el Borxesin hekay sidir ki,

Servantesin óDon Kixotunôu arasənda araləq (qalən güzgü kimi) rolunda çəxə edir).

Cavanlir Yusifin görkəmli İairimiz li Krim haggənda araldəmasənəoxuyanda nədənsə həmin hekayəyədəna döldü. Və istədim ki, yazam: Cavanlir Yusifli, li Krimin İeirlərinin müllifi.

O, li Krimin mətnlərinin gizli identikliyi, onların semantik iyerarxiyasənə bərpə etməyə çalışır. Cavanlir yazdığı texnikasənəciyi ləndirən metodlardan biri isə ilk baxışdan bəbirlərlə qəlsə olmayan mətnləri bir semantik-konseptual müstəvidə birləşdirmək qabiliyyətidir. Bu araldırma o qədər bütövləşməyə məntiqin malikdir ki, həətə örnək gətirdiyi mətnlərin (fragmentlərin) montajənəgörmək mümkündür. Ümumiyyətlə, montaj bir figur kimi onun filoloji yaradəcəkdə (sürrealistlərin montajı, Eyzenşteynin kinomontajı, Bodlərin kaleydoskopu kimi) önəmli yer tutur.

li Krim poeziyasəcağda! Azərbaycan İlərinin miqyasənəgeniilləndirmiləvəsənlərəndəyildirmilədir. Və bizi bu miqyasənəvarlənənəinandırır.

li Krimdədəbi dil əsl poetik münasibəti görürük, yəni normalarən qorunub saxlanmasənideyil, poetik dilin pozitiv inqlafənəgörürük. Krim nəsnələrinəvəhadisələrin durumunda dilimizin poetik təcrübəsini nümayiş etdirir.

li Krim bəlağaİləirlərin (Füzuli, S.Vurğun, N.Hikmət) yalnəstəcrübəsini təkmilləşdirmir, ona təzə ruh verir, istiqamətini bəlağa təfəvvəyəldir, zahirdəyox, içdəbilmiş eksprementlərgedir, poetik mətnləbəicadəsahibəndəözünəyeni baza yaradər.

li Krimin poetik sisteminin özünəməxsusluğu ondadır ki hamıya tanınan ənənəvi kləelər, standart təhkiyəgədiillərin, qəfiyələrin, tarixi-etnoqrafik detallara yeni poetik dəyərlər (səviyyə, məna) qazandırır, İləirin süjet (məna) bütövlüyünə ustaləqləbərpəedir.

“Ə.Kərim xüsusi baxış bucağının altından götürüb müşahidə etdiyi detalları simvollaşdırmırdı, əksinə bütün enerjisini cəmləyib məhz simvollaşdırmadan və əsnada meydana çıxan bilən didaktik modellərdən qaçırdı, onlardan yaxa qutarmaq istəyirdi: ...Əli Kərim mövzunun “həll üsulunun” hamıya tanış olan və ya olmayan “poetik məntiq əsasında deyil, Füzuli kimi sözün öz içində, onu adi insan baxışının tuta bilmədiyi tədqiqat, incələmək metoduyla, fəhmi işə salmaqla bağmağa çalışırdı”. (C.Yusifli)

.Kərim poeziyasında nüfuzlu (avtoritet) mənaların dialoqu (C.Yusifli yazır: **“Bu poeziyada poetik mətləb bir neçə dilin qarışığında deyil, qovuşuğunda ifadə olunur. Bu dillər gah vahid simfoniya şəkilində, gah ayrıca dilə gəlir”**...) bəli verir, dilin dialoqu sözü öncə o nitqə (F.Sösyür) anlayışlarından istinad etsən, sonra isə o məntiqə çevirir.

Metafora və metonimiya ritorik fiqurlar kimi əli Kərim poeziyasında yalnız ifadə planında deyil, həm də poetik məntiqin kompozisiyasına məzmun planına özünə tabe etdirir. Söhbət əli Kərimin söz dünyasında modelləridən, metaforik və ya metonimik süjet (məna) quruluşundan gedir.

əli Kərim sərbəstliyinin janrı təbiəti və təhkiyə strategiyasından belədir ki, metafora və metonimiya daim bir-birilə mübariz aparır. Poetik məntiqin məna universiumu göstərir ki, bu ölməyən dölə metonimik təhkiyə sistemi adətən qalib gəlir (öbələkin qolları, ömetronun yaylıqapıları və b.).

Bu, fikrimizə, böyük İslam etnik-epik yaddaşından irəliləyən və ayrıca araşdırma mövzudur.

C.Yusiflinin yazdığı (məntiq) sanki heç vaxt bitib tükmür. Həmişə gördüyü bildiyi və elətdiyi əli Kərim İslam rini gözəl nilməz optik kombinasiyalar üçün atır. Çünki onun məqsədi-məntiqi seçmə, əksibə gətirmək, sonra kombinasiya oyununa qatmaqdır.

Cavanşir Yusifli bir tədqiqatçı kimi əli Kərim məntiqinin varlığını düşünüb, belə demək mümkündür, əli Kərim

m tnl rinin varlǝǝ da onu dǔlǔndǔrǔr (H.G.Qadamerin bir fikrini xatǝlayǝram: ǔst nil n s n t s rinin varlǝǝondadǝ ki, onun ǔzǔ sonradan subyekti d yǐlm y qadir olan t crǔb y ǝvrilirǔ). li K rim poeziyasǝ Cavanǐirin yaǎam dǔnyasǎna, yaxud t dqiqatǝǝ(C.Yusifli) li K rimin b dii dǔnyasǎna daxil olmuǐ, t mas nǔqt l ri tapmǝ dǝ.

Cavanǐir Mirz F t lini dǔ yaxǐǝ oxuyubdu. Namiz dlik v doktorluq dissertasiyalarǝ Az rbaycan komediyasǝnǝ poetikasǎna h sr edib. Fikrimc , Az rbaycanda filoloqlarǝ v milli oxucularǝ iki yer bǔlm k lazǝndǝ: Mirz F t lini oxuyanlara v oxumayanlara. Komediyaǝ, gǔlǔlǔn poetikasǝ is slind realizmi, realist t f kkǔr tarixini, etnik varlǝǝ ifad t rzini anlamaq ist yidir. Mirz F t lini dǔ dǔn -dǔn oxumaq v ona qayǝmaq g r kǝ dǔ, **"bir ǝox dǔyǔnlǔ nǔqtǝlǝr mǝhz onun bǝdii vǝ nǝzǝri irsindǝ ǔzǔnǝ yer tapır"** (C.Yusifli).

Haqlǝsǔz n dey s n?

SÜDABƏNİN ESSE SEVDASI

Südab Aqabalayeva çaqdaı Az rbycan d bi t nqidinin, b dii publisistikasənən ólirik q hr manólarəndan biridir (L.Ginzburq öz m tnl rind bu ófiquuruô mü llif dülünc sinin t c ssüm-ifad imkanlarəndan biri kimi n z rd tuturdu).

O, íairin íeirini oxuyub öz íeirini çevirir, ancaq bu halda íaird n danémaql olur.

Onun esse üslubunun s ciyy l ndir n c h t ñ Az rbycan n srinin örn kl rin poetik m tn kimi baxmasədə, nasirl r milli íairl r kimi yanalmasədə. .M mm dxanləya, Y.S m d-oqluya h sr etdiyi essel rini xatələmaqlən kifay tdir. Onu da qeyd edir ki, müasir Az rbycan essesinin taleyi, poetikasə haqqənda n yaxlēm qal ni m hz Südab xanən yazmədə.

“Doğmalar arasında ögeylik ağrısı”.

Yusif S m doqluya d rin sevgisi d bu üzndir. Y.S m doqlu il intim, d rin ruhsal t masəvar.

Ancaq Yusif S m doqlunun obrazəna vurulan, onun ölü-mün inanmayan adam aləqədəkəelegiya parçasənəyaza bil r:

“Dəmir barmaqlqlarla ayrılan bu iki dünya Astanası qəribə təzadı ilə, içində adını bilmədiyin qüssə oyadır. Sənə elə gəlir ki, dərin barmaqlı hasarın o biri üzündə solğunluq, sızılıtlı xatirələrə yuva olan boşalmış boşalmış yurd yeri qalıb. Bu yurd yerinin işığını, saqraq gülüşlərini, ərənlərin alicənablığını, gözəllərin şəhanə ədasını, hisslərin əzəmətini və zərifliyini qəddarcasına yığıb-yığmalayıb bu dəmir barmaqlığı, hasarın bu yaşıl çəmən zərifliyi, bu qranitlər , bu uca ağaclar...”

Fəxri Xiyabanda Mərmər Təbəssümünü, gülümsəyən dipdiri işığını görəndən sonra Ağappaq, Dipdiri, Bənzərsiz və Müdrik Təbəssümün Toxdaqlığı!”

slind bir nasirin (M.əbrahimb yov, k f ndiyev, R.əbrahimb yov, Y.S m doqlu) emosional obrazənə b rpa et-

m k v ya t qdim etm k t nqidçi h ssasləşən v estetik f hminin s viyy sind n asəəd. Südab xanən epik t hkiy y d ólirik bucaqdanô baxə, ancaq bu zaman ucuz sentimentalləğa getmir. Az rbaycan t nqidind lirika il epika arasənda durul g tirm k, óbalansə saxlamaqô xarakter m s l sidir. Epik t f kkürün içind lirika iləşə onda poeziya cövh rinin ölm diyini göst rir.

óYusifd n yazmaq ç tindirô essəsinin girilini xatəlayən:

Acizlik hansı kateqoriyaya aiddir... Unutdum.

Acizlik məhək daşdı... Bildim.

Gücsüzlüyün sonu həmişə qəddarlıq olmur... İnandım.

Onun haqqında, Ondan yazmaq məqamında...

Acizliyə şahid olanda.

Onun haqqında, Ondan yazmaq məqamında...

Gücsüzlüyün etirafını dinləyəndə.

Südab xanəmə yazəarəñə oxuyanda n d ns h mıl dü-
lünmül m ki, h r essəsin d dünyaya g tir bil c yi bir s rb st
leiri ó ritm kd ô m íguldur:

Südab xanəmə íairliyi yalnəz t hkiy sind , yazə üslubunda
deyil, balıləqlarəñ seçimind d özünü göst rir. (M s l n: óBir
payəz ömürd n enib sabahaô).

V bu balıləqlar yazəarəñ emosional mahiyy tini, tonalləşə
mü yy nl ídirir, h m d bütövlükd poetik ovqatəñ ifad edir.
Ovqat mü llif obrazəñ v ritminin sasəd. Onun balıləq-
larəndan q rib bir k d r boylanə.

Südab xanəmə yazəarənda sitat f hmini, sitat xlaqəñ çox
b y nir m. O, t hlil c lb etdiyi íairi özünd n óqabağaô bura-
xə, zövql seçdiyi misallarəñ sitatlarə analitik yozumlarla, lirik
halıy l rl , ónaxəlayəô maraqlə ümumil ídirm l rl tamam-
layə.

Südab Aqabalayeva n iri yazışında, m qal sind bel fraqmentl rı dülünür, fraqmentl rı yazğçılair taleyinin ilm - l rini toxuyur. **“Görəsən, niyə Fraqment? Bəlkə ona görə ki, Tarix özü fraqmentlərdən ibarətdir. Ritm də fraqmentlər toplusudur. Həyatımız da “[“Tarix, Ritm, Karpentyer və İbrahimbəyov fraqmentləri”]**

Essel rind ritorik sualların, lirik ric tı rin, leytmotivl rin intensivliyi yazğçıl ömrünü canlandımaq ist yind n ir li g lir, ona mistik m na verm k c hdidir.

Südab xanın müllif t hkiy sind n, n qli cüml d n bütövlükd mahiyy ti ifad ed bil c k ritorik suallara-nidalara asanca keç bilir. M s l n:

nv r M mm dxanlənən óLeyli v M cnunô kinodastanında bir cüml y (**“Üfüqdə qaynaşan qara buludlara doğru, o buludlar içində titrəşən işıqlara doğru gedirdilər”**) istinad n ritorik sualənə yaradə: **“Ənvər Məmmədxanlının qara kəhərdə yol gedibmi görün?”**. Ritorik suallar yazğçılın f ls fi leytmotivi olur. M s l n: **“Görəsən, bu dünyada çörəyi halal olanların diyarı hardadır?”**.

Onun üslubunun bir lam ti d m tnd müllif s sini h ssaslaqla duymasədir. Çünki yaxıl bilir ki, lıaird n yalnəz s s v ç rçiv d ki l kil qalə. S s obrazlarə il lıairin taleyini görm k v oxumaq, oxumaq v anlamaq ist yir (m s l n, N rıman H s nzad h sr etdiyi esse) Yaxud balqa bir esse-sind M nsur V kilovun tale obrazənə bir xatir detalə il gözümüz d canlandıə:

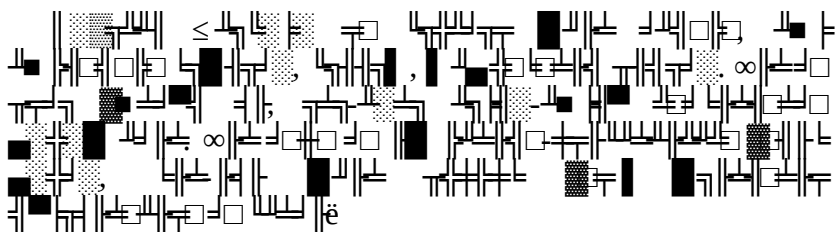
“Amma bir dəfə Azərbaycan haqqında bir şeirini dinləməyimi xahiş etdi və ilk və son dəfə Mənsur müəllimin öz şeirini öz dilində eşitdim. O ahəngi, zəifliyi və dərinliyi heç vaxt unutmayacağam – şeir yadımda sözlə yox, məhz o ahənglə qalıb”.

Südab Aqabalayeva Az rıbaycan d biyyatəna Az rıbaycan m d niyy tinin bir his si kimi, onun özü kimi baxə. Onun d biyyatla söhb ti bel alənə, sözl münasib tı rini bel

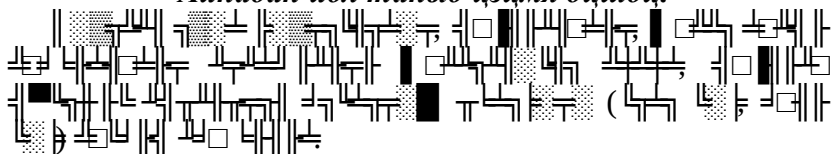
qurur. Südəb xanəni bu münasib tili sadəcə təsvir etmir, həm də özünün intim yaşıantşəna çevirir, bu da bədiətinlərin keyfiyyəti ilə ədəbi prosesin və zıyyəti arasında tənasübü aydın görməyə imkan verir.

Südəb üçün əsə Rətməni bəlləyir. Bəlləşən Rətməni anlamaq, Rətməni üstündə köklənmiş çox şey tindir və bu bir Tələməsidir...

ЫЫАТЕЛ ДАСТАНЫ

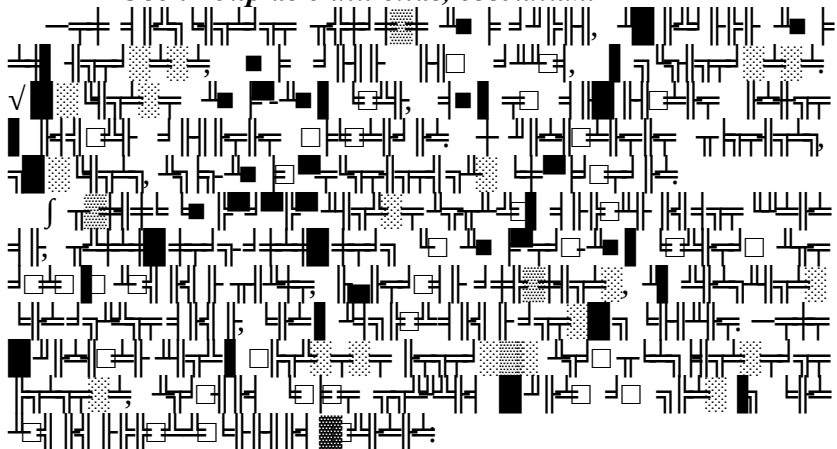
*Эңняш мяня ашиг олду, дейсян,
Парлады, шюляси эюзмя дцидц.
Йерими дэйишиб кечдим кюлэяйя,
Айнадан йол тапыб цзмя дцидц.*

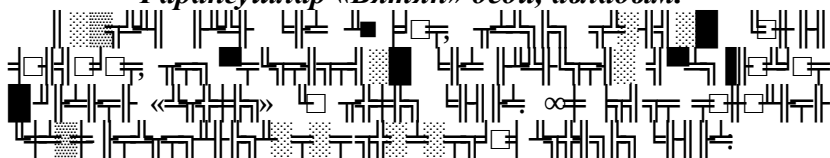
*Онсуз да бир аьлым йохуйду мяним,
Олан аьлымы да саз алды этди.*

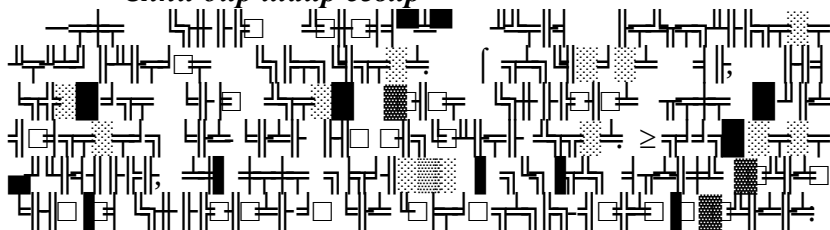
*Дейирляр ки, доьру хябяр дялидян
Эедяк бир аз дяли олаг, севэилим.*

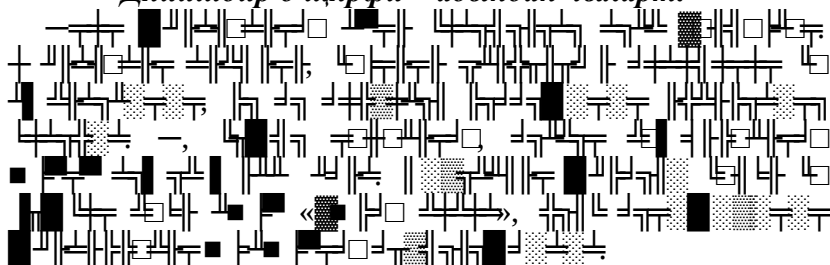
*Доьма буъаг, доьма дивар ахтаран
Гарангушлар «Вятян» деди, аьладым.*

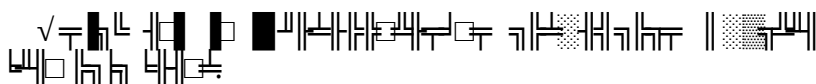
*Даьлар булуда йахын, даьларда чян олайдым,
Дюнциб думана, мещя-даба щямдым олайдым.
А бяхт эязян бяхтявяр, йериня мян олайдым,
Сяни бир шаир севир*

*«Ъььател» адымда нечя ингья щярф!
Мяндя сайы йедди – сяндя нечя щярф?
Адында адымдан варса бирья щярф,
Дяйишдир о щярфи – адындан чыхарт.*

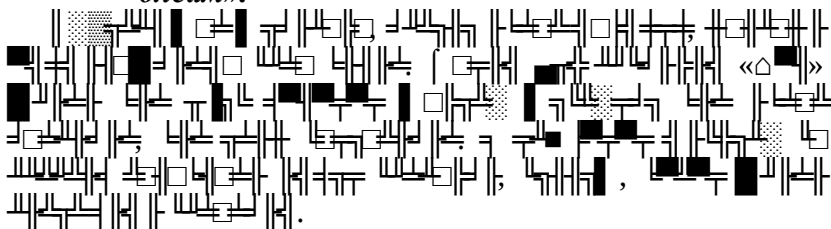

*Версян, аллам саламыны саь яллян,
Сян мяня баханда сол эюзцнля бах.*

*«Даьдан йумарланыб, ашыб эялмишям»;
«Мян торпаьам, якилиб ляклянмишям»;*

*«Гирубдан сюз ачдым-гашыны дийди»;
«Мящалим йох ня сющбятя, ня кефя»;
«Горхарам бир шяряфсиз кюлэяйя кюля
олсам».*

*Палыд дейиб йандырдылар аьаьы,
Кюзцнц сцпцрцб ода атдылар.
Кцлц ялядиляр нарын ялякнян,
«Ня эюзял кцл» дейиб сача йапдылар.
...Даща бундан кцлмц олар, йох олмаз,
Дейиб кцлц бир чухура тцюдцляр.
Бир чухурун кянарына даш йыьыб,
Кцл цстцндя оьаг йери тикдиляр.*

*Щяр кяся ьан дедим, ьанымы йахды,
Ьанындан ьаныма ьан олмады ки.
Атылан охлара нишанэащ олдум,
Дяйди цряйимдян, йан олмады ки!*

*Бу еля охуйду, «ох» дейяммядим,
Дишимя «дилими сых» дейяммядим.
Йарам дярин олду, чох дейяммядим,
Дедиляр: эюрцнмир, ган олмады ки...!*

РЦСТЯМ КАМАЛ
(RƏSULOY RÜSTƏM KAMAL OGLU)

СЮЗЦ ИШЫБА ДАНЫШДЫМ

*Kutabyň nəşrində böyük köməyə görə
«Kutab evi» IB-nyä
wä Arif Ýunus oýlu Rysulowa
därin minnätdarlygy my bildiriýäm.*

Operator: Balakılıyeva R.
Korrektor: Mehdiyeva G.
Çapçy Paýayev N.

Bakë MBM, 2012, 248 s.
Tiraj: 200